

“БИ
ТОМО
БОЛООБ”

12 н.

ЭТИГЭЛЭЙ
ХАМБЫН
МҮНХЭ
НУРГААЛ

22 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Буряад ҮНЭН

Бүгдэ арадай сонин

2014 оной
мартын 20
Четверг

№ 10 (21960)
(875)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

Захил хэлгэ - 2014

**Буряадай Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай
директор Баир Баторович ЖАЛСАНОВ:**

“ҮГЭ ХЭЛЭЭРЭЭ БЭШЭ, ҮНЭН ХЭРЭГЭЭРЭЭ ДЭМЖЭНЭБДИ”

Тус хургуулин коллектив “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангай газрээ, журналнуудые республикын бусад хургуулинууднаа жэшээлшэгүй олоор захижа, хүүгэдтээ уншуулдаг заншал тогтонижууланхай. Түрүү энэ үүсхэлын урма зориг бадаруулма үндэр жэшээ боложо үгэмөөр лэ.

Жэшээлбэл, хургуулин шаби бүхэнэй гэртэхин “Буряад үнэндэ” захил хүүлэнэ. Гэхэхээ гадуур хургуулинхид хүүгэдэй “Одон” журнал 60-аад хэһэг захюулан уншадаг юм. Байгша оной эхинһээ буряад угсаатанай урдаа хараха хургуулимнай “Байгал” журналаа дэмжэхэ гэжэ шиидээд, олониитын улас түрын, уран зохёолой энэ сэтгүүлээ 50 хэһэг захюулба. Уряа үгөөр хизаарлангүй, үнэн бодотоор түрэл хэлээ үргэлсэдэг нуралсалай тус эмхиие эрхим захил хэгшэмнай гэжэ онсолон нэрлэн, арадайнгаа түрүү хүбүүд, басагадые амжалта-тайгаар хүмүүжүүлжэ, алдар суугаа, ашата буянгаа арьбадхажэ байхыень хүсэе.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: хургуулин директор Б.Б.Жалсанов, хүмүүжүүлгын талаар директорэй орлогшо Л.Б.Цыренжапова шабинартаяа «Байгал» журналай шэнэ дугаартай танилсана.

Үргэлжэлэлын

24 н.

ХАБАРАЙ ТАРИЛГАДА ҮТЭГЖҮҮЛГЭ ШУХАЛА

ХАБАРАЙ тарилгын эхилхын урда үтэгжүүлгэ худалдан абаха тухай асуудал шиидхэгдэнэ.

“Хүдөөгэй дэбисхэрнүүд болон хүдөө ажахые хүгжөөх” гэнэн гүрэнэй программада хабаадагшадта газарай хүрһэ үтэгжүүлхын хэрэгтэ 105 миллион 400 мянган түхэригэй сэндэ 6 мянга 800 тонно минеральна үтэгжүүлгэ хэрэгтэй.

Утэгжүүлгэнүүдые худалдан абаха арга боломжонуудые Буряад Республикын хүдөө ажахын үйлдбэрлэлгшэд бэдэрнэ. Мүнөө дээрээ 1080 тонно үтэгжүүлгэ хангагдаха тухай хэлсэнүүд баталагдаад байна. Түмэр замай харгыгаар хэрэгтэй хуурин хүрэтэр асарагдаха.

Минеральна үтэгжүүлгэ худалдан абаха мэдүүлгэнүүдые “Агролидер плюс”, “Колхоз Искра”, ОАО “Агротопводстрой”, “Прибайкалец”, “Гарантия-2”, “Боргойский” гэнэн үүлтэртэ завод, “Вельева Г. С.”, КФХ “Заиграев С. Д.”, КФХ “Мясников Г.” гэнэн эмхи ба ажахынууд эгээл түрүүн оруулһан байна.

АЖАЛДА ЗУУРШАЛДАГ НҮҮДЭЛ ТҮБҮҮД АЖАЛЛАНА

ХҮДӨӨ хууринуудта үнгэрэгшэ 2013 ондо ажаһуугшадые ажалаар хангалгын нүүдэл 600 түбүүд ажаллажа, нэгэ мянган зон тус албанай дурадхаһан ажалай хууринуудтай танилсаһан байха юм.

Холо хүдөө ажаһуудаг ажалгүй зон нютагһаа гарангүй, гүрэнэй ямар тухаламжа абаха эрхэтэйб гэжэ мэдэнэ бшуу. Мүн ажалай хуури хороогдожо, ажалгүй болохоёо байһан мэргэжэлтэдтэ хэрэгтэй мэдээсэлнүүдые дуулгаха болон

профориентациин ажал ябуулна. Иимэ нүүдэл түбүүд дунда хургуулинуудта, хуралсалай эмхинүүдтэ, үншэн хүүгэдэй гэрнүүдтэ ябажа, элдэб мэргэжэлнүүдтэй танилсуулна. Эдиршүүлдэ мүнөө сагта ямар мэргэжэлдэ нуража, саашадаа ажалтай болохо тухай баһал мэдээсэл абаха шухала. Мүн эдэ түбүүд түрмэдэ хууһан зонтой уулзажа, ажал тухай мэдээсэлнүүдые тараана.

Цырегма САМПИЛОВА.

Бурядай эмшэд Солонгосто мэргэжэлээ дээшлүүлээ

Семашкын нэрэмжэтэ республикын больницын зургаан эмшэд хахад жэлэй туршада Солонгосой Сеул хотын Кагнам Северанс гэжэ эмнэлгын газарта мэргэжэлээ дээшлүүлээд, нютагаа бусаба.

Бурядай Медицинын палата болон Элүүрые хамгаалгын министерство Солонгосой Элүүрые хамгаалгын министрвэтэй хэлсээ баталһан байна. Тэрээнэй ашаар түлбэриггүйгөөр республикын эмшэд мэргэжэлээ дээшлүүлжэ шадаа, - гээд, республикын больницын ахамад эмшэн Евгения Лудупова тэмдэглэбэ. Хүнэй зүрхэ эмшэлдэг хирургнууд болон анестезиологууд Сеул ошоод ерэнэн байна.

Бурядай эмшэд Солонгосой эмшэдһээ дутахагүй һайн мэдэсэтэй гээд, тус проект гэршэлбэ, - гэжэ Кагнам Северанс больницын эмшэн, профессор Канг мэдүүлбэ. Тэрэ үшөө хэдэн эмшэдтэй хамта Улаан-Үдэ ерээд байна. Республикын эмшэдэй ажал ябуулгатай танилсаһаа гадуур мартын 22-то эмшэнэрэй тусхай конференцидэ хабаадаха хүсэлтэй.

Сеулай эмнэлгын газарнууд онһон техникээр гүйсэд дүүрэнээр хангагдаатай. Тиимэ ушарһаа Бурядай үшөө 10 эмшэн Солонгосто 2 нарын туршада мэргэжэлээ дээшлүүлхэнь гээд, Евгения Лудупова мэдээсэбэ.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА.

Түнхэнэй һонинууд

УРАН НАЙХАНАЙ ФИЛЬМ БУУЛГАГДАНА

ШЭНЭ уран найханай фильм Түнхэнэй аймагта буулгагдажа байна. Энэ хадаа Эстони гүрэнэй кино буулгагшад хада дабагшад (альпинистнууд) тухай фильм буулгажа эхилэнхэй. Юундэ имагтал Түнхэн нютагта иимэ кино буулгагдаха болооб гэнэн асуудал гараад ерэнэ. Гол ушарын гэжэдэ, энэ фильм соо тэрэнэй гол режиссёр Урмас Эро Ливэй намтар тухай хэлэгдэнэ. 1989 ондо тэрэ бүлэг альпинистнуудээр Түнхэнэй аймаг ержэ, Шумааг аршаан гараһан байна. Тиихэдэ тэдэнэр Саяан хада соо ехэ төөрһөн, зобоһоншые байна. Сценариин ёһоор 6 хүнһөө бүридэһэн бүлэг Шумааг аршаан ошоод, үдэшэндөө түүдэгэй хажууда элдэб түүхэ, домог, бодото дээрэ болоһон ушарнууд тухай хөөрөөнүүдые шагнана ха. Харин хүннидөө унтаха үедэнь тэдэнэй зүүдэндэ хара альпинист гэжэ гү, али альпинистын хүнһэн (фильм өөрөө «Черный альпинист» гэжэ нэрэтэй болохо юм) үзэгдэжэ, тэдэнэй байдалда элдэб ушарнууд тохёолдожо эхилнэ. Тус фильмын продюсер Рихо Вястригай хэлэһээр, кино буулгадаг бүлэг аймагай Аршаан, Нилова Пустынь хууринуудта, Бурхан Баабай гэнэн мургэлтэй газарта хэдэн үдэр соо сюжетүүдые буулганхай. Фильмын гол ябадал Хужар хууринай соёлой

байшан соо буулгагдана. Тэрээн соо нютагай 70 гаран зон хабаадана. Мартын һүүл баг болотор ажал ябуулагдажа, саашадаа студи соо бэшэ ажальны хэгдэжэ, 2015 ондо уран найханай фильм боложо, үргэн экран дээрэ гарахаар хүлээгдэнэ.

БАРИЛДАА ХҮГЖӨӨХЭ

АЙМАГАЙ Түнхэн хууринда урдань барилдаан заагдадаггүй байһан юм. Теэд сагай ошоһоор байтар энэшые нютагта барилдаанай зал үүдээ нээбэ. Энэ зал «Сибиряк» колхозой суута түрүүлэгшэ байһан Павел Седовой нэрэ зүүбэ. Энэ ушараар һайшан соо сууретэ барилдаагаар регион хоорондын мурьсөөн үнгэргэгдөө. Шэнэ секциин нээгдэхэ баяр ёһололдо олон айлшад буужа ерэнэн байна, тэдэнэй тоодо Европын чемпион, дэлхэй мурьсөөнэй хүрэл медальда хүртэгшэ, спортын габьяата мастер Заур Батаев байгаа. Тэрэ хадаа Түнхэнэй аймагай захиргаантай тусхай хэлсээ баталжа, аймаг дотор барилдаа хүгжөөхэ талаар ажал ябуулна. Һүүлэй арбаад жэл соо анхан республика дотор барилдаанай талаар эгээл бэрхэ, шанга хургуулинуудтай тоодо ородог байһан Түнхэнэй аймагай барилдаашад сууда гарахаа болонхой. Ушар тиимэһээ энэ байдалые һайжаруулха гэжэ барилдаанай шэнэ секцинууд нээг-

дэнэ, дүршэлтэй хоригшод ажал ябуулад. хургуулиин наһанай барилдаашадай дунда һүүлэй үедэ республикын чемпионуд би болонхой. Энэ удаа Түнхэн хууринда хүршэ Ахын аймагай, Эрхүүгэй можын Слюдянкын аймагай барилдаашад ержэ, мурьсөөнэй үедэ дүй дүршлөө харуулһан байна.

ХҮҮГЭДЭЙ СЭСЭРЛИГТЭ ХҮХЮУТЭЙ

Нёдондо жэл аймагай Зүүн Мүрэн хууринда хүүгэдэй сэсэрлиг нээгдэһэн. Харин байгша оной эхээр Хуурай һубаг хууринда мүн лэ шэнэ сэсэрлиг үхибүүдые угтан абаһан байна. Тиин оройдоол арбаад үдэрэй урда тээ Туран хууринда үшөө нэгэ сэсэрлиг үүдээ тайлаба. Энэ сэсэрлигтэ 30 багашуул ябаха аргатай болобо. Аяар урда зуун жэлэй жараад оной һүүл багаар баригдаһан хүүгэдэй сэсэрлигтэй байшан аргагүй хуушарһан байгаа. Энэ удаа “Китой” гэнэн барилгын фирмэ эндэ горитой ехэ ажал ябуулаа. Байшангай хууринь бэхижүүлэгдээ, хушалтань шэнэлэгдээ. Шэнэ шагаабаринууд, үүдэнүүд табигдаа, оёорын дулаалагдаһан байна. Аюулгүйе сахидаг, хинадаг эмхинүүдтэй табиһан эрилтэнүүд булта хараада абтанхай.

Лопсон ГЕРГЕНОВ.

СЭРЭГЭЙ АЛБАНДА БЭЭЭ БЭЛДЭГШЭД МҮРЫСЭБЭ

Дүшөөд жэлэй саана Даманска ольтириг дээрэ тэмсэлдээтэй зүрилдөөн болоһон. Тиихэ үеэр тэндэ манай нютагай хүбүүн Николай Петров сэрэгэй алба хэжэ ябаа. Байлдаанай газарһаа хэһэн фото-зурагуудын түр зуура бумбэрэн дэлхэйгээр тараһан. Тулалдаанай үедэ тэрэ хүбүүн баатарай ёһоор унаһанинь харамтай.

Улаан-Үдэдэ Николай Петровой баатаршалгые үндэрөөр сэгнэдэг. Тиимэһээ Бурядай ниислэл хотын нэгэ үйлсэ баатар хүбүүнэй нэрээр нэрлэгдээ.

Гадна Петровой дурасхаалда зорюулһан самбогоор мурьсөөн жэл бүри үнгэргэгдэнэ. Хилэ хамгаалагша Николай Петровой нэрэмжэтэ ээлжэтэ турнир наяхана ФСК-да эмхидхэгдэбэ. Улаан-Үдын Сөвөдэй депутатууд бэлэгүүдые бэлдээ.

167 барилдаашад Бурядай болон Забайкалийн хизаарые түлөөлэн, бэе бэтээе мурьсэбэ.

Наһанайнь хэмжээгээр гурбан бүлэг болгожо хубаагаад, залуушуулые барилдуулнабди, - гээд, ахамад секретарь Виктор Серебренников тэмдэглэбэ.

2000 онһоо хойшо түрэнэн хүбүүдэй дундаһаа Никита Мартынов, Владимир Цыденпилов, Данил Елшин, Кирилл Данильченко, Дмитрий Дашиев, Михаил Малько, Тамир Дмитриев гэгшэд түрүүлбэ.

Руслан Залуцкий, Дмитрий Ивахинов, Роман Бакиров, Алексей Очиров, Николай Шепин, Сергей Новиков, Александр Катушенко болон Костя Жуков гэгшэд дунда наһанай хүбүүдэй дундаһаа шалгарбад.

Сергей Чекунов, Баир Дулмаев, Сергей Головин, Руслан Пирмамедов болон Вячеслав Анашкин гэгшэд 18 наһа гүйсөөгүй хүбүүдэй дундаһаа түрүүлжэ гараба.

Жэлһээ жэлдэ эдэ хүбүүд шадабария мурин, нэгэ бүлэгһөө нүгөө бүлэг руу ороно. Тиигэжэ сэрэгэй албанда бэеэ бэлдэнэ гүб даа, - гээд, Виктор Васильевич наһанаараа хубаалдаба.

Николай Петров самбогоор бэеэ хоридог байһан. Түрэнэн нютагтаа, Эсэгэ орондоо айхабтар дуратай байгаа.

«ЗАЛУУШУУЛАЙ ХАБАРАЙ НААДАНАЙ» ДҮНГҮҮД

Бүхэ барилдаагаар бэеэ хоригшод хэр зэргэ ургааб гээд, «Бүхын үргөөдэ» нара бүри үнгэрдэг 21 наһа гүйсөөгүйшүүлэй уулзалгада анхархаар. Гайхалтайнь гэхэдэ, бэрхэ бүхэшүүл заримдаа хойношые гарана.

90 барилдаашан наһанайнгаа хэмжээгээр 3 бүлэгтэ хубаржа барилдаа. Зариманинь нилээд найнаар барилдадаг болоо, - гээд, Михаил Дамбиев дуулгаба.

Буддын заншалта Сангхын эмхидхэнэн «Залуушуулай хабарай нааданда» Сартуул-Булагай дасанай түлөөлэгшэ Майдари Доржиев, мүн Агаһаа гарбалтай Зандан Цыденов болоод Хэжэнгын бүхэ Владимир Минув гэгшэд түрүүлбэ.

Валерий СЫДЕЕВ.

Амаршалнабди

БАРИЛДААНАЙ БАРУУН ТАЛЫЕ БАРИГША АХАТАМНАЙ

Урин хабарай эдэ үдэрнүүдтэ Буряад оройшмай эрхим түрүү тамиршадай нэгэн, суута барилдаашан, Росиин габьяата хоригшо Нима Сосорович Ивахинов 75 наһанайнгаа ойн баяр угтаба.

1964 ондо урид греко-римскэ барилдаагаар СССР-эй спортын мастерай нэрэ зэргэдэ хүртөөд (Ростов хотодо), хоёр долоон хоногой һүүлээр Москвада үнгэрһэн мурьсөөндэ тэрэ амжалта туйлажа, дүрэ булалдалгын барилдаагаар СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргэһэн габьяатай. Хоёр удаа хүдөөгэй тамиршадай дунда СССР-эй чемпионой нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, Болгарида үнгэрһэн Бүхэдэлхэйн залуушуулай ба оюутадай фестивальда хабаадаһан солотой юм.

Нима Ивахиновай барилдаанай хургуулида хэдэн зуугаад хүбүүд нуража гараа. “Динамо” бүлгэмэй энэ хургуулиин шабинар, СССР-эй болон РФ-гэй спортын габьяата мастернууд, уласхоорондын классай

барилдаашад Нима Сосоровичой хэшээл оролдолгоор Бурядай спортын манлайда ябаһан. Суута барилдаашан ветерануудай дунда дэлхэйн чемпионодай хүрэл медальда хүртэһэн байна.

Росиин Федерациин физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ Нима Сосорович Ивахиновые ойн баяраарнь амаршалаад, үри хүүгэдэй, аша зээнэрэй дулаан дүхэриг соо ута наһа, удаан жаргал эдлэхые хүсэнэбди!

Түнхэнэй аймагай захиргаан, “Саяны” гэнэн нютаг зоной эблэл, түрэлхид, нүхэдынь, шабинарын.

Буряад Республикын Арадай Хуралай ажал хэрэгүүд

БОДОТО ТҮСЭБҮҮД БЭЕЛҮҮЛЭГДЭЖЭ ЭХИЛЭНХЭЙ

Социально-экономическа хүгжэлтынгөө талаар Сэлэнгын аймаг бусад аймагуудта орходоо нилээд хайн байдалтай, омогорхоомор дүнгүүдтэй. Энэниие гол түлэб тэрэнэй ниислэл хотодо дүтэ, түмэр харгытай, федеральна харгын далан дээрэ байһан географическа байдалтай холбон тоолодог. Нээрээшье, ниислэл хотоһоо холо оршодог аймагууд үйлэдбэрлэн продукция наймаанда гаргах талаар олон бэрхшээлнүүдтэй дайралдадаг, тоһо түлишэ хүдөө аймагуудай ажахынуудта абаашаха гэшэ нилээд хүндэ асуудал болодог. Тээд ажалай хэрэгээр Сэлэнгын аймаг ерэжэ, тэрэнэй байдалтай танилсаһан Арадай Хуралай бүлэг депутатууд энэ талаар нэгэ ондоо харасатай байна гэжээр. Тэдэниие түлөөлһэн Матвей Матвеевич Гершевич мүн лэ өөрын сэгнэлтэ үгөө.

Ушар юуб гэжэдэ, тэдэнэр энэ удаа олзын хэрэг эрхилдэг бага болон дунда зэргын хэдэн ажахынуудтай танилсаад, аймагай урагшатай байдалын гол түлэб тэрэнэй арад зонһоо тон ехээр дүлдидана гэжэ тэмдэглээ. Бүхы дээрэн абажа харахада, Сэлэнгын аймаг социальна болон экономическа хүгжэлтынгөө талаар дабаһан туйлалтануудаараа үнгэрһэн жэлэй дүнгүүдээр республика дотор хоёрдохи нуурида байна. Энэнь юунэй үрэ дүнгүүд гэшэб, ямар тиимэ байдал дээрэ үндэһэлөөб гэнэн асуудал гараад ерэнэ. Тэрэндэ харюу бэдэржэ, аймаг соогуур алхалбади.

ҮМСЫН АЖАХЫНУУД ҮНДЭР ТҮСЭБТЭЙНҮҮД

Эгээ түрүүн ажалай бүлэг хүдөө ажахын үмсын фермэдэ ерээ. Энэ "Птичий дворик" гэнэн тахягай фермые Зубаковтанай гэр бүлэ хүтэлбэрлэдэг. Эндэнэ нэгэ доро 3000 тахяа үндэгэ асардаг байна. Тэдэнэй хэлэһээр, тус ажахын тахяануудай үндэгэнүүд шанарай талаар үндэр сэгнэлтэдэ хүртэдэг. Продукция худалдаха талаар асуудал гарадаггүй, харин ажахыгаа үшөө үргэдхэхэ зэргэтэйнүүд. Тахяанууд олон хүнүүдһээ, фотоаппаратуудай гэрэлһээ айдаг, үндэгэлхэээ болишодог дээрэһэн тахяанай байра руу олоор ороогүйбди. Удаань Тохой нуурин залажа орообди. Гусиноозерск хотодо дүтэ оршодог энэ нуурин ажаһуугшадай тоогой талаар нилээд ехэ юм. Нютагай олонхи зон хото ошожо ажалладаг байна. Тиигэбэшье бага наһанай үхибүүд эндэ ехэ олон. Тиимэһээ хүүгэдэй шэнэ сэсэрлиг бариха асуудал юрэл мүнөөдэрэй бэшэ. Энэ нууринда хуушан, хаягдаһан сэсэрлиг заһабарилдажа байнхай. Тээд тэрэнэ дууһан дүүргэхын тула үшөө 9 миллион түхэйг дуталдана. Сэсэрлигэй хажууда соёлой байшан мүн лэ хандарха туйлдаа хүрэнхэй. "Тэрэниие саг соонь заһабарилаа наа, хайн байгаа, найр наада хамтаран нютагаархидаараа эндэ үнгэргэхэ байгаа", - гэжэ "Загустай" нууринай захиргаанай гулваа **Сергей Кудряшов** хэлэнэ. Эдэ бүгэдэ асуудалнууд депутатуудай захяанууд соо оруулагданхай, ажалай үедэ саашань бүтээгдэхээр хараалагдана.

Шэнэ онһон түхээрэлгэнүүд ажахынуудта мүнөө дээрээ ехэ үргэнөөр хэрэглэгдэнэ. Техникын шэнэ онһон түхээрэлгэнүүд хүдэлмэрлэгшэдэй ажал ябуулгы аргагүй ехээр хүнгэдхэнэ, гарза гаргашануудай хубиие нилээд доошолуулана.

Тээд тиимэ тусхай техникын сэн олонхи ушарта ажахын диилэжэ абахаар бэшэ байдаг. Энэ ушарта яалтайб? "Базальт" гэнэн ООТ барилгын дэлгүүр дээрэ 7 жэл соо ажаллаа ябуулжа байна. Эндэ гэр байра ба-

Авторай фото-зурагууд

рихадаа, тэрэниие дулаалхын талаар хэрэглэдэг базалитнуудые бүтээн гаргадаг. Ионирхолтойнь, хайшаалтайнь гэжэдэ, тус ажахын продукция өөһэдэн зохёон бүтээһэн үйлэдбэрийн аппарат дээрэ хэгдэдэг юм.

- Дулаалалгын базалит хэхэ шэнэ техникэ аяар 26 миллион түхэйгтэ юм. Хаанаһаа тэрэниие абаха мүнгэн байхаб. Харин манай ажалшад өөһэдэн аргаар иимэ онһон түхээрэлгэ хэжэрхөө. Зохёолгын талаар гүрэнэй патент абанхайбди. Иимэ онһон түхээрэлгэ бэшэ тээ, манай гүрэнһөө байтагай, хари гүрэнүүдтэшье байхагүй. Энэ патентэе худалдхыг гэжэ хандаһан хүнүүд байха. Харин бидэ тэрэнэ худалдаха ханаагүйбди. Манай бүтээһэн продукция бүхы республикаар худалдагдан тарана. Шанарай талаар худалдан абагшадай зүгһөө муу сэгнэлтэ нэгэшье удаа дуулдаагүй, - гэжэ ажахын хүтэлбэрлэгшэ **Сергей Пашинский** хэлэнэ.

Энэ дуулаалалгын базалитнууд ганса рулоноор гарана бэшэ, харин бэлэн хана-панельнууд болгогдон гарадаг байна. Тэрэнэ дары доро бодхоогдодог байра байшануудые барихада тон хэрэгтэй.

Удаань бидэнэр "Темник" гэнэн өөһэдэн хүтэлбэрлэхы захиргаанда хүрэхэ ерээбди. Урдань энэ нууринда сууда гараһан "Шасарганын" совхоз байдаг хэн. Харин мүнөө эндэ ганса нютагай зон ба хубидаа олзын хэрэг эрхилэгшэд шасаргана түүжэ, тэрэнэ ондоо тээһээ ерэнэн худалдан абагшадта наймаалдаг байна. Гол түлэб эндэхи шасаргана Алтайн хизаарай Бийск хотодо ошодог. Монгол Алтай руу 100 тонно шахуу жэмэс нэгэ жэл гарана. Эндэхи шасаргана шанарай талаар, эм домто арга боломжоороо тон хайн юм. Тээд үйлэдбэрлэхы хэмжээндэ тэрэниие бэлдэхэ, худалдан абажа, амтатай шүүһэ, джем болгон буйлуулха өөһэдэн ажахы үгы. "Шасарганынгаа модоной ургадаг талмайнуудые өөһэдэнгөө мэдэлдэ оруулагты, ондоо тээхи олзын хэрэг эрхилэгшэд газарыетнай худалдажа абаа наа, тэрэ газарта таанадые дүтэ нааша табихагүй", - гэжэ нютагаархидтаа

аймагай захиргаан ойлгуулхые оролдоно. Харин мүнөө энэ нютагта тон нонин ажахын шэнэ халбари ажаллаа ябуулжа эхилэнхэй. Үшөө тиихэдэ ехэ урагшатайгаар ажаллажа эхилэнхэй гэжэ онсолон тэмдэглэлтэй. Олзын хэрэг эрхилэгшэ **Светлана Доржиева** хархяаг тарин ургуулдаг байна. Энэ удаа тэрэ түрүүшынхые хархяагаа үбэл ургуулжа үзэбэ. Дүнгүүд яһала хайн. хархяагаингаа үрэхэ Новосибирск хотһоо асаржа, тусхай байшан бэлдэжэ, газараа голоомотой худхан холижо, хархяагаа ургуулдаг байна. "Вешенка" гэнэн хархяагын ресторан, кафенүүдтэ худалдагдана. Захилнууд олоор ороно. Олзын хэрэг эрхилэгшэ хожом хойшо "Сэлэнгын хархяагууд" гэжэ нэрэтэй ажахыгаа үргэдхэхэ түсэбтэй. Нэгэ харада 2-3 тонно хархяаг ургуулха арга бии. Наяын сагта мэдээжэ шампиньонуудые тариха ханаан байна. Нонин, манай эндэ урдань уулзаагүй, ушараагүй энэ ажахы нэгэ дороо тогтохо ханаагүй, харин саашадаа бүхы республикын дэлгүүр дээрэ гараха шэглэл шэлэнхэй.

НУРГУУЛИН БАЙДАЛ НУРАГҮЙ ДЭЭШЭЛНЭЭР

Гусиноозерск хотын гимнази республикын дунда нууриндэ эрхилдэг дунда өөрын онсо үндэр нуури эзэлэнхэй юм. Тус гимнази сагай эрилтэнүүдтэй зохилдуулан, ажаллаа шэнэ шэглэлээр ябуулна. Нёдондо жэл республика дотор үнгэргэгдэнэ "Ухаатай нургуули" гэнэн конкурсно илажа, 2 миллион түхэйгтэ шэнэ компьютерна техникэ абанхай. Жэшээлхэдэ, конференц-холбоогоор республикын болон гүрэнэй бусад нургуулинуудтай тусхай холбоо байгуулжа, хамтын хэшээлнүүдые ба эрдэмэй-практическа конференцинуудыешье үнгэргэхэ аргатайнууд. Нууриндэ бүхы зүйлүүдээр иимэ хэшээлнүүдые класс бүхэндэ үнгэргэжэ боломоор байна. Тэрэ тоодо буряад хэлээршье. Эндэ буряад хэлэ ба литература 2-дохихоо 9-дэхи класс хүрэтэр шудалагдадаг. Үзэхэ, үзэхэгүй гэнэн арсалдаата асуудал тус гимназида нэгэшье табигдаагүй.

- Иимэ хайн, шэнэ үеын нууриндэ баазатай хадаа манай гимназиин багшанарай коллектив ажаллаа бүри эршэдүүлжэ хүдэлмэрлэхээ оролдоно. Энэ бүхы компьютерна техникэе дүүрэнээр хэрэглэжэ, нууриндэ эрдэм мэдэсые дээшлүүлхэ шухала. ЕГЭ-гэй талаар манай гимнази урда жэл дүүргэгшэдэй харуулһан дүнгүүд яһала хайн. Тиигэбэшье манай гимнази дүүргэн гарагшад байдалай шэнэ эрилтэнүүдтэ дууһан, дүүрэнээр харюусаха аргатайнууд. Ерээдүйн байдалда нууриндэ өөһэдэн нуури эзэлжэ шадаха гэжэ найданабди, - гэжэ гимназиин директор **Людмила Мартовна Цыдыпова** хөөрэнэ.

Новоселенгинскын нургуули байрын талаар бэрхшээлнүүдтэй. Тус нургуулиин байшан аргагүй хуушаранхай. нууриндэ хуушаранхай хайн байбашье, харин хуушаржа, хандаржа байһан нургуулиин байшан бултанай ханаа зообоно. Гэхэтэй хамта тус нургуулиин мэдэлдэ интернадай хуушан байра үгэхэ ханаан байна. Тээд тэрэнэ мүн лэ үни хуушаранхай юм. Энээнэй хажуугаар нууриндэ үхибүүд олоор түрэнэ. Хэдэн жэлһээ нургуулиин наһанай үхибүүдтэй тоо нилээд дээшлэхээр хараалагдана. Энэ ушарта заал наа, нургуулиин шэнэ байшан хэрэгтэй болоно. Энэ асуудалые Матвей Гершевич онсо хиналта дороо абаа.

ДУУ ХАТАРАЙ АБЯАН ЗАМХААГҮЙ ЗАНДАА

"Шахтер" гэнэн аймагай соёлой түб байшанда айлшалан ороходомнай, буряад инструментнүүдэй "Сагаан дали" болон дуу хатарай "Визави" гэнэн ансамбльнууд угтан абаа. "Үнгэрһэн жэл соёлой байшанда заһабарилгын ажал хэгдэнэ байна. Тиихэдэ байшанай хушалта шэнэлэгдээ, досонь заһабарилгын ажал ябуулдаг. Хүгжэмэй тусхай хэрэгсэлнүүд худалдан абтагдаа. Бүхы дээрээ энэ хэрэгтэ 4 миллион мүнгэн гаргашалагдаа, - гэжэ байшанай директор **Тамара Нимбуевна Эндоннова** хөөрэнэ. - Эндэмнэй хэдэн ансамбльнууд ажаллаа ябуулдаг. "Визави" ансамбльнай Францида үнгэргэгдэнэ фестивалиин лауреат болонхой. Энэ бүлгэмдэ 27 хүн ородог. Ажалшадтай дунда зэргын салин 13,8 мянган түхэйгтэ хүрэнэ. Соёлоймнай байшан 1953 ондо баригдабашье, заһабарилгын удаа хиналтын эмхинүүдэй табиһан бүхы эрилтэнүүдтэ харюусана. Аймагаингаа зондо хатар наадануудые хирэ болоод лэ харуулжа байдагбди.

Соёлой байшангай дэргэдэ аймагай нууринууд хоорондын библиотеке амжалтатай ажаллаа ябуулна. Тэрэнэй мэдэлдэ аяар 7600 уншагшад ородог юм. Номой жаса 267893 номһоо бүридэнэ. Эндэ хэблэлэй ажал үргэнөөр ябуулагдана. Аймагай түүхын талаар электронно дансанууд байгуулагданхай.

Ажал хэхэ бүри бэрхшээлнүүд гараад ерэдэг гүб даа. Сэлэнгынхиды бэрхшээлнүүд, орёо асуудалнууд алад саагуур тойрон гараагүй. Галуута ба Сурхайта нуурнуудай экологиин талаар байдал бултанай ханаа зообоно. ГРЭС-эй ажайбуулга эндэ ехэ нүлөөлнэ. Гэхэ зуура аяншалагшад нүлөөн Сурхайта нуур дээрэ илангаяа ехээр үзэгдэнэ. Тэдэнэй хойноһоо обоо бог үлөөдэн заал наа ушардаг. Тэрэниие саг соонь сэбэрлэхэ шухала. Дээдэ мэргэжэлтэй эмшэд дуталдана. Мүнөө ажаллажа байгаа дээдэ зэргын эмшэдэй дунда наһатай зоной тоо олон.

Эдэ бүгэдые дабан гараха талаар бодото түсэбүүд абтанхай, бээлүүлэгдэжэ эхилэнхэй.

Лопсон ГЕРГЕНОВ.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИИН ТҮСЭБ

2014 оной мартын 17-21

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

1. "Буряад Республикын захиргаанай-дэбисхэрэй байгуулалта тухай" болон "Буряад Республикада нютагай өөһэдэн хүтэлбэри эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулинуудыг бэелүүлгын ябаса тухай

2. Буряад Республикын Арадай Хуралай Зүблэлэй 2014 оной хоёрдохи кварталай хүдэлмэрийн түсэбэй түлэб тухай

3. "Буряад Республикада 2020 он болотор физическэ культура болон спорт хүгжөөлгын гол шэглэлнүүд тухай" асуудалаар парламентска хэлсэлгэнүүдэ үнгэргэхэ тухай

21.03 10.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ М.М.ГЕРШЕВИЧЭЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

17.03 9.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ табатахи сесси дээр хэлсэгдэхэ асуудалнууд

19.03 14.00 Бага танхим

IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХЭ ХҮДЭЛМЭРИИН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

17.03 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДА Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

"Буряад Республикада бюджетэй ябаса тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.03 10.00 каб.235

Ажаһуугшадта банкын хангалгануудыг үзүүлхэ тухай Тухай графигаар

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

Буряад Республикын Улаан-Үдэ хотын Октябрска райондо эблэрүүлгын судьянарай сүүдэй участогуудай хилэ тодорхойлох тухай

20.03 14.00 каб.323

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэгын дэлгүүрэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Агналга болон агнуурийн нөөсөнүүдэ хамгаалха тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

17.03 14.00 каб.119

"Газар тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.03 10.00 каб.119

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ яармагуудай ажал ябуулга эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.03 14.00 каб.119

"Этилэй спиртын, архиин болон спирттэй продукциин үйлэдбэри болон эрьсые хуули ёһоор гуримшуулгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэелүүлгын ябаса тухай" асуудалаар "дүхэриг шэрээгэй" зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай

19.03 10.00 каб.119

"Буряад Республикын агропромышленна комплексдо гүрэнэй гуримшуулгын байдал тухай" Буряад Республикын Правительствын мэдээсэл тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб бэлдэхэ тухай

20.03 14.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Хүдэлмэрийн бүлэгэй зүблөөн: "Буряад Республикада 2020 он болотор физическэ культура болон спорт хүгжөөлгын гол шэглэлнүүд

тухай" асуудалаар парламентска хэлсэлгэнүүдэ үнгэргэхэ тухай

17.03 15.00 каб.212

"Буряад Республикын гүрэнэй флаг тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.03 10.00 каб.212

1. "Буряад Республикын Гүрэнэй гимн тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. "Буряадай хасаг сэрэгтэ 250 жэл – ёһо заншалнууд болон залуушуулай патриотическа хүмүүжүүлгын хэрэгтэ удхань" асуудалаар "дүхэриг шэрээдэ" бэлдэлгэ тухай

19.03 10.00, 11.00 каб.212

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

2. Россиин Федерациин Правительствын Түрүүлэгшэ Д.А.Медведевтэ, Россиин Федерациин Федеральна Суглаанай Гүрэнэй Дүүмын Түрүүлэгшэ С.Е. Нарышкинда Кабардино-Балкарийн Республикын Парламентын хуралсалай эмхи зургаануудыг мэргэжэлтэ хүдэлмэрилэгшэдөөр хангалгын асуудалаар хангалга тухай

3. "Буряад Республикада юрэнхы хуралсалые мүнгэн зөөрээр хангалгын хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалта оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай (буряад хэлэ заалгын хэмжээ тогтоохо талаар)

17.03 14.30, 15.00, 16.00 каб.216

1. "Россиин Федерацида ажаһуугшадтай ажалаар хангагдаса тухай" Россиин Федерациин Хуулийн 25-дахы статьяда хубилалта оруулха тухай" 229085-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (тушаал эзэлхын түлөө конкурсно хабаадагшадые ажалда абаха талаар)

2. "Саг зурада ажал хэжэ шадахагүй болон эхэ болоһонтой холбоотой ушарнуудта үялгата социальна мүнхэлэгэ тухай" 448436-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (мүнхэлэгдэнэн нюрунуудай мүнхэлэгшэдһөө түлбэриггүй юридическэ туһа абаха эрхынь хангаха талаар)

3. "Буряад Республикын ажаһуугшадтай санитарно-эпидемиологическа хайн байдал тухай"

18.03 14.00, 14.30, 15.00 каб.216

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдэ ашаглалгын болон оршон тойронхые хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Ниитэ гэрэй хэрэглэмжын элшэ хүсэнүүдэ тоолон гаргалгын бэрхэшээлнүүд" асуудалаар "дүхэриг шэрээгэй" зууршалгануудыг бэлдэлгэ

17.03 14.00 каб.211

1. "Буряад Республикын онсо харууһатай байгаалин дэбисхэрнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. "Эрхэтэдэй үмсынгөө хэрэглэмжэдэ модо бэлдэлгын гурим болон хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.03 10.00 каб.209

"Буряад Республикада гүрэнэй-хубийн суг хүдэлмэрилгэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

18.03 10.00 каб.211

"Буряад Республикын гүрэнэй зөөри зонхилолгын юрэнхы дүримүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудыг оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

20.03 10.00 каб.211

V. "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭНҮҮД" Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдэ ашаглалгын болон оршон тойронхые хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Ниитэ гэрэй хэрэглэмжын элшэ хүсэнүүдэ тоолон гаргалгын бэрхэшээлнүүд

18.03 14.00 Бага танхим

VI. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

Ц.Б.Батуев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгдэлнүүдэй талаар хорооной түрүүлэгшэ

20.03 14.00-17.00 каб.118/212

В.А.Павлов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо

17.03 14.00-17.00 каб.118/326

"ЭРДЭНИ" УМК – БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ БАГШАНАРАЙ ТҮШЭГ ТУЛГУУРИ

Педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент Эржен Патанхановна Нанзатова буряад хэлээр эгээл түрүүшын хуралсалай-методическа түгэс суглуулбари (учебно-методический комплект) бүтээһэн габьяатай юм. Тэрэнэй зохёон "Эрдэни" УМК хурагшадтай үзэхэ номһоо, бэшэмэл дабаринуудыг дүүргэхэ тухай дэбтэрһээ, мүн тиихэдэ багшын ажалда туһа болохо методическа заабариһаа бүридэдэг.

"Эрдэни" УМК хадаа буряад хэлэ түрүүшын жэл үзэгшэдтэ – 2-дохи ангиин хурагшадта, хоёрдохи (3-дахы анги) болон гурбадахы (4-дэхи анги) жэлээ үзэжэ байһан хүүгэдтэ зориулагданхай гээд хануулая. Тиихэлээрээ эдэ суглуулбаринууд багшанарайшые, шабинарайшые үндэр сэгнэлтэдэ хүртэдэг: хэшээлнүүд эхэ хонирхолтойгоор үнгэргэгдэ-хэһөө гадна эхин ангиин хурагшадтай хүмүүжүүлгэдэ, хүгжэлтэдэ хайн нүлөө үзүүлдэг, үхибүүд нэгэ доро шагнажа, дуугаржа, уншажа, бэшэжэ хурадаг. Энэ УМК-гай ашаг үрэтэйе, туһатайе олон тоото хайшаалнууд, мүн тиихэдэ Эрхүү можодо, Забайкалийн хизаарта хэрэглэгдэдэг байһаниинь гэршэлнэ юм.

"Эрдэни" гэхэн хуралсалай-методическа түгэс

суглуулбари дүрбэн гол зорилготой: харилсалгын, хургалгын, хүмүүжүүлгын, хүгжөөлгын. Тэрэнэй ашаар хүүгэд бэе бэетэе харилсажа хурана, бэлиг шадабаринуудаа хүгжөөнэ. Эндэ үгтэһэн сэдэбүүд хүүгэдэй наһандань, хонирходог асуудалнуудтань, хэлэнэй талаар дадал шадабаринуудтань тааруугаар шэлэгдэжэ абтанхай байхаһаа гадна эхэ зохид хубарилтай, мүн бодото ажабайдалтай нягта холбоотой. Жэшэнь, Сагаалган, Масленица мэтын хайндэрнүүдэ тэмдэглэгэ, хари гүрэнүүдтэ Шэнэ жэл болон дэлхэйн хэмжээнэй бусад хайндэрнүүдэ утгалга.

Олон тоото эрдэм шэнжэлгэнүүдэй гэршэлһээр, хургуулийн бага наһанай хүүгэд илангаяа хэлэ шудалхадаа бэрхэ байдаг. Тиин хуралсалай-методическа түгэс суглуулбарияа зохёон бэлдэхэдэ, Эржен Патанхановна энээниие болон хүүгэдэй наһанайн онсо шэнжээнүүдэ хараадаа абаһан байна. Энэнь УМК соохи дидактическа материалнуудай удхадашые, зааха методиконьшые нүлөөлөө. Хүүгэдтэ дүтэ болон ойлгосотой сэдэбүүд, ажабайдалһаа абтаһан ушарнууд, хэлэгын жэшээнүүд, шүлэгүүд, хөөрөөнэй текстүүд, онтохонууд, үльгэрнүүд, дуунууд, гоё хайхан зурагууд – эдэ бүгэдэ хурагшадтай хонирхол татана.

"Эрдэни" УМК-гаар хэшээл үнгэргэхэдэ, хүүгэд эхэ дуратайгаар, ашаг үрэтэйгөөр буряад хэлэ үзэдэг, хайнаар хадуужа абадаг. Мүн багшашые зохёохы бэлиг шадабарияа дүүрэн хэрэглэжэ шадаха.

Эдэ бүгэдэ хараадаа абажа, бидэ, Эржен Патанхановна Нанзатовагай шабинар, мүнөө хэрэгынь үргэлжэлүүлжэ ябаһан багшанар, "Эрдэни" гэхэн хуралсалай-методическа түгэс суглуулбарияда үндэр сэгнэлтэ үгөөд, буряад хэлэнэй багшанарай ёһотой түшэг тулгуури гэжэ онсолон тэмдэглээд, үргэлжэлэлынь гараха байха гэжэ найдалаа мэдүүлнэбди.

Марина ЦЫРЕНДОРЖИЕВА, Ивалгын юрэнхы хуралсалай дунда хургуулийн буряад хэлэнэй болон литературын багша, Сэсэгма НОРБОВАНЖИЛОВА, Ивалгын юрэнхы хуралсалай дунда хургуулийн буряад хэлэнэй болон литературын багша, Чингис ХАДАЕВ, Гүрельбын юрэнхы хуралсалай дунда хургуулийн буряад хэлэнэй болон литературын багша.

Буряад Республикын Арадай Хуралай ажал хэрэгүүд

БУРЯАД РУУ АСАРАГДАХА ГҮ?

Монгол уласай Сэлэнгын аймагай Арадай Хуралай гэшүүд республикын үйлдбэрийн халбари хаража сэгнэбэ. Тиигэхынгээ урда тээ Буряадай Арадай Хуралай депутатуудтай уулзаба.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Гершевич Монгол уласай Сэлэнгын аймагай Арадай Хуралай дарга Жавзан Санжжавтай уулзажа харилсаа. Тиигэхэдэ хүршэнэрэй хани барисан тухай, хамтын ажалай түсэбүүд тухай хэлсэбэ. Хүршэ Монгол орондо малай эмшэдэй хүдэлмэри гуримшуулагдаа, ушар тиимэхээ тэндэхээ мяха Росси руу оруулхада бэлэн болохо аабза гээд, Матвей Гершевич найдалаа мэдүүлбэ. Эгээл тиимэхээ Буряадта мяха үйлдбэрилдэг «Бурятмяспром»

бүлгэмэй хүдэлмэри Монголой айлшадта харуулагдаба. Нэльбэн шэнэлэгдэһэн оньһон техникэ, шэнэ байшан тэдэндэ хамагай ехээр найшаагдаа. Монголһоо адуунай мяхан «Бурятмяспром» руу асарагдажа, колбаса болон янза бүрийн консервэ болгогдоод, дэлгүүрнүүд руу дамжуулагдана. Тиигхэдэ Алтайһаа хониной мяхан ерэнэ. Тус бүлгэмэйхид хүршэ Монгол оронһоо хониной мяха абаха хүсэлтэй. Юундэб гэхэдэ, ганса Сэлэнгын аймагта аяар 470 мянган толгой хонин тоологдоно. Харин эбэртэ бодо малтаяа хамта 1,5 миллион болоно гээд, Жавзан Санжжав мэдүүлбэ.

- Манай комбинат 1937 ондо байгуулагдахадаа, Монголой мяхар үйлдбэрийеэ ябуулха түсэбтэй байһан. Юундэб гэхэдэ, бүтэн жэлэй туршада бэлшээрэдэ ябадаг малай

мяханай өөхэнийн бага, шэмэтэй тула үйлдбэридэ бэлээр абтадаг, - гээд, «Бурятмяспром» бүлгэмэй генеральна директор Марина Спирина дуулгаба.

Монголой мяха Росси руу асархын тула нэгэ гол бэрхэшээл байна. Монголһоо мяха дамжуулдаг байгууланууд уласхоорондын тусхай сертификат абаха ёһотой.

Гадна Монголой айлшад хүнэй комбинат хүрэхэ. «Буряадай хүн» гэхэн нээмэл бүлгэм хаяхана шэнэ цех нээгээ. Тус цехтэ тетрапакетүүд руу хүн хэгдээд, дэлгүүрнүүд руу дамжуулагдана. Тиигэхэдэ удаан сагта хүн гашалнагүй. Иимэ арга боломжотой танилсаһанай удаа Монголой айлшад иигэжэ хэлэбэ:

- Монгол ороной малшад гол түлэб өөртөө хэрэглэхын тула үнээдэ

һаажа, хүнэй эдээ хэнэ. Иимэ үйлдбэри ябуулхын тула малшадһаа хү суглуулха хэрэгтэй. Теэд малшад бэе бэеһээ холо байрланхай хадань суглуулбариин хүдэлмэрийн гаргашань ехэ.

Гэбэшье Монголой Сэлэнгын аймагта дүршэлын халан абамаар үйлдбэри бии.

- Тэндэ шэнэ оньһон техникын ашар тон ехэ ургаса тарьяан абтана, - гээд, Буряадай Арадай Хуралай депутат Бата Семёнов хэлэбэ. - Тиимэхээ хүршэнэртээ холбоо харилсаагаа улам бэхижүүлхэбди.

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд дээрэ: 1. "Бурятмяспромой" цех соо; 2. Монголой айлшад үйлдбэри анхаржа байна.

Буряад Республикын Арадай Хуралай дэргэдэ

ЗАЛУУ БҮЛЭ БА ЗАЛУУ МЭРГЭЖЭЛТЭДЫЕ ДЭМЖЭЛГЫН АСУУДАЛААР "ДҮХЭРИГ ШЭРЭЭ" ҮНГЭРӨӨ

"Дүхэриг шэрээдэ" "Единая Россия" гэхэн фракциин депутатууд, Эрдэм нуралсалай, Элүүрые хамгаалгын болон Хүдөө ажахын министерствын түлөөлэгшэд, республикын аймагуудай залуушуулай таһагуудые даагшад хабаадаа.

Мүнөөдэрэй байдалаар республика дотор 3808 залуу бүлэнэр ба 780 залуу мэргэжэлтэд гэр байрынгаа байдал найжаруулха ээлжэндэ бүридхэгдэнхэй. Гүрэнэй болон республикын талаһаа энэ хэрэгтэ хэдэн программанууд баталагданхай, бээлүүлэгдэдэг. Гэбэшье энэ асуудал бээлүүлгэ бэрхэшээлтэй зандаа.

Россиин Федерациин Президентын май нарын захиралтаар болон 2014 ондо бээлүүлэгдэхэ "Жилище" гэхэн федеральна программын ёһоор, энэ программа бээлүүлгэдэ нэн түрүүн олон хүүгэдтэй залуу бүлэнэр хабаадаха аргатай. Манай Буряад орондо олон хүүгэдтэй 213 залуу бүлэнэр бүридхэлдэ абтагданхай.

"Дүхэриг шэрээдэ" хабаадагшад залуу бүлэ болон залуу мэргэжэлтэдые дэмжэлгын ажаруулганууд тухай элидхээ. МЖК-гай ажаруулгаар залуу бүлэнэртэ гэр барилгада хүнгэлэлтэнүүд тухай хэлсэгдэхэдэ, барилгада гаргашалагдаха мүнгэн зөөри бага болгохын тула залуу

бүлэнэр өөһэдөө барилгын ажалда хабаадаха аргатай болоно.

Мүн ипотеке абалгада дэмжэлтэ хэгдэхэ болон социальна түлбэринүүдые олгуулха тухай дурадхалнууд оруулагдаа.

Гэхэтэй хамта, "Земский доктор" гэхэн программаар хүдөө нотагуудта ошоһон залуу эмшэд гэр байраар дуталдана. Хэлсэгдэһэн болзорой дүүрэхэдэ, эмшэд һөөргөө бусахадань, хүдөө нотагай эмхинүүд мэргэжэлтэдэй ажаруула гэр байрагуйл зандаа үлэшэхэ. Эмшэд хүдөө нотагуудта гэр байрааа түхээрхээ хананагүй гэжэ элидхэгдээ. Энэншье зүб. Тиимэхээ аймагай захиргаан болон Элүүрые хамгаалгын министерство суг хамта ажал ябуулжа, ажалай мэдэлэй гэрнүүдые, хамтын байрануудые бариха тухай ханамжанууд дурадхагдаа. Гэхэ зуура түлбэригүүгөөр үгтэхэ газар ба 300 куб модо үгэхэ тухай асуудал хүсэд бодомжологдоогүй гэжэ тэмдэглэгдээ. Республикын аймагуудай һурунуудта ой модонһоо холо газарнуудта модо бэлдэхэ аргагүй нэн тула бэрхэшээлүүд дайралдана. Тиимэхээ эндэ тон хэрэгтэй гэрэй модо үгэхэ гү, али мүнгэн тэдхэмжэ үгтэдэг болохо тухай асуудалнууд табигдаа.

Цырегма САМПИЛОВА.

Депутадай буянтай үүсхэлнүүд

ОЛИМПИИН ҮНДЭРТЭ ХҮРГЭХЭ ХАРГЫН ЭХИН

Буряад Республикын Арадай Хуралай депутат Валерий Доржиев олон тоото буянта хэрэгүүдые эрхилнэ. Илангаяа түрэнэн Бэшүүрэй аймагай Гашай нотагтаа шэнэ гэрнүүдые баряа, Улаан-Үдэдэ «Номто» гэжэ спортын шэнэ байшан ашаглалгада тушаагаа. Гадна Буряад Республикын Үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернадай мэдэлэй боксын томо ордон өөрынгөө мүнгөөр барюулаа. Лама Нимажап Илюхинов энэ барилгада горитойхон хубитаяа оруулһан байна.

Һаяхана 1-дэхи лицей-интернада «Номто» – Олимп руу харгы» гэжэ номтой танилсалга үнгэрбэ. Тус номые мэдээжэ уран зохёолшон, журналист Баясхалан Дабаин бэшээ. Тус ном дотор ороһон геройнууд гэхэдэ, уласхоорондын хэмжээнэй мастернууд Бато-Мунко Ванкеев, Жамса Лхамжапов, Максим Молонов, боксернуудые хоригшо Бадма Бадмаев, Бэшүүрэй аймагай гулваагай орлогшо Ангелина Кондратьева, боксоор түрүүшын мастер Бадма Жигмытов.

Лицей-интернадай директор Баир Жалсанов Валерий Доржиевта баяраа мэдүүлээд, багшанарай зүгһөө морин-хуур бэлэглэбэ. Бэрхэ һурагша Бэликто Балданцырен шабинарай зүгһөө баярай бэшэг барюулба.

- Минии тус һургуулида һуража байхадамни, намай Бадма Жигмытов хоригшо нэн. Баяраа мэдүүлнэб. Радна Тудуповай уранаар уншаһан Дондок Улзытувай «Ая ганга» шагнаад уярааб, - гээд, Валерий Доржиев тэмдэглэбэ.

Баясхалан Дабаин ном бэшэлгын түүхэнэ хөөрөжэ үгэбэ. Спортын мэдээжэ түүхэсэн Владимир Фомин Валерий Пурбуевичай нотагай хүн болодог. Тэрэ баһа баяраа дуулгаа.

- 1960-аад онуудта би энэ һургуулида багшалаа нэм, - гээд, Максим Молоновой эжы Бутид Самбуевна дурсан һанаба. - Харин минии хубүүн басаган хоёрни энэ һургуули түгэхөө. Амжалтатай ябаг лэ, энэ һургуулийн шабинар.

Лицейин шабинар үзэсхэлэнтэ концерт-наада табиба.

Валерий СЫДЕЕВ.

Буряад орондо түрүүшынхиеэ

ЭХЭ МОНГОЛ ХЭЛЭНЭЙ ҮЗЭСХЭЛЭН

Мартын 24-нөө 27 болотор Буряадай түүхын музей соо буряад-монгол хуушан бэшэгэй гэршэлгэнүүдэй үзэсхэлэн болохонь.

- Монгол бэшэгэй мастер-нууд, бэрхэ шадбаритай уран бэшээшэдэй калли-

графиин үзэсхэлэн Буряад орондо эгээл түрүүшынхиеэ дэлгээгдэхэнь. Үзэсхэлэндэ Монголой уран бэшээшэд хабаадажа, өөрынгөө бэшэһэн гоё, баян удхатай үгэнүүдые дэлгэн харуулхань, - гэжэ "Ошор зам" журналтай харилсаатай хүдэлжэ байһан, Буряадай

гүрэнэй дээдэ нургуулиин аспирант, залуу эрдэмтэн Батжаргалай Чинзориг хөөрөбэ. - Тэнгэрийн заяата буряад угсаатанай дээдэлхэ шүтөөн - монгол бэшэг.

Эзэн Чингисэй дээдэлһэн дэлхэйдэ суутай монгол бэшэг. Элинсэг үбгэдэй оюун

бэлиг, бидэнэй үндэһэнэй бахархал - монгол бэшэг.

Хүндэтэ уншагшаднай, арад зомнай, энэ һонирхолтой ушар алдангүй, бултадаа музей ерэжэ харагты, омогорхон үзэгты.

Баира БАЛЬБУРОВА.

Уншагшын һанамжа

БУРЯАД ХЭЛЭНДЭЭ ТҮШЭГЛЭНЭНДЭТНАЙ БАЯР ХҮРГЭНЭБ

Наһанайнгаа амаралтада гараад, гэртээ сүлөөтэй һуудаг болоһон би телевизор, радио үдэр бүри хараад, долоон хоногий нэгэ удаа гарадаг "Буряад үнэн" сониноо хүлээн абажа уншадагби.

Жэнхэни һайхан буряад хэлэн дээрэ бэшэдэг "Буряад үнэн" сониний корреспондентнүүдтэ Туяна Самбялова, Галина Дашеева, Цырен-Дулма Гуродармаева, Соёлма Байминова, Цырегма Сампилова, Дыжид Мархадаева, Сарюуна Эрдынеева болон бу-

садта ехэ баярые хүргэхэ хүсэлтэйб. Таанарайнгаа уран нугархай хэлээр бэшэһэн статья, зураглалнуудые уншажа, сэдхэхэлэ хужарлуулжа байдагби. Илангаяа мүнөө буряад хэлэндэ алишье талаһаа анхарал табигдажа эхилһэн сагта та бүгэдэндэ баярые хүргэнэб. Юуб гэхэдэ, энэ буряад хэлэн дээрэ гарадаг газетэмнай буряад хэлэндэ анхаралаа һуладуулаагүй, һонёо буураагүй, ходел хэблэгдэжэ байһан "Үнэн" сониндоо үнэн сэхэ ябаһандатнай, баяр хүргэнэб!

Мүн түрэл болоһон "Буряад үнэн"

сонинийнгоо хууданһаа Буряадайнаа телевидениин буряад хэлэн дээрэ гарадаг дамжуулгануудые бэлдэдэг зондо баярые хүргэнэб. Гүнсэма Тудуповагай ябуулдаг "Тайзан" дамжуулгада онсо баярые хүргэнэб! Эндэ һаяхан минии эгээл дуратай, эгээл һонирхдог "Үетэн" бүлгэм тухай дамжуулга хэһэндэнь, ехэ сэдхэхэлэ хүдэлгэн, сэдхэхэлэ хужарлан харааб. Мүн тиихэдэ аяар 25 жэлэй туршада сэнхир экранай шэмэг болоһон "Буряад орон" дамжуулгада ходел баяртайб. Энэ дамжуулга бэлдэдэг

Баир Дамбаринчиновтэ, Дарима Жамсоевада болон олон жэлдэ үнэн сэхэ ажалладаг режиссёр Баярма Ламажаповада гүнзэгы сэдхэхэлэ баяр хүргэнэб.

"Буряад үнэн" сонин ба Буряад телевидениин журналистнартаа буряад хэлэндэ түшэглэн ябажа, буряад арадаа өөдөн үргэжэ, үшөөл амжалтатай ябыт даа гэжэ үрээһэнб.

Намсалма БАЛЖИРОВА, морин жэлтэй, 84 наһатай. Гусиноозерск хотодо ажаһуудаг.

АЖАБАЙДАЛАЙ ХАЛУУН АМИСХАЛ

ХАБАРАЙ ТАРИЛГАДА БЭЛДЭЛГЭ ЭХИЛЭЭ

Бэшүүрэй, Яруунын, Хяагтын, Мухар-Шэбэрэй болон Тарбагатайн аймагуудта хабарай тарилгын хаһада хүдөө ажыхын техникэ бэлдэжэ эхилээ. Республика бусад аймагууд хүйтэн сагай уларилай шалтагнаа байгша һарын хуушаар техникэ заһабарилгын ажал эхилхэ юм. Бүхыдөө республика дотор хабарай тарилгын ажалда бүхы байһан тракторнуудай 82 процентнь, сеялкын- 89 процент, культиватор болон анзаһан - 90 процентнь заһабарилагдан бэлдэгдэхэ түсэбтэй.

Үдэртөө 9960 гектар талмай дээрэ тарилга үнгэргэхэ аргатай 339 тарилгын агрегат түхээрэлгэнүүд тодхогдохо. Тиимэһээ орооһото тарья тарилга 14 хоног соо, тэжээлэй ургамал тарилга - 7 хоног соо түгэсэхэ аргатай. Бүхыдөө хабарай тарилгын хаһа республика дотор 21 үдэрэй туршада дүүргэгдэхэ ёһотой.

Хабарай тарилгын харюусалгата хаһа ядамаггүй үнгэргэхын тула 528,9 миллион түхэриг хэрэгтэй. Республика доторхи бүхы ажыхынуудта таряанай үрэхэ худалдан абалгада 214 миллион 400 түхэриг, шэнгэн түлишэ абахын тула 146 миллион 200 мянган түхэриг, минеральна үтэгжүүлгэдэ 97 миллион 500 мянган түхэриг болон ургаса хамгаалгын хэрэгтэ 35 миллионһоо үлүүхэн мүнгэн зөөри хэрэгтэй бшуу, - гээд Хүдөө ажыхын ба эдэе хоолой министерствын хэблэлэй албан мэдээһэнэ.

ГЭР БҮЛЫН БА ҮХИБҮҮДЭЙ ОРЁ АСУУДАЛНУУД ЗҮБШЭГДЭХЭ

"Мир семьи и детства в Азиатско-Тихоокеанском регионе в условиях глобализации" гэнэн уласхоорондын эрдэмэй - практическая конференци Буряад

орондо үнгэрхэ. Ази болон Номгон далайн дэргэдэхи байдалда глобализациин нүлөөгэй үедэ гэр бүлэ ба үхибүүдэй ажаһуудалай орёо асуудалнууд энэ зүблөөнэй хараада табигдаха. Тус хэмжээ ябуулга хоёр шатада: апрелиин 15-һаа майн 15 хүрэтэр - заочно түхэлөөр, майн 31 - июниин 1-дэ очно түхэлөөр эмхидхэгдэхэ. Конференциин ажалда үхибүүдэй ба гэр бүлын асуудалаар ажалладаг мэргэжэлтэд, эрдэмтэд, хүүгэдэй сэсэригүүдэй, эхин шатын ба дунда нургуулиин багшанар хабаадаха. Ази ба Номгон далайн дэбисхэрэй гүрэнүүдэй гэр бүлын харилсаанай түүхэ, этическэ ба психологическа шэглэлнүүдтэ болон нуралсалай эмхинүүдэй ба гэр бүлын харилсаан, экономикын хашардалта байдалда гэр бүлын ажаמידарал тухай гэнэн асуудалнуудта анхарал табигдаха.

Мүн үндэһэн арадуудай ёһо заншалаар гэр бүлын хүмүүжүүлгэ, бага яһатанай үндэһэн хэлэ хамгаалха ба яһатанай һүр һүлдэ тухай асуудалнууд зүбшэгдэхөөр хараалагдана. Гэхэтэй хамта үхибүүдэй архидалга, хара тамхи таталга гээд юрэ бэшэ асуудалнууд, хизаарлагдаһан арга боломжотой, эрэмдэг үхибүүдэй байдал тухай хэлсэгдэхэ.

ГҮРЭНЭЙ ПРОГРАММА БАТАЛАГДАА

2012-17 онууд болон саашаа 2020 он хүрэтэр бэлүүлэгдэхэ "Социальна талаар ажаһуугшадые хамгаалха" Буряад Республикын гүрэнэй программа баталагдаа. Тус программа "Ажаһуугшадта социальна тухаламжа үгэдэг эмхинүүдэй ажаябуулга һайн шанартай, түргэн хүргүүлэгдэхэ болон социальна хамгаалалга тухай", "Ороходо бэлэн юртэмсэ", "Ажабайдалдаа хүшэр байдалда ороһон үхибүүдэй ба гэр бүлые социальна талаар хамгаалга", "Буряад Республика дотор наһатай зоной ажаһуудал һайжаруулха" гэнэн 4 подпрограммануудһаа бүридэнхэй.

Гүрэнэй программа 2014 ондо бэлүүлгын хэрэгтэ федеральна болон республикын бюджетһээ 7,2 миллиард түхэриг һомологдохоор хараалагданхай.

ЭРХИМҮҮД ТЭМДЭГЛЭГДЭЭ

Буряад Республикын үмсын хэрэг эрхилэгшэдэй хоорондо эмхидхэгдэһэн "Лучшая услуга года" гэнэн харалган түгэсэжэ, эрхимүүд тодороо. "Бурятская Ассоциация потребителей" гэнэн эмхиин үүсхэлээр, 8-дахи жэлээ энэ хэмжээ ябуулга үнгэргэгдэнэ. Олзын хэрэг эрхилэгшэдэй үйлэдбэрийн шанар һайжаруулха, ажаһуугшадта һайн шанартай тухаламжа хүртөөлгэхэ гэнэн зорилго урдаа табиһан энэ мурисөөндэ жэл бүри хабаадагшад олошорно, - гэжэ эблэлэй түрүүлэгшэ Анна Зурбанова тэмдэглээ.

- Мүнөө жэлэй конкурсдо 200-гаад мэдүүлгэнүүд оруулагдаад, тэдээн сооһоо 105 эмхинүүд эрхим гэжэ тодороо. Энэнь хадаа наймаагай, эдэе хоолой болон бусад тухаламжануудай шанар дээшлүүлһэниие гэршэлнэ. Үмсын хэрэг эрхилэгшэд ажаһуугшадые эд бараа, эдэе хоолоор, эмнэлгын аргаар болон бусад туха хүргэлгэдэ һайн шанартай ажаллахые оролдно. Уламжалан, ажаһуудалаймнай байдал һайжарна ха юм, - гэжэ Анна Григорьевна тэмдэглээ.

Олзын хэрэг эрхилэгшэд сооһоо эрхимүүдые элирүүлгын ажал оролдосотойгоор ябуулагдаа. 105 эрхим эмхинүүд сооһоо 48-ийн Улаан-Үдэ хотын дэбисхэр дээрэ ажалладаг. Тэдэнэй 22 - ын наймаа эрхилнэ, 8 эмхи халуун эдегээр хангана, 18 эмхи хамһабариин туха хүргэдэг эмхинүүд юм. Буряад Республикын 17 аймагуудһаа хамта дээрэ 57 эмхинүүд шалгараа, тэдэнэй 27 наймаанай эмхинүүд, 21-ийн халуун эдегээр хангадаг, 9 эмхи хамһабариин туха хүргэдэг эмхинүүд болоно.

Энэ хэмжээ ябуулга Эд хэрэглэгшэдэй эрхэ хамгаалһан Бүхэдэлхэйн һайндэртэ дашарамдуулагдаа.

Соёлой һонин

"ХАЛИМ АБАРГЫН ХУРИМ ХҮЛЭЭЖЭ"

Америкын уран зохёолшо Дэвид Бэрри гэдэгэй бэшэһэн иимэ нэрэтэй зүжэг энэ һарын 25, 26-да Буряад театрта табигдахань.

Энэ хадаа 2013 оной ноябрь һарада О. Лоевскиин хүтэлбэри доро ерүүл найруулагшадтай табиһан гурбан

зүжэгүүдэй нэгэн гэшэ. Энэ зүжэгы Юрий Квятковский найруулан табиба, зүжэгтэ театраймнай аха үеын артистнар хабаадана: Людмила Дугарова, Марта Зориктуева, Михаил Елбонов, Дарима Сангажапова, Олег Бабуев, Дамбадугар Бочиктоев, Баста Цыденов болон бусад. Август һарада ху-

римайнгаа нааданда суглардаг халим абаргануудые (кит) хараха зорилготой суглараад, нэгэл адляар үнгэржэ байдаг ажабайдалаа халташые һаа хубилгажа, хөөрэлдэжэ, тэрээхэн абарганууднай ерэхэ бээз гэнэн найдалдаа этигэнхэнүүд байнад...

Зүжэг болон харагшад хоорондоо

дүтэ, нэгэл талмай дээрэ, тэрэл тайзан дээрэе багтажа байгаад зүжэгшэдынь наадажа, харагшадын хараха ёһотой, иимэ арга нүхэсэл һүүлэй үедэ театруудта нэбтэрүүлэгдэжэ эхилэнхэй гээд Буряад драмын театр мэдээһэнэ.

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряадай зохёолшод – ХҮҮГЭДТЭ

ЭРДЭМ ХҮБҮҮНДЭ

Эрдэм хүбүүн зургаатай,
Эрхим уран зугаатай.
Нургуулида орохо намараа
нууца ядан хүлээдэг.
Абга эгэшэнь ашадаа
Абажа үгэхэ формо.
Хэрбээ гэрэй ажалда
Хэмгүй бэрхэ болоо
наань.
Хүгшэн эжынь оймһо
Хөөбэр нооһоор оёхол,
Хори хүрэтэр тоо
Хороодог, нэмээдэг
болоо наань.
Нагаса баабайн зээдээ
Намалма арһан сүүмхэ
Бэлэглэхэл, хэрбээ
Эрдэмэй
Бэрхээр үльгэр хөөрөө
наань.

Зүһэ бүриин карандаш,
Зүүгээд ябаха одо
Үелхэ хүбүүн Дамбаш
Үгэхэб гэгшэл ходо.
... Багшанар үшөө
тиихэдэнь
Бараг хүбүүн байгаа
нааш,
Наукин нангин
харгыгаар
Нааршаан, юрөөн
үдэшэхэл.

ГУНГА ЭШЭГЭН ХОЁР

Гурбатай хүбүүн Гунга
Гурба һаратай эшгэгтэээ
Үдэр бүри наадажа,
Үнэн нүхэд болошоо.
Харин нэгэтэ Гунга
Хажар иимэ наада
Хаанаһаашьёб даа,
һанаба:

«Маадай дээрэ һуугаад,
Машина хэжэ наадахам,
һарьһан шэхыень хазаад,
һалхи татаса гүйлгэхэм», -
гээд,
Саб байса мордомсоороо,
«Сигнал дарахаар» нэдэн,
Шэхыень шангаар
хазахадань,
Шэнхинэсэ эшгэн шашхаад,
Аһан шадалаараа дэбхэрээд,
Ахир Гунгага тарайлгаа,
Энээнһээ хойшо эшгэниинь
Эрьелдэхээшьё Гунгада
болишоо.

ЗЭМЭЭ МЭДЭРБЭ

Баабайн басаган Эржэни
Бархирха гэжэ мэдэдэггүй
аад,
Арай заахан дүүгээ
Альгадаад нэгэтэ абахадань,
«Эшхэй, гошхой Эржэни
Эшхэбтэр юумэ гээшэл даа,

Заахан хүсэгүй дүүгээ
Зандархаш, юрэдөө,
муухайл даа», - гэн,
Эрдэм ахынгаа эшхээлхэдэ,
Эржэниин тэсэбэри
һалаад:
«Хожом битнай болёоб,

Хориг дүүдээ
хэхэгүйб» – гэжэ,
Үгээ арайн дүүргээд,
Үзэлэй ехээр орилшоо.
Энээхэн үгэдэнь одоо
Этигэхэл баатай бологдоо.

Цокто НОМТОЕВ

БУРЯАД АРАДАЙ НААДАНУУД

ЯМАРШЬЕ үедэ, урданшьё, мүнөөшьё сагта
бага хүүгэдые хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ нааданай
үүргэ айхабтар ехэ байгаа, байнашьё. Үндэһэн
буряад арадаймнай нааданууд үхибүүдые бушуу
солбон, һанаамгай һонор байха, бодолоо гүйлгэхэ,
сэдьхэлээ ханаан хүгжэхэ, махабадайн тэгшэ ур-
гаха хэрэгтэ шухала үүргэ дүүргэдэг гээшэ.

Урда сагта таруу нүүдэл һуудалтай буряад ара-
дай үхибүүд гэр шадараа бүлэ боложо наадагша
һэн. Тэдэнэр гэр соохи бурхан тахил, шэрээ, жаб-
дан, бараа хуряаха. Газаань заабол малай хорёо
хото, сэргэ байдаг байгаа. Тэрэ үедэ худалдажа
абаха олон янзын элдэб нааданхай байха бэшэ
даа. Олдоһон лэ малай баабхай, шагай, модоной
борбоосгой, үнгын шулуун гэхэ мэтэ зүйлнүүд
элдэб наада наадахада, хүүгэдэй хэрэглэдэг гол
нааданхайнууд болодог бэлэй. Үхибүүд эдэ наадан-
хайнуудаараа гансаараашьё, олоороошье наадаха
наадатай байгаа. Үхибүүд эдэ нааданхайнуудаа-
раа гансаараашьё, олоороошье наадаха наадатай
байгаа. Үхибүүд бүхэн нааданай хэрэгсэлнүүд
болохо бургаһан моритой, үхэрэй нооһоор хэлһэн
бүмбэгтэй, түүхэрээн модон зээрэмхэйтэй, туулма-
гаар шагайтай байха. Эдэ нааданхайгаараа элдэб
наада эмхидхэн наададаг.

ҮХЭРЭЙ БААБХАЙНУУД

ҮХЭРЭЙ томо баабхайнууда-
ар ехэ хүнүүдые: эжы, баабай
болгожо наадаха. Хониной
шагайнуудые үхибүүд болгохо.
Тэдэнээ таатай гоёор хубсал-
улха. Хүхэ бүд дэгэлтэй баабай,
сэнхир тэригтэй эжы, улаан
дэгэлтэй лама һууха. Шэрдэг
шэрээ хуряаха. Айл бүлэ бол-
гожо, баабайгаа хоймортоо,
эжыгээ зүүн тээгээ, айлшанаа
баруун ханадаа жабдан дээрэ
һуулгаха. Айлшадые угтажа,
мориинь абажа, гэртээ урижа,
“хүндэлхэ”, “сайлуулха” зуураа,
тэдэнэй хөөрөлдөөө һажажа,
дуугаралсажа наадаха. Айл-
шандаа бэлэг бариха, мордо-
хуулха.

ХОНИНОЙ ШАГАЙНУУД

ХОНИНОЙ баабхайнууд
үхибүүн болодог. Хониной ша-
гай хүүгэдэй нааданда ехэ үүргэ
дүүргэдэг. Тэрээгээр наададаг
наадан олон юм. Хониной шагай
дүрбэн түхэлтэй: морин, тэмээн,
хонин (бүхэ), ямаан (хонхо).
Хүүгэдэй шагайгаар элдэб
наада дуратайгаар наададаг
хада айл бүхэндэ хэдэн үе
дамжан суглуулһан олон ша-
гайтай байдаг һэн. Хэнэйхи
хэды шагайтайб гэжэ хүүгэд
хүршэ айлнуудайнгаа ша-
гайн тоо мэдэхэ ябаа. Айл
бүхэнэй тугал туулмагтай ша-
гай харахада, үни удаан саг
соо нааданда элэжэ, алтан
шара болошоһон, нүүрһэндэ,

Шагай наадан. Хүдөө ажахын академиин хамтын байрада

һонгинын набшаһанда гү, али
шэнэһэтэй холтоһондо бусал-
гажа, хүрин улаан, хара хүрин,
алтан шара болгожорхиһон
байха. Газаа хээрэ удаан бай-
жа, саб сагааншьё болошоһон
хүнгэхэн шагайнуудһаа гадна,
түүхэйшгээр сэбэрлэгдэһэн
шэлдэн хүндэ шанартай ша-
гайнууд байха. Томо, жэжэ,
хүндэ, хүнгэн – ямаршьё шагай
нааданда өөрын онсо үүргэтэй.
Хүхюу хүүгэд суглараад, ша-
гайгаар наадахаа дүхэриглэн
һуухадаа, юу наадахаа зүбшэн
шиидхэхэ.
Наадагдай тооһоо, наада-
ха сагһаа дулдыдажа, наадаха
наадаяа олохо. Шагайн наада-
нууд булта һонин.

ХОНХО БА ТҮҮХЭ НААДАН

ХОЁР хүн наадаха, олон-
шьё хүн наадажа болохо.
Наадагша бүхэн ээлжээгээр
нэгэ шагай өөдэнь хаяха:
бүхэ буугаа наань, бүхэ түүхэ,
хонхо буулгаһан хүн хонхо
түүхэ. Наадан эхилбэ. Нэгэ-
дэхи наадагша бүхы шагайгаа
зэргэлүүлжэ, дэлгээһэн аль-
ган дээрээ бултыень обооло-
од, жэгдэ уужам талмай дээрэ
(шэрдэг гү, али сэбэр палааха
дээрэ) тараажа хаяха. Хаяһан
“бүхэ” түүхэ наадагша тара-
жа хэбтэгшэ шагайнууд со-

охи “бүхэнүүдые” бултыень
түүжэ абаха зорилгоор нэгэ
“бүхэ” хэбтэһэн шагайе нүгөө
“бүхэ” шагайгаар хургаараа
няһалан харбажа, бэшэ ша-
гай дайрангүй, хожулайень
абаха. Тудаагүй, ондоо ша-
гай дайраа наа, шүүгээгүй,
алдаа гээшэ. Мэргэн харбажа
шадаа наа, хэдышьё шагай
түүхэдэнь болохо. Ондоо
шагай хүдэлгөө наа гү, али
шагай алдаа наа, наадаха
эрхээ алдажа, “хонхо” түүгшэ
мүн тэрэшлэн наадаха. Эхэ
шагайнгаа дууһатар наадаха.
Хэн олон шагай шүүгээб, тэрэ
шүүгээ бшуу. Шүүгшэ хэды
шагайгаар шүүгээб?

Бүхэдэлхэйн харилсаан: буряад-монголшуудай хуби заяан

Нумаа багша:

“ҮНДЭНЭТЭНЭЙ МЭДЭРЭЛ ҮНЭТЭЙ ДАА”

Хилэнүүдэй нээгдэжэ, уласхоорондын харилсаанай эдэбхижэхэ тума Сагай хүшэгэ селигдэжэ, Хитад-та, Монголдо ажаһуудаг буряад-монгол угсаатанай ажабайдалһаа шэнэ баримтанууд элиржэ байна. Жэшээлбэл, “Буряад-Монголшуудай болон Хитадай Арадай Республикын Үбэр-Монголой Хүлэн-Буйр аймагай Шэнэхээн нютагай түүхэ” гэнэн Согтын Жамсын ном “Буряад үнэн” сониндомнай гаража байна ха юм. Бүри үнинэй манай “Буряад үнэн” сонинтой холбоотой, “Буряадай түрүү хүнүүд” гэнэн конкурсын лауреат, Хитадай Арадай дуушан Айлтагуйн Нумаа редакци-дамнай айлшалба.

- Нумаа багша гээд Тан-даа хандай. Үнэндөөшье, эртынгээ баялиг – элинсэгэйнгээ дуунуудые, хүгжэм согсолго байһан Тандаа иигээд хандахада, буруу бэшэ ха. Мүнөө энэ ажалтнай ямар шатадаа гэжэ нэб?

- Согсолборёо бүрин түгэс хэблүүлхэ зорилготойгоор Үбэр-Монголоо ошоод ерэхэм. Тиин танай редакциин Хурамхаан, Баргажанай аймагаар гаргуулһан тусхай дугаар танил нүхэдтөө абаашажа үгэхэм. Энэ дугаар 2015 ондо болохо Бүхэдэлхэйн баргашуудай һайндэрье угтуулан согсологдоһон байна. Манай Үбэр-Монголой хуушан (мүнөөнэй Баргажанай аймагһаа 1600-гаад онуудаар гаража ошоһон), Зүүн болон Баруун хушуунай шэнэ баргадууд (хори буряадуудай элинсэг халаа) тус сэтгүүлтэй танилсаад, сэдхэлээ ехэл доһолгоо, асаржа үгыт гэхэ зон олон дайралдаа.

Юрэнхидөө Үбэр-Монголойхид аймагуудаар гараһан журналнуудаар онсо һонирхоно. Олониинь кириллицэ мэдэхэшьегүй һаа, хэн нэгэниие оложо, аргын оложо уншуулна. Анханай эхэ нютаг гэжэ Буряад ороние эльгэлжэ ябаһан зомнай Байгал далайе, Ойхон буурал баабайе ямараар хүндэлдэг, үнэн һанаа сэдхэлээ зорюулдаг гээшэб. 2008 ондо “Алтаргана” һайндэрэй болоходо, Ойхон хүрэнэн зомнай буурал баабайе һунажа мүргөө, илангаяа хуушан баргашуул ухаа алдан хүзэглөө юм. Элинсэг хулинсагай дунууд, домогууд соо Бархан уула шүтөөн, Ойхон баабай тухай хөөрөөн, аялга нилээн үлэнхэй ха юм.

Нэгэтэ би Байгалай эрьһеһэ хэдэн шүлүү абажа ошоо һэм. Буда-Гэрэл нүхэрнай ехэл олзуурхажа абаа, Баргынгаа обоодо үргэхэб, бурхандаа табихаб, үбгэ дээдэшүүлэй юм шуу үгэ. Дахин ерэхэдээ, аха дүүнэртэш асархаб гэжэ үгээ үгөө бэлэйб.

- Урданай юмэ ула болоогүй гэшымнай гэршэ энэл бэшэ гү?

- Буда-Гэрэл мэтэ сэдхэлдээ үндэнэтэнэй нангин мэдэрэлтэй зон хэдышье олон юм. Энэ хүнэй эсэгэнь монголшуудай түлөө яһалал оролдожо ябаһан хүн гээд мэдээжэ. Банчен богдые бараалхажа, ажахын, соёл урлалай хүгжэлтэдэ мүнгэ эрихэдэнь, бираггүйшг мүнгэ үгэнэн, тиин Буда-Гэрэлэй эсэгэ сэхэ руунь “буудажа”, түбэдүүдэ түбэггүй баришатай мүнгөөр ханган тэдхэнэт, бидэнэртэ хандаса юундэ ондооб гэжэ шангарһан ха.

Банчен богдо энэ ябадалыень буруушаагаагүй, тэдхэмжэ мүнгэ нэмэжэ, тэнигэр тэгшэ хүндэтэй харилсаатай болоод тараһан гэхэ. Ондоо шадалгүйшүүл мүргэл хүзэгөө урдаа табяад лэ, дохеод лэ гараха һэн бэээ. Табиһан зорилгомни зүб гэжэ һанаа бол, энэ хүн ямаршые юумэнһээ тунхаридаггүй зоригтой, ямар үндэнэтэнэй гэжэ илгехагүй, хитадташые, монголдошые, эвенкдэшые һаань, нэгэ тэгшэ хандасатай юм.

- Юрэнхидөө, Хитад-та монгол угсаатанай ажаһуудалай оршон бүхы дээрээ ямар гэшэб гээд һонирхожо болохо гү?

- Үбэр-Монголдомнай 13 аймаг тоологдоно. Хүлэн-Буйрай, Шэлэ Голой, Хинганай, Жэрэмэй, Улаан Шаб, Зоодо, Ордос, Алашаа, Баянуур гэхэ мэтэ. Эгээ голынь, хэлэ амандаа бэрхэнэ Хүлэн Буйрай болоно гээшэ ааб даа. Эндэ баргашуул диилэнхи олон юм. Анхан нүүдэлэй болоходо, барганууд Халха-Монголдо торонгүй, саашаа, Хүлэн-Буйр руу зорихон. Хүлэн-Буйрнай Манжуурһаа зүүн-урагһаа зүгтэ юм. Барга зон сагаан сэдхэлтэй, баян зон гээд урданһаа суутай. Шэнэхээн руу нүүһэн зоние ехэ дэмжэдэг байһан. Эдэмнай урданайнгаа урлал соёлдо угаа дуратай, онсо шунал абыастай зон юм.

- Монгол шэглэлтэй хургуулинууд олон гү?

- Минии мэдэхын, Хайлаарта 1000 шахуу хурагшатай монгол хургуули бии. Хитадууд, монголшуудшые хуу монгол болон хитад хэлэндэ һурана. Үбэр-Монголын багшын дээдэ хургуули Үндэнэтэнэй дээдэ хургуули болгон хубилгагдаа. Монгол хэлэ бэшэгэй талаар тусхай мэргэжэлтэдые хүмүүжүүлэн гаргана. Энээнэй хажуугаар мал таряанай дээдэ, ажахын дээдэ, ажайлэдбэриин дээдэ, сойжоной (финансова) дээдэ, радио, телевидениин мэргэжэлтэдые бэлдэдэг дээдэ хургуулинуудһаа гадна монгол сэсэрлигүүд олон. Бээжэндэ иимэ сэсэрлиг бии. Компьютерта хургадаг (тэрэ тоодо монголоор, хитадаар) хургуулинууд хүдэлдэг.

- Олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүд, илангаяа сэтгүүл-журналнууд хэр хэблэгдэнэ гээшэб?

- Үбэр-Монголой аймаг бүхэн уран зохёолой, улас түрын өөр өөрын журналтай. Үбэр-Монголой залуушуулай, Үбэр-Монголой эмэгтэйшүүлэй, Үбэр-Монголой зурагта дуратайшуулай гэхэ мэтээр һалбарилһан гүрэнэй тэдхэм-

жэтэй сэтгүүлнүүд олон. Тангад, уйгар үндэнэтэн өөһэд өөһэдэйн сэтгүүлнүүдтэй.

Бүхы дээрэнэ абаад хараа һаа, Хитадай 8 можо орондо (ондоогоор область, хизаарнууд) Үбэр-Монголдо монгол хэлэн дээрэ хэблэгдэн сонинууд, сэтгүүлнүүд тарадаг. Онсолбол, Хара мүрэн можо, Гирен можо (дүрбэд монгол), Леониин (Харшан), Уйгар, Шеньян, Гансуу, Чин-Хай (Хүхэ-Нуурай дээдэ монголшууд), Түбэд - эдэ найман можо хоорондын монголшудай дунда шүлэгэй, дуунай, хэлэнэй, радио-телевидениин талаар хуралдаан болодог.

Тиихэдэ Үбэр-Монголой монгол таряашад бүхы Хитадаа орооһо таряагаар, үхэр малай, илангаяа хониной мяхаар хангана гээ һаа, алдуу бэшэ. Хониной мяхан Бээжэн, Шанхай, агаарай онгосоор Хайлаар, Гонконг руу эльгээгдэжэ байдаг.

- Халха Монголтой харилсаан яһала дүтын болоо гэлсэдэг.

- Тиимэ. Анхандаа иимэ харилсаан шанга хизаарлалтатай байһан, мүнөө хоёр Монгол ямаршые һалбаряар яһалал харилсана гээшэ.

- Ехэ монгол улас Хитадаар хаа хаагүй тараһан гээшэ. Хэлэ, заншалаа мартаһан монголшууд зарим можодо бии гэлсэдэг.

- Ой хүбшэтэй Юньнан можодо, Сычуан можодо, Шандан можодо монгол сэрэгэй үлэгдэл болохо зон мүнөөшье болотор амидардаг. Хубилай хаанай үедэ эдэ нютагуудта үлэшэн гэлсэдэг. Эдэмнай ехэнхидээ хэлээ алдаһан, заншалаа мартаһан зон ааб даа.

- Үбэр-Монголой нэгэдугаар толгойлогшод заатагуйл һаа монголнууд байгаа гү?

- Монголшые, уйгаршые, түбэдшые байгаа. Түмэд монгол Улаанхуу түрүүлэгшэ 1966 он болотор бүхы Үбэр-Монголой нэгэдугаар ноён байһан. Хитад гүрэнэй толгойлогшын орлогшо хүрэтэрөө ургаһан. Бүхөө хубүүниинь 80-яад онуудаар Үбэр-Монголой түрүүлэгшэ, удаань Хитадай Арадай Хуралай дид-түрүүлэгшэ, басаганиинь Үбэр-Монголой толгойлогшын орлогшо ябаһан намтартай.

- Нумаа багша, Үбэр-Монголдо, мүн үшөө найман можын дэбисхэртэ ажаһуудаг монголшууд, тэрэ тоодо буряадууд түрэл хэлээ

мартаагүй, хэлэ шудаллгань гүрэнэй зүгһөө ямаршые хизаарлалта хорилтодо ороогүй – иимэ оршом байгаа, байнашые гэнэн тобшолол зүб гү?

- Зүб лэ гээшэл даа. Эндэхи монгол хэлэн дээрэхи уран зохёолоор онсо һонирхомоор. Тиихэдэ энэ талаар тусхай мэргэжэлтэдтэй – литература шэнжэлэгшэдтэй, уран зохёолшодтой танилсажа, дүтын харилсаа байгуулаа һаатнай, ашатай ёһотой. Хитад ороноо ошоходоо, заатагүй ямар нэгэн сэтгүүл-журнал асардаг хүм. Мүнөө иимэ сэтгүүлнүүдэй нэгэнһээ Чоо Дугаржав гэнэн авторай зохёол хуушан монголһоо тайлбарилан уншажа үгэхүү даа. Энэ хүмнай мүнөө Хайлаарта пенсидэ байдаг юм. Анхандаа Хитад гүрэнэй Арадай Хуралай улас түрын зүблөөн намай (коммунистуудһаа гадуур) түрүүлэгшэ ябаһан. Уран зохёолдо ульһатай Чоо Дугаржавта буряад-монголын ёһоор хамагын һайниие хүсээл даа.

Чоо Дугаржав

МОНГОЛ ЭРЭ ХҮН

Монгол эрэ хүн
Мэлхиихэ хүхэ Тэнгэриие шүтэнэн
Нэлыхэ ногоон бэлшээрине бараалһан
Ирайха баян хүрэгые хотолһон
Амгалан тайбан дээдэстэй болохоор
Хүхэ мүнхэ тэнгэридэн Хүристэ алтан дэлхэйдэн
Хүрэнгэ мал сүрэгтэ Хүгшэд болон үбгэдтэн Хайртай байдаг юм.
Монгол эрэ хүн
Монгол гэрэйн хойморто Тулгын галай элчэндэ Айраг сэгээнэ шэмэдэ Эсэгэ эхын үбэртэ Байжа һэн болохоор һанаань сайлган
Унаань шадамаг Азань өөдэргэн Хии морин мандамал байдаг юм.
Монгол эрэ хүн
Амарагын һайнтай ханилжа
Абын гуламтые залгамжалжа
Аша үриез үсхэжэ Ажамидаржа жаргажа болохоор
Удамни үнэр, нютагни уужам
Наһань ута, сэдхэлынь багтаамжатай байдаг юм.
Монгол эрэ хүн
Чингэс богдын хургаалые журал ха?
Чигчэ үнэн журамые баримталжа
Үгэлыгшэ баян һанаань үбэрлэжэ
Үрэбшэ зөөлэн зантай байдаг болохоор
Түрын сүлдэ эбигээдэг Түмэнэй этигэл олодог
Үгэ ябуушатай үйлэс бүтэмжэтэй байдаг юм.
Абарга томо Монголын түрые
Чингэс согсолжо, алдарын даяанда дуурчасан
Анханай үхэр буу шүдэр оньсые зохёосон
Амуухай баатар барга

яһатан байһан
Монголоон нэгэдхэхэ гэжэ Дэлшэг Дондоб зүдхээд, Сагай сальяанда монгол сүнс болсон,
Моритоной сэлмэ Монголоон салгажа Шажанай номнолоор Занабазар засаха гэсэн.
Одон орон Тооной ухаанаар Юртэмсын хараае Мянгата нээсэн Оршохо дэлхэй Газар Лусын Тогтожо бүтэхы Лисгуан зааһан.
Сэрэг дайнай Байлдаха бодолгые Монголын түүхэндэ Эрхим Бата Анха бэшэһэн.
Шэнжэлэн судалха Туршалтын тасагта Хуруу шэнээн малые Шуурган бойжуулсан Монгол эрын Хии морито айлда Аюул зоболон Ада шүдхэр оршодоггүй, Монгол сэрэгэй Харьяата нютагта Хариин дайсан Халдадаг үгы.
Монгол түрын Нүгэл хилэнсэг Сүмын зэбсэг Үйлэдөөгүй Монгол, Монголдоо Сайнш байсан Сагааржашые ябасан түүхэтэй.
Монгол адуушанай Үүрэйн шоронхой Үргэн дэлхэйе сэргээдэг Монгол шатаршанай Херхо нюдэ Дэлхэие бүхэлидэнэ багтаадаг.
Монгол эрэ Босоо үзэгтэйхэн Үбдэг шоройдохогүй Үтэлсэн Монгол бүргэд Онгошо хүллэсэн Оршолонгойн замые табигсан
Монгол удамта эрэ Дэлхэй дахинда Олон бии.
Монгол удамта эрын Монгол толбо Тодохон бии.
Монгол удамта эрэхүүд Монгол шанары Эрхимлэдэг Монгол эрэ хүн Мори унадаг Монголоор яридаг Монгол дуу дууладаг Монгол бэшэ бэшэдэг Монгол эрэ хүн Монгол собинтой Монгол сэдхэлтэй Монгол оюунтай Монгол омогтой.
Монгол эрэ хүн Эхэ дэлхэйгэ хайрладаг Эсэгэ Тэнгэрэ шүтэдэг Эрхим хүниие хүндэлдэг Эрдэнитэ малаа үрэжүүлдэг.
Монгол хүн Сагаан хүнэй ашы харюулдаг Сайлган сэдхэлтэй буяниие эдлэдэг һайн бүхэнэй талада байдаг
Саг эриндээ яларжа ябадаг.
Галина ДАШЕЕВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

2014 он - Россиин соёлой жэл

ОРЁО АБАРИ ЗАНТАЙ ЭЛДЭБ ЭХЭНЭРНҮҮДЫЕ НААДАҺАН

Хабарай түрүүшын харын хүүл багаар Буряадаймнай үндэһэтэнэй театрай артистка Дамбаева Елена Галсановна наһанайнгаа үшөө нэгэ ойн баяр тэмдэглэхэнь.

Хори нютаг тоонтотой Елена Дамбаева балшар бага наһанһаа үетэн сооһоо ондоохон, дуу хатарта онсо бэлигтэй үндыһэн юм. Түрүүшын багша Зинаида Доржиевна Рыгдылова багахан Ленин хүгжэм дуунда дуратайень мэдээд, уран найханай мэдэсэнүүдтэй дүтөөр танилсуулжа, дуу дуулуулжа, уран гоёор уншуулжа, ульгам нугархай басагые гимнастикын зүйлэй онһондо нургаа бэлэй.

Лена нургуулингаа элдэб харалгануудта хабаадажа, багахан тайзан дээрэ ёһотойл артист мэтээр бээ харуулжа, олониие гайхуулдаг хэн. Тиимэһээ дунда нургуулин хүүлээр Алас-Дурна зүгэй искусствын институттай 1-дэхи буряад студия ороһон юм. Тэрэнээ амжалтатайгаар 1975 ондо дүүргэжэ, Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ театрта зохёохы замаа эхилээ бэлэй. Тэрэ гэнээр 40 жэл шахуу мүнөөшье болотороо ажаллана.

Эдэ үнгэрһэн жэлнүүдэй хугасаада Буряад Республикын габыята артистка Елена Дамбаева түрэл театрайнгаа тайзан дээрэ дэлхэйн, ород, совет болон буряад драматургийн хамта дээрээ 80 гаран зүжэгүүдтэ эдэбхитэй хабаадажа, зүжэгһөө зүжэгтэ бэлиг шадабарияа мулин наадажа, элдэб орёо абари зантай эхэнэрнүүдэй дүрэнүүдые үнэншэмэ найханаар харуулжа шадаа бшуу.

Өөрын онсо маягтай, наадаһан роль бүхэнэйнгөө таагдашагүй эхэнэрэй нюуса шадабаритайгаар харуулжа, ямаршые роль байг, ехэ багашыгүй, дабтагдашагүй, мартагдашагүй сараа харагшадай сэдхэлдэ үлөөжэ шададаг Елена Галсановнагай наадаһан рольнууд тухай мэдээжэ журналист **Далай Хубитугев** иигэжэ бэшэһэн байна:

"Елена Дамбаевагай гүйсэдхэнэ"

рольнууд харагшын зүрхэ сэдхэл хүдэлгэмэ үнэн байдаг, сэдхэлэй байдалые дайрадаг, драмыншые талаар хурса байдаг гээд тоологдоно. Б-М. Пурбуевай "Тэргэ түлээн юутэб?" гэжэ зүжэгтэ хүдөө нютагай наанаамгай, хараалһанаа бэлүүлжэ шададаг Мэдэгмаагай, Ч. Айтматовай "Плахада" Базарбайн аза талаангүй гэмэргэн Кокторсунай рольнуудта наадажа, харагшадай болон театр шүүмжэлэгшэдэй зүгһөө үндэр сэнэлтэдэ хүртэһэн бэлэй. Мүн Баир Эрдынеевэй "Галуунууд бусаба" гэнэн зүжэг соо худхалыатай, олон зантай, бага зэргын юумэнһээ дурраа гутадаг Ларисын образ үнэншэмэ тодоор харуулһан юм. Елена Дамбаевагай гүйсэдхэнэ Т. Миннуллинай "Сагаан турлаагта" шадамар бэрхэ, үгэ хүүртэ дуратай Умияе, Б. Эрдынеевэй "Бугын дуунда" хүндэһэн хуби заяатай Сэндэмын рольнуудые наһана ёһотойт. Ш-Н. Цыденжаповай "Инаг дуранай харгы" гэжэ хүгжэм дуута зүжэгтэ Дулмын роль гүйсэдхэхэдөө, найхан

дуунуудай ашаар ялас гэмэ найн образ байгуулжа шадаа хэн".

Бэлигтэй артист Елена Дамбаевагай амжалта тухай нэмэжэ хэлэбэл, 1999 ондо хамта хүдэлдэг нүхэдтээ шог зугаатай программа бэлдэжэ, Монгол ороной Улаан-Баатарай шог зугаата уласхоорондын харалганда хабаадахадаа, манай Буряад театр лауреат боложо, Елена Галсановна дипломант болоһон юм. Елена Дамбаева үхибүүдтэ зорюулагдаһан ба бусад олон тоото наадануудта ходол хабаадалсадаг байгаа. Мүн монгол туургата арадуудай Уласхоорондын фестивальнуудта олон дахин эдэбхитэй хабаададаг хэн.

Харин хүүлэй хэдэн жэлэй туршада Буряад Республикын габыята артистка түрэл театрайнгаа режиссёрой тухалагшаар ажаллана. Елена Галсановнагай хабаадалгагүйгөөр ямаршые зүжэг тайзан дээрэ эхилхгүй ха юм. Артистнарые бултыень бүридхэхэ, зүжэгөө эхилэгты гэнэн захирал үгэдэг болон элдэб олон харюусалгата ажал

мүнөө тэрэ гүйсэдхэнэ. Режиссёрой тухалагшаар юрын хүн талаһаа ерээд ажаллажа шадахагүй хаш. Эндэ театрай байдал үндэһөөрнь мэдэхэ хүн хэрэгтэй. Артистнарые бултыень таниха, зүжэгэй үйлэ найса мэдэхэ, театрай хүнгэн бэшэ ажалай онһо нюуса тайлбарилжа шадахал хүн эндэ хүдэлхэ бшуу.

Хэдыхэн үдэр үнгэрөөд лэ бэлигтэй артист Елена Галсановна Дамбаева ойн баярта түрэнэн үдэрөө тэмдэглэхэнь гээд үшөө дахин нануулая. Буряад драмын театрай "алтан хаһын" үедэ гэжэ нэрлэмээр сагта элдэб олон рольнуудта наадаха аза талаантай байһан артистые амаршалжа, ута наһа, удаан жаргал үнэн харагшадтайн зүгһөө хүсэнэбди.

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряад драмын театрай музейн жасаһаа фото-зурагууд абтаба.

һанамжа

БУРЯАД ХЭЛЭЭЭ ХҮГЖӨӨХЭЭЭ ОРОЛДОЁЛ ДАА

Би Хэжэнгэ, Ярууна, Захаамин, Түнхэн, Сэлэнгэ, Зэдын аймагай залуушуултай уулзахадаа, буряад хэлээ найн мэдэхэ байһандань баяртай байдагби. Баргажан голлой буурал сагаан эсэгэнэрнай, энэрхы дулаан эжынэрнай буряад хэлээ үргэжэ, ёһо заншалаа үһээ үедэ дамжуулжа ябагты гэжэ захидаг бэлэй. Ямар сэсэн, холын бодолтой түрэлхид байгааб.

Бидэнэр Гэгээн Соодой Сэдэндээ, Бархан үндэр баабайдаа, Ярагтын Янжима бурхандаа, Боолон-Түмэр, Байгалдаа мүргэжэ, тахижа ябанабди. Манай нютагай поэдүүд Николай Дамдинов, Солбон Ангабаев, Дулгар Доржиева, Даши Дондок Очиров, Геннадий Ринчино, Геннадий Бадмаев буряад хэлээ магтажа, шүлэгүүдые зохёһон.

Хүгжэмтэ хэлэээ хүгжөөхөө оролдо, Хүсэтэй зөөлэн уян тодо хэлэн,

Удхагүй хоохон абяануудые бү холбо, Буряад хэлээрэ хүнүүдэй зүрхэ доһолго, - гэжэ Николай Дамдинов бэшэһэн.

Уран зүрхыем баясуулдаг Угаа найхан буряад хэлэн, Уһан шэнгээр урдажа, Уг гарбалыемнай һануулна, - гэжэ Солбон Ангабаев буряад хэлээ магтана.

Агуухэ Хоца Намсараев, уран зохёолшод Солбоной Туяа (Петр Дамбинов) Мүнхэ Сарьдаг (Будажап Найдаков), Дамба Дашинимаев гэгшэдэй зохёолнуудые уншажа, буряад хэлээ шудалаабди. Буряад хэлээрэ инаг дуранай охиндо орожо, айл ашаанай харгыда гараабди, дээдын эрдэмэй шатада хүрөөбди. Буряад хэлэнэй ашаар эсэгэ, эхээ, аха эгшэнэрээ, ураг таригуудаа хүндэлнэбди, уг гарбалаа, ёһо заншалаа үргэлжэлүүлнэбди.

Мүнөө сагта зарим залуушуул түрэл хэлээ мэдэнгүй,

ураг таригаа мэдэнгүй, буряадай баян ёһо заншал тооногүй. Наяхан нэгэ томо лама иигэжэ хэлэбэ: "Залуушуул дасанда ерэжэ мүргэнэ, теэд ородоор хэлэһэн гүйлтыень дээдын бурхад найса тодожо абанагүй. Жэшэнь, 1 миллиард 250 миллион зонтой Хитадай Республикада Шэнэхээнэй буряадууд буряад хэлээ, ёһо заншалаа мартаагүй ябахадань, бидэнэр, 500.000 буряадууд, бээ дээгүүр «бариханшуу» боложо, шада-боли ородоор хөөрэлдэнэбди. Манай хамба лама Дамба Аюшеев буряад хэлэ ёһо заншал хүгжөөлгэдэ туйлай ехэ ажал ябуулна. Дамба Аюшеевтэ Россиин Федерацийн дээдын шагнал манай Правительство үгүүлхэ бээ гэжэ найдагдана. Манай республикада «Номто» клубай директор В.П.Доржиев миинтээр хэды ехэ хэрэг бүтэнэб. Манай республикын баяшуул В.Доржиевай үүсхэл дэмжэхэ бээ. Буряад хэлэ хүгжөөлгэдэ "Буряад үнэн" газетэ ёһотой гуламта болоно. Би 1947 ондо

"Үнэндэ" "һурагшад зумба-раануудые хюдана" гэжэ статья бэшээб. Тэрэ саһаа 67 жэл таһалгаряагүй газетээ захиһаар, статья бэшэһээр, газетэдэ захил эмхидхэнээр ябанаб. Мүнөө 2014 ондо урагшаа наһантай, нютагтаа хүндэтэй Дэрээнэй сомоной дарга Владислав Сультимов минии гүйлтаар дайнай, ара талын ветерануудта "Буряад үнэн" газетэдэ захил хэбэ. Оронгын дунда нургуулин ахалагша классай һурагшадта түрэлхидынь "Буряад үнэн" газетэ захина. "Буряад үнэн" газетые ветерануудта захил хэхэ арга боломжо нютаг бүхэндэ бии. Шанга шадалтай хүнүүд, депутатууд, урагшаа наһантай аймагай, сомоной дарганар ядуу олон үхибүүдтэй айлнуудта миинтээр түрэл газетыень захянаа, түрэл буряад хэлээ баяжуулхабди.

Манай Правительство, Арадай Хурал, буряад олон зонтой аймаг, поселение Сомон болгыт. "Буряад орон", "Баян талын аялга" часай дамжуулга болгохо, "Гуламта" радио-

журналые нэргээхэ. Буряад хэлэн дээрэ бэшэгдэнэн томо пьесын гонорарай сэн хэды дахин нэмэхэ, шүлэг, дуу зохёодог хүнүүдэй, уран зохёолшодой, композитор, уран зураашадай ажалые ехэ мүнгөөр урмашуулха. Буряад хэлэ хүүгэдэй саадта нэбтэрүүлхэ, эхин, дунда нургуулинуудта буряад хэлэр шалгалта тогтоохо. Буряад хэлэ мэдэхгүй хүнүүдые харюусалгата ажалда абахагүй. Үндэр наһатай үбгэд, хүгшэдые аргалдаг госпитальдо буряад хэлэ мэдэхгүй врач, сестранууд олошорно. Наяар ВАРК-ын гү, али Бүгэдэ Буряадай съезд зарлажа, буряад хэлэнэй саашанхи хүгжэлтэ зүбшэхэ саг тулажа ерээ.

Владимир БАТОРОВ,
"Буряад үнэн" газетын "Буряадай түрүү хүнүүд" конкурсын гурбадугаар лауреат,
РСФСР-эй соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ.

Понедельник, 24

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 Д/Ф «ОСТОРОЖНО, ФАЛЬШАКИ!»

13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
16.00 Т/С «ДЖАМАЙКА»
17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ»

ТНТ

07.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ». ПОГОДА (16+)
07.25 М/Ф «ЧЕМПИОН В ЛЕСУ»
07.35 Х/Ф «ЕСЛИ МОЖЕШЬ, ПРОСТИ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК». ЗУРХАЙ (0+)

08.00 Д/Ф «АКТУАЛЬНЫЙ РЕПОРТАЖ: МОШЕННИКИ» (16+)
09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+). ЗУРХАЙ
09.30 «ШКОЛЬНОЕ ТВ» (6+)

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ» (6+)

08.00, 09.30, 23.10, 01.30 СКЕТЧ-ШОУ «6 КАДРОВ» (16+)
09.00, 13.30, 19.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.40, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

ДТВ

06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 23.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
09.00, 15.30, 18.30, 21.45 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»

Вторник, 25

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 «ТАЙЗАН»

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)

ТНТ

09.05 «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА

ТИВИКОМ

01.40 Х/Ф «ФАНТАСТИЧЕСКАЯ ЧЕТВЕРКА»
03.40 Х/Ф «ДРУГАЯ ЗЕМЛЯ» (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

06.50 М/С «ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО» (6+)
07.00 М/С «МАКС СТИЛ»
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.40, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»

ДТВ

06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 23.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
09.00, 15.30, 18.30, 21.45 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30, 23.00 «СЕЙЧАС»
07.10 «УТРО НА 5» (6+)
10.30, 16.00 «МЕСТО ПРОИСШЕСТВИЯ»

Среда, 26

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.25 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.35 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

01.40 Х/Ф «ФАНТАСТИЧЕСКАЯ ЧЕТВЕРКА»
03.40 Х/Ф «ДРУГАЯ ЗЕМЛЯ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО
10.00 Д/Ф «УБИЙЦЫ ИЗ КОСМОСА»

ТНТ

07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА

07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
08.25, 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
08.55 «ДОМ-2. ЛІТЕ». ИНСТРУКЦИЯ (16+)

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

08.00, 01.00 «НОВОСТИ ДНЯ». ЗУРХАЙ (16+)
08.30 «УУЗУЛГА» (16+)
08.45 «НОВОСТИ ГОРСОВЕТА» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

ШЭДИТЭ ҮГЫН ЭЗЭН

Елена Цыбикжапова. Хэн энэ нэрэ дуулааб, хэн энэ яруу найруулагшын зохёолнуудтай танил бэ гэбэл, олон хүн мэдээгүй байхал. Дүтын түрэл, нүхэд, нютагайхиднаань бэшэ, Буряад ороноймнай олон хүнүүд энэ гайхамшагта дуушан тухай дуулаагүй ёһотой. Теэд, түрэл ороноо түүрээжэ, сорьёмо эршэтэй аршаан, хүрөөтэй хүсэтэй шэбшэлгэ, дурдалга мэтэ шүлэгүүдые бэшэдэг Елена Цыбикжаповые, үнэхөөрөөл, уянгата талын дуушан, үзэсхэлэнтэ үгын эзэн гэжэ нэрлэмээр лэ.

Елена Мухар-Шэбэрэй аймагай Зандин нютагта Гончик Будаевич Цыбжит Цыбикжаповна хоёрой эбтэй эетэй гэр бүлэдэ түрөө. Түрэлнүүдэйн хэлэгшээр, залууһаа тэрэ хурса, тодо, баян хэлэтэй байһан юм. Нургуулиин байхаһаа шүлэгүүдые бэшэжэ эжилээд лэ, мүнөө болотороо бэшэжэл байна. "Шүлэгүүдэ бэшээгүйдөө би үбшэлшэнэб, шүлэгүүдэ бэшээгүйдөө зүн зүүдэмни намаршана, шадал тэнхэмни дууһашана..." гэжэ бэшэһэн зохёолшоной шүлэгүүд мүнөө ехэ олоор, хэдэн олон боти болохоор суглараа.

2009 ондо Елена Цыбикжапова "Ая гангата Түгнэмни" гэжэ түрүүшынгээ ном оройдоол 150 хэһэгээр гаргаһан байна. Хоёрдох номын - "Түгнын сагаан хүнинүүд", 2011 ондо баһал багахан хэһэгээр гаргагдаад, дүтын нүхэд, түрэл гаралнууд соогуурнь тараһан юм. Үнгэрһэн - 2013 ондо "Залуу наһамни" ба "Түнхэн эжын хурьһэн дулаан" гэжэ хоёр ном 200-гаад хэһэгээр хэлэгдээ. Тэдэ номуудтаа танилсуулгын ямаршые ажал ябуулаагүй юм. Тиимэһээ шүлэгүүдтэйн танилсаһан хүнүүдэй, нүхэдэйнгөө, түрэлнүүдэйнгээ гүйлтаар номуудайнгаа презентаци энэ хабартаа хэжэ, уран зохёолтоёо олонойтые танилсуулха гэжэ шийдэжэ.

Шүлэгүүдэ бэшэжэ, дуулажа һуухадамни, Шаргал талымни ая-ганга анхилдаг. Табгайта талымни адуун хүрэг инсагаалдаг, Томоотой ноёдшые баһахаа намайе болидог. Хэжэ байһан ажални урагшатай болодог, Хөөрхэн хоёр хүүхэдни азатай ябадаг. Ханилһан наһанайм нүхэр урматой алхалдаг, Аха дүүнэрэйм амгалан мэндэнь дуулдадаг...

Эдэ мүнүүдые уншан байхадаа, шүлэгшэн гэшэмнай одоол иимэ, шүлэгөө бэшэн амилжа амидырдаг юм, үгэ хэлэнэйнгээ уран дээрэ дээшээ үндыдэг юм, ёстой уран зохёолшон иимэл байха юм гэжэ мэдэхээр. Жэгтэй жэгүүртэй шүлэгүүдтэйн эндэ һаяхана танилсажа, би хэдэн хоног сошордоһон гайхаһан хоёрой хоорондо гайбааб. Хэлэһэн үгэнүүдын хурса, бөө мүргэлэй дурдалганууд мэтээр һанагдаал. Елена Цыбикжапова түрэл тоонтоёо, эхэ эсэгээ, инаг нүхэрөө, үеынгөө нүхэдөө болон ажабайдалай олон үйлэнүүдые абьяас хүсэтэй уран һайхан үгэнүүдэй хүсөөр харуулжа шадаа.

Хурьһэтэ газартань хүлөө шоройдуулжа, хүн болоһон Зандин нютагтаа ямаршые олон шүлэгүүдые зорюулаа гэшэб! Хаанашые ябала, тоонто нютаг тээшээ зүрхэ сэдхэлээрээ эрмэлзэн байдаг юм гэжэ мэдэхээр.

Түрэхэн нютаг Зандиндаа яаражал ошонолби, Түрэхэн гэрэйнгээ үүдые татажал оронолби.

Эжынгээ хүнжэлөөр хушаад, аяшархан амарналби, Абынгаа дэрэ дэрлээд, зүүдэ мананалби....

Поэтессын шүлэгүүд соо түрэл нютагын шуһа мяхаараа холбоотой, эхэ эсэрын һүлдэ мэтээр, үршөөл хайра бэлэглэхээр үзэсхэлэнтэ хүсэн мэтээр харуулаатай.

Абымни тэнгэри үндэр юм даа, Аласай дабаанда абаржал байдаг. Эжымни энхэрэлээр дүүрэн һэн даа, Энээхэн бэеым хайрлаһан байхал.

Нютагыень тойроһон бүхы хада, гүбөө, хүндынүүдые һайн мэдэхэ Елены шүлэг уншахада, тэрээгүүр ябагалаад ябажа байһан шэнги...

Зандин. Хатан хушуун. Субарга. Гурбан толгой. Дамдин Шойжол. Үндэр. Далай ехэ Түгнэдөө - хүйһэм тэндэ хүндөөтэй.

Захагүй үргэн Түгнын талаар урдандаа тоолошогүй олон хүрэг мал бэлшэдэг һэн гэжэ түүхэшэд хөөрэдэг. Теэд мүнөө тэрээгүүр атарлан харайһан адуу мал үгышые һаа, тала хүрөөтэй, амин голтой амиды мэтээр һанагдадаг.

Зундаа Түгнэдэмни ногоон хибэсынъ Зүүнһээ һаяхан гараад байһандал долгилдог. Зуун һаалишан эхэнэрнүүдэй ойлгомторгүй Зуун сүүтэй мүнэһээ хүнтэрүүлжэрхиһэндэл, Зүүн тээһээ манатай зэрэлгээн буудаг.

Уран зохёолшон эбтэй эетэй, олон хүүгэдтэй гэр бүлэдэ түрэхэн юм. Илдам налгай эжыгээ, баатарлиг хүсэтэй абаяа, аханар, дүүнэрээ хэтын хэтэдэ һанан, эльгэлэн ябадаг Елена, тэдэнэрээ бултыень хэды һайханаар, зүрхэ сэдхэл хүдэлгэмөөр дурданаб даа.

Ахам, һанана гүш? Зааханууд байхадаа, Ая гангата Түгнынгөө талада

Абынгаа моридые унаад, Хашалгүйхэн оодоруулжа ябадагаа... Ахам һанана гүш? Хони хайшалалгын үедэ Халуудатаргаа гүйлдөөд, Харьялһал Түгнэдөө шунгадагаа.

Эжынгээ шанаһан сай садатаргаа уугаад, Абынгаа хойноһоо ошодогоо...

Ахамни, анхарна гүш? Абымни сэргэдэ мориниинь инсагаална гү даа? Улаахан зүрхэм яатараш доһолно гэшэб даа?

Ахам, һанана гүш даа? Эжымнай газаагаа һарабшалан хүлээжэ утгадаг һэн даа... Энхэрэн таалажа, үхибүүдэ үдэшэдэг бэлэй даа...

Эрээхэн нюдэдни яатараш уһатана гэшэб даа?!

Эдир хөөрхэн наһамнай жаргалтай үнгэрөөл даа, Эжы абынгаа байхада...

Елена Цыбикжапова соёлой нургуули дүүргээд, Загарайда хүдэлөө. Һүүлээрнь Буряда Гүрэнэй дээдэ нургуулиин буряад таһаг дүүргэжэ, багшын мэргэжэлтэй болоһон юм. Арбаад жэлэй туршада Загарайда хүдэлөөд, Түнхэнһөө гарбалтай Базаржаб Лыксыкович Будаев нүхэртээ суг хамта тэрэнэйнгээ түрэхэн нютаг зөөжэ ошоһон юм. Наһанайнгаа нүхэртэ олоһон лэ энхэрмэ дулаан мүнүүдые зорюулаа. Тэдэниие уншан байхадаа, гал гуламтаа сахижа, түшэхэ нүхэрөө хүндэлэн, һүлдыень дээшэнь үргэн, ходо магтаад ябадаг, ёстойл урданай буряад нургаалтай хүн гэжэ мэдэхээр. Базаржаб Лыксыкович, Елена Цыбикжаповна хоёрой дуранһаа хоёр хүбүүд түрөө.

Үглөөдэр һанаагаа зоболтогүйгөөр Уг удха, нэрэ солоёо Үргөөд, даагаад ябаху хүбүүд болоо, Баатар хуурия олоо!

Хоёр хүбүүдын хойуулаандаа эмшэн мэргэжэлтэй. Чингис хүбүүн Түнхэндөө анестезиологоор хүдэлнэ. Баатарын шүдэнэй эмшэнээр Улаан - Үдэдэ хүдэлнэ. Тэдэнэрын гурбан алтан ашанарые аба эжыдээ бэлэглээ. Хүгшэн аба, эжын аза буян үзэжэ байхадаа, Елена Базаржаб хоёр тэдэнэртээ ходол нургаал, һайн һайхан ажаһуухыень энэрхы үгэнүүдээрээ үршөөжэ, жаргалтай буянтай һуухыень үрээр байдаг юм.

Харгын утада шалаһан бэеым, Хургад дээрээ найжалан амаруулһан Сэдхэлһээн үхибүүдтээ яаран ерһыем, Саанаһаан мэдээд, хүлээжэл байһаниинь ямар зохид бэ? Үри бээнэрни, эбтэй зетэйхэн, Улаан нараа угтажал һуугаарайгты. Элүүр энхэ байдалаар тэгшэхэн, Эжы абынгаа буян эдлээрэйгты.

Хүбүүнэйнгээ нүхэрые энхэрмэ һайнаар угтаһан Сындып гэжэ хадам эжыгээ хододоо хүндэлжэ, тэрэнһээ жэшээ абан ябадагаа Елена нэгэтэ бэшэ тэмдэглээ.

Минии хадам эжымни сагаан сэдхэлтэй бэлэй. Минии хадам эжыдэмни адлихан эхэнүүд үсөөн хэбэртэй... Минии хадам эжымни яаһан дулаан хандасатай һэм. Мииһэд гәһэн харасань энхэрэлэй дүлөөр бадардаг һэн. Магтажа хэлэһэн үгэнь зүрхэнэй гуниг тараадаг һэн...

Хэдэн олон жэлэй туршада булгаар бурьялһан Түнхэндэ ажаһуугаад, тэндэхи оршон тойроһон байгаа, арюун аршаан, орьелто үндэр мундарганууд, түүхэ домогто нютагууд тухайн хэды олон шүлэгүүдые бэшэб даа. Олон шүлэгүүдын аман үгэ, дуун болон зон соо тараһан юм.

Аянай холодо ябахандаа хүн, Алтан Мундаргаяа хододоо дурдадаг. һахууһан шэнгээр

Һарьдагуудтаа һүзэглэн, һайн зүүдэ харахадаа хүхидэг. Абай Гэсэрэй хүлэгэйнъ табараае, Агууехэ ulyгэршэд түүрэн байдаг. Хорото дайсанаа дараһан газарынь, һарьдагуудай наагуур уняартан сайдаг. Түнхэнэй хүн золгосо һайтай, Түрэхэн газартаа булай дуратай. Хадын хүбүүд бусажал ердэг: -Алтан Мундаргадаа, Эхэ нютагтаа, Түнхэн эжыдээ, Саяан баабайдаа... Энэ дороол, мартын 26-да, Елена Цыбикжапова дүрбэн

номуудайнгаа презентаци Үндэһэтэнэй номой санда үнгэргэхэ. Гайхамшагта шүлэгүүдээрээ олон зоние танилсуулжа, энэ автор удааншые болонгүй бүгэдэ Буряад ороноор суурхажа, суутай уран зохёолшодой хоорондо хүндэтэй һуурияа эзэлхэ гэжэ һананаб. Үгэнүүдэ шэдитэ һайханаар үлхэлдүүлэн, уянгата дуунуудые бэшэдэг энэ шүлэгшэн мүнөө табадахи номоо гаргахаар бэлэн болоод байна. **Бүгэдэ Буряда "Буряад үнэн" сонинной уншагшад, мартын 26-да, 16 сагта Үндэһэтэнэй номой санда ерэхэ, гайхамшагта поэтессэ Елена Цыбикжаповатай танилсагты гэжэ уринабди.**

Баира БАЛЬБУРОВА.

Берлиндэ жэл бүри үнгэрдэг «Ногоон долоон хоног» гэхэн уласхоорондын үзэсхэлэндэ аяар 500 мянга гаран хүн хабаадана. Байгша ондо 79-дэхи удаагаа эмхидхэгдэһэн энэ хэмжээндэ Буряадһаа түлөөлэгшэд оролсоо.

БУРЯАДАЙ АРТИСТНАР ЕВРОПЫН УЛАДЫЕ ГАЙХУУЛБА

Хүдөө ажахын болон эдээ хоол буйлуулгын халбарид туйлахан амжалтанууд энэ үзэсхэлэндэ табигдана. Аргагүй үргэн талмай дээрэ шэнэ оньһон түхээрэлгэнүүд жэрүлдэн байна. Мяханай, хүнэй, загаһанай гэхэ мэтын эдээн дэлгээгдэнэ. Тиихэдэ хоморой сайнууд, янза бүрийн унданууд баһал олоной анхаралда табигдана. Дэлхэйн аяар 60 гүрэнһөө энэ бүхы эдээ хоол абаашагдаа. Тиихэдэ буйлуулагдаһан эдээ хоолоо энэ үзэсхэлэндэ Россиин 20 субъект дэлгээгээ, тэдэнэй тоодо Буряад Республика оролсоо. Республикын экономика хөгжэлтын талаар Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Александр Чепик Буряадта эмхидхэгдэһэн үйлэдбэри тухай олондо хөөрөжэ үгөө. Харин Буряадай дуу хатарай «Байгал» театрай, мүн Буряадай гүрэнэй оперо болон баледэй театрай артистнарай концерт-наадан олоной анхарал гансата татажа шадаа. Тиигэжэ «Россиин сонин» мэдээсэһэн байна.

- Европын улад айхабтараар һонирхоо. Тиимэһээ тэрээгүүр Буряадай артистнарай гастроль эмхидхэхын тула арга бэдэрхэбди, - гээд, Александр Чепик найдүүлба. Удаань тус театруудай ударидагшадта баярай бэшэг барюулба.

Россиин хүдөө ажахын министр Николай Фёдоров Буряадай артистнарые магтана

БУРЯАДАЙ БУУЗА БЕРЛИНДЭ АМТАЛБА

Буряад эдээ үзэсхэлэндэ хабаадагшад амталжа үзэбэ. Бууза, хуушуур, байгалай омоли загаһа болон бусадые Европын зон ехэ амтархажа эдээ. Эдэ бүгэдые буйлуулгада хабаадаг байгуулгануудые хүтэлбэрилэгшэд, республикын аймагудай гулваанар Берлиндэ үнгэрһэн тус үзэсхэлэндэ хабаадаһан байна.

Тэдэнэр хэдэн фермерскэ ажахытай танилсаа. Нойруппин-Лихтенберг гэжэ хотодо эбэртэ бодо мал, тахяа үсхэбэрилдэг ажахы хараа. Тус ажахы өөрын тусхай үйлэдбэритэй, дэлгүүрнүүдтэй байна. Гадна Белиц хотодо нэгэ гэр булын эмхидхэһэн «Экснер» гэжэ байгуулгын ажал хүдэлмэри анхараа. 1927 ондо байгуулагдаһан хилээмэ баридаг тус байгуулгада 300 хүн хүдэлнэ. Тэдэнэй 50-ниинь лэ үйлэдбэридэ хабаадана, бусадын дэлгүүрнүүдтэ наймаа хэнэ.

Гадна био-һү, био-брынзэ гэхэ мэтые үйлэдбэрилдэг тусхай байгуулгатай танилсаа. Тус үйлэдбэри шэл ханын саана эрхилэгдэнэ, юундэб гэхэдэ, тус эдээ хэрэглэгшэд хайшан гээд био-һү буйлуулагдаһан гээд мэдэхэ ёһотой. Энэ байгуулга өөрын фермэтэй, тэндэнэ 500 толгой үнээн үсхэбэрилэгдэнэ. Гэбэшье үмсын ажахынуудһаа һүн оруулагдана. Гадна тус байгуулгада гурбан даххар гэрэй зэргэ брынзэ хадагалаатай.

Германида үсхэбэрилэгдэдэг герефорд болон голштинска үүлтэрэй эбэртэ бодо малаар Буряадай ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд һонирхобо.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА.

«Бурятмяспром» бүлгэмэй дэлгээһэн эдээн

“БИ ТОМО БОЛООБ”

ШЭНЭ ДИСКТЭЙ ТАНИЛСАЛГАҢАА ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮД

Үхибүүдтэ зорюулагдаһан дуунуудые өөһэдөө үхибүүдэй дуулаһан “Би томо болооб” гэхэн дискын нара харалга манай Буряадтамнай тохёолдоһон юрэ бусын үйлэ хэрэг бэшэ, харин ялас гэмэ һаргама, хүн зоние бахардуулан баясуулһан ушар болоо гээшэ.

Танилсуулгын энэ үдэр Улаан-Үдын театрууд соо ондоо элдэб һонин хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэбэшье, Буряадай Гүрэнэй филармониин танхим соо малгай табиха сүлөө һуури байгаагүй.

Энэ проектые хүтэлбэрилэн бэлдэһэн Жанна Дымчикова “Буряад-монгол арадынгаа эдир үетэндэ зорюулан бүтээһэн тус дискмнэй үргэн дэлгэсэтэйгээр олон түмэндэ хүртэжэ, хүүгэдэй мэдэрэлье далижуулан, эхэ хэлээ шуудалжа, би буряад хүнби гэжэ омогорхон, орон нютагаа, эхэ байгааһаа хайрлажа, сэгнэжэ һурахадань туһа болог” гэжэ үрээгээ һэн.

Гүн сэдхэлээр гүнзэги хараа бодолтой энэ проект, үнэхөөрөө, хүтэлбэрилэгшын зорилго дүүргэжэ эхилээ. Энэ проектдэ хабаадаһан Яруунын аймагтай Эгэтын-Адагай Нарана басагаһанай эжы Долсон Бурхива танилсуулгын үедэ иигэжэ хөөрөһэн байна.

- Энэ дискын нара хараһанда бидэ ехэ баяртайбди. Ямар түргэн худалдаанда ябана гээшэб! Хүн зон ехэ дуратайгаар абаад, һүүлдэнэ ехэ магтажа, баясанад. Шэтэ хотодо

ажаһуудаг манай хүхэд энэ диск гэртээ абаашаад, буряад хэлэ мэдэхгүй басаганиинь эдэ дуунай үгэнүүдые сээжэлдээд, буряад дуунуудые дуулажа, Шэтэдээ элдэб концерт-наадануудта хабаадаг болоо, - гэжэ Долсон Бурхива мэдүүлбэ.

Өөһэдөө Ринчин Бурхивай гэр бүлэ бултадаа энэ танилсуулгада ерэнхэй. Хоёртойһон Алтан Гэрэл басаганиинь энэ дуунуудые шагнаһаар хэлэндэ ороод, ехэ дуратайгаар дуулана бишу. Харин Наран басаганиинь үшөө хүүгэдэй сэсэрлигтэ ябаханда, хөөрхэн дангинанарай харалганда хабаадажа илаад, нютагтаа дуушан байһанаа мэдүүлһэн юм.

Зэдын аймагтай Дээдэ Үшөөтэ нютагай хоёр хүүхэд энэ проектдэ хабаадалсана. Настя Гомбожапова гансаараа “Эрбээхэй” гэжэ дуулаад, нютагайнгаа Вика Данзановатай “Борбилоо” гэжэ дуу суг дууланад. Мүн бүгэдэ хабаадагша үхибүүд “Баяртайб” гэжэ дуу дуулана.

- Бидэ нютагайнгаа һургуулийн “Ая-ганга” гэхэн ансамбльдэ дууладаг, хатардагбди. Багшамнай Дарима Константиновна Доржиева Монголһоо хүүгэдэй дуулаһан

дуунуудтай диск асараа хэн. Тэрэһэнһээ олон дуунуудые сээжэлдэжэ, монгол хүүгэдэй дуунуудые дууладаг байгаабди. Жэл бүри “Наранай Туяа” гэхэн фестивалда хабааданабди, - гэжэ хоёр дууша басагад хөөрөбэ.

Энэ альбом хоёр дискһээ бүридэнэ гээд һануулая. Бүгэдэндэ найшаагдаһан юмэн гэхэдэ, эдэ дуунуудай фонограмма үгтэнэ. Мүн эдэл дуунуудай караоке табигданхай. Энэнь

хадаа эдир дуушадай дуунай үгэ сээжэлдэхэ, аялганды һурахада ехэ туһатай гэжэ гэртэһин тэмдэглээ.

Хүүгэдэй дуунай дискдэ хүгжэмшэд Г.Баттулга, Н.Нар-Оюу, М. Дамиранов, Б.Наранбаатар, В.Пантаев, Б.Батодоржиев, С.Жалцанова, Р.Балдандашиев, Д.Дымбрылов, Э.Цымпилов болон Д-Д.Жалсараев гэгшэдэй Ц-Х.Дарибазарова, Н.Артугаева, Ц.Дондогой, Ц-Б. Бадмаев, Г.Чимитов, Л. Эр-

дэнцэцэг, Д.Балдан, Ж.Зимин болон Б.Валера гэгшэдэй үгэнүүд дээрэ бэшэһэн дуунууд ороо.

Үхибүүдтамнай тон имэ диск хэрэгтэйл байгаа. Мүнөө сагта буряад хэлээ шуудалгада ехэ туһатай бүтээл бэлдэгдээ гэжэ үшөө дахин тэмдэглэлтэй.

Цырема САМПИЛОВА.

ФОТО-ЗУРАГ ДЭЭРЭ: “Би томо болооб” гэхэн дисктэй танилсуулгын үедэ.

«НАЙДАЛ» ЖАСЫН ДЭМЖЭЛТЭ

Улаан-Удын залуушуулай хэрэгүүдэй талаар хорооной, Буряадай гүрэнэй университетэй, Буддын шажанай заншалта Сангхын үүсхэлээр Хүхэ модон Морин жэлые угтуулан, энэ жэлэй эхиндэ «Найдал» жаса байгуулагдахан байна.

Фондые байгуулагшад буряад хэлээ хүгжөөхэ, буряад хэлэ үзэлгэдэ түһалха, хэргээлгын ажал эрхилхэ, энэ хэрэгтэ эдэбхитэдые шэлжүүлхэ зорилго урдаа табяа хэн.

Фондые хүтэлбэрлэгшэд Эрдэни Дымчиков, Ульяна Раднаева болон бусад хэдэн һара соо тон ехэ ажал хэһэн байна.

Нэн түрүүн январин 23-да энэ шэглэлээр ажаллаха, энэ хүдэлөөниие дэмжэхэ хүн зониие суглуулаа хэн. Энэ суглаанда ошоходоо, залууханууд хүбүүд, басагадай олон байһандань гайхаашье, баярлаашье бэлэйб.

Багшанаар, оюутад, сэтгүүлшэд, буряад хэлэндэ ханаата болоһон 100 гаран хүн зон БГУ-гай ехэ танхим соо болоһон уулзалгада хабаадаади. Дулма Содномова суглаае хүтэлхэдөө: «Буряад хэлээ хүгжөөхэ, хойто үедөө дамжуулан үлээхэ гол зорилго урдаа табяад, энэ хэрэгтэ ямар хубита оруулха гэшэб, ямар ажал хэхэ гэшэбиб гэһэн бодолтой эндэ эрһэн таанадай хүн бүхэнэй ханамжа хараада абтаха, хүн бүхэн бидэндэ түһатай байха», гэжэ хэлэбэ. Сугларагшад ханамжануудаа саархан дээрэ томо үзэгүүдээр бэшээд, адли бодолтой, адли ханамжатай хүнүүд бүлэг бүлэг боложо ху-баарбади.

Тиин иимэ һонин гол бодолнууд дурдхагдаһан байгаа:

буряад уран зохёол, арадай аман зохёол электронно аргаар дэлгэрүүлхэ; олон зоной хабаадага хэмжээ ябуулганууд дээрэ түрэлхи хэлээ хэрэглэхэ; буряад хэлэндэ һургадаг дистанционно курсанууды нээхэ; интернет соо блог ба сайтнууды нээхэ, буряад хүмүүжэлтэй хүүгэдэй сэсэрлигүүдые бии болгохо; эрын гурбан нааданууды хэргээхэ ба дэмжэхэ; магазин ба дэлгүүртэ үнэ сэн, зарлал буряадаар бэшэхэ; теле-дамжуулганууды, радио-дамжуулганууды үргэхэхэ; үхибүүдтэ зориулагдаһан мультфильмнууды, уран найханай фильмүүды найруулха; гарай утасда буряад толи шэлжүүлхэ; уран гоё шэмэглэлтэй номууды, сэтгүүлнууды хэблэхэ; уг гарбал, удам түрэл мэдэдэгэр үхибүүдтэ хүмүүжүүлхэ; табан хушуун малаа тэжээхэ ажал эрхилхэ гэхэ мэтэ ханамжануудаа бүгэдэ зон олоороо нэрлэбэ.

Би өөрынгөө ханамжа бэшэхэдэ, буряад хэлэ үхибүүдтэ заахадаа, мүнөө сагай эрилтээр интернет хэрэглэжэ, үхибүүдтэ тааруулан, богонихон аад, гүнзэгы удхатай, хүмүүжүүлхы үүргэтэй теле-дамжуулга, богонихоноор аудиодиск, видеодиск дээрэ үльгэр, дуунууды, таабари, домог түүхэ бэшээд тарааха, һонирхолтой, удхатай, гоёор шэмэглээтэй, удаан саг соо үргэлжэ харуулхаар өөрын буряад телеканалтай болохо, мүнөө үеын шэнэ арга түхээрэмжэнүүды хэрэглэжэ, буряад хэлэ шуудалха хэрэгтэ видео ба аудио-бэшэлгын, буулгалгын, зохёолгын программанууды хэхэ, видео-хэшээлгнүүды хэрэглэжэ, буряад хэлэндэ һургаха гэжэ тэмдэглэбэ бэлэйб.

Февралин 12-то удаадахи уулзалгада суглархадамнай, грантын мүрысөөнүүдэй түлэблэлгэ (проект) бэлдэхэдэ, ямар арга хэрэглэхэб, ямар зорилго урдаа табихаб, түлэблэлгын гол удха хүнүүдтэ ойлгосотойгоор дамжуулхаб, бээлүүлхын түлөө ямар түхээрэмжэ хэрэгтэйб, проект бэлдэлгэ, бээлүүлгэ тухай асуудалнуудтай бидэниие «ФИРН» клубай мэргэжэлтэн Елена Кимовна Ильина танилсуулба, энэ багша бидэндэ олон түһатай заабаринууды хөөрөжэ үгөө хэн. Ойлгогдоогүй юумэн тухай асуухадамнай, дэлгэрэнгы харюу үгэжэ, бидэндэ хэрэгтэй һургаал хэлээ хэн. Энэ һуралсалда 45 хүнүүд хабаадаади. Бултандамнай һуралсал гараа гэһэн сертификат барюулба. Эдэ хэшээлнүүд грант абаха тэмсэндэ түлэблэлгээ бэлдэхэдэни, тон ехэ түһаламжа болоо хэн. Энэ хэшээлдэ шагнаһан заабаринуудые ходел уншаад, өөртөө хүтэлбэри болгожо абаад, ёһо гурим соонь Интернет-проект гэжэ номинацида «Мүнгэн тобшо» сайта тэмсэндэ оруулха тухай мэдүүлгэ баряа хэм.

Мартын 5-да шүүгшэдэй (жюри) урда «Мүнгэн тобшо» сайт ямар зорилготой хэхэ эхилһэн тухайгаа слайднууды харуулжа, дэлгэрэнгы хөөрөбэб. Хоёрдохи шатада мартын 12-то дахяад сайт тухайгаа хөөрэхэдөө, Сагаалганай үедэ буряад найхан дэгэлээ үмдөөд, булган малгайгаа хийдхүүлээд, ёохороо хатаржа, дуугаа дуулалдажа, үрээлээ хэлсэжэ, хүжюун дорюун сагаалжа байһан Ага нютагаархинаа видео-бэшэлгэдэ харуулаад, «Солонго» хүүгэдэй сэсэрлигтэ буулганан жаахан үхибүүдэй гэрэл зурагууды, толилолгонуудаа харуулжа, олон тоото асуудалда Бальжинима хүбүүнтээ харюусабади. Хаана ямар һонин юумэн болоноб, тэндэ ошоод, видео-зураг буулгаад, фото-зурагтайгаар толилолго табихадамни, интернет үзэгшэдтэ ямар һонин байна гэшэб гээд хөөрөбэбди.

ТОБШОЛЖО ДАМЖУУЛХА

«Мүнгэн тобшо» сайтда ямар һонин мэдээсэл гүнзэгы удхатай аад, нүдэндэ урин зохидоор харагдаха толилолго табихаб, үзэгшэдэй анхарал татаха, энэ анхаралынь алдахагүй гэжэ оролдонобди. Сайты нэгэл дахин хараһан хүнэй һонирхол алдангүй, дахяад бусажа харыхынь түлөө оролдонобди.

«Мүнгэн тобшо» сайтын удха, зорилго иимэ юм. Эртэ урда саһаа буряад арад ямар түүхэтэй, соёл болбосоролтой, уран шүлэгтэй, дархан урлагтай, шажан мүргэлтэй, аман зохёолтой мүнөө XXI зуун жэлэй 14-дэхи жэлдэ ерээд байһан арад зон гэшэбдибди гэжэ һонирхоһон хүнүүдтэ зориулжа сайт нээгдэһэн юм. Ямар ушарһаа «Мүнгэн тобшо» гэжэ нэрэтэйб гэхэдэ, юһэн эрдэниин нэгэниин болодог сагаан мүнгэн эрдэниин шулуунда буряадуд тон дуратай юм. Хутагаая, эмээлээ, дэрээ, гаһаая, зүүдхэлээ сагаан мүнгөөр шэмэглэн гоёдог байһан юм. Мүнгэн дархашуул сагаан мүнгөөр гайхамшаг бүтээл хэхэдэ, сэдхэлэй

сайханиие, сүн сагаан санаа бодол, нүдөө хужарлуулан баясаха баяр түрүүлхын түлөө оролдодог байһан гэшэ. «Тобшо» гэжэ үг гүнзэгы удхатай, нэгэ үг соо олон ойлгосо багтаажа, монсогойлон тобшоолжо дамжуулан мэдээсэл, энэниие дэлгэрүүлхэ, бүри үргэн дэлисэтэй, бүри үргэн уужам удхатай болгон олондо тарааха гэһэн удхатай юм.

Байгаалидаа, тойроод байһан уһа голдоо, хада ууладаа гамтайгаар хандаха гэшэ буряад хүнэй эльгэн соо байха. Эхэ эсэгымнай, элинсэг хулинсагаймнай захиһан захяа заабари мүнөө болотор мартагдаагүй, сахигдажа байһан зандаа гэжэ залуушулдаа дамжуулха зорилго мүн урдаа табихайбди.

Уран зохёол бидэнэй сэдхэл бодолье доһолгон хүлгөөдэг, мэдэрэлымнай, абари зангыемнай хубилгадаг, ажабайдалдамнай, үйлэ хэрэгтэмнай ехэ нүлөөлдэг, бидэндэ хүмүүжүүлхы үүргэ дүүргэнэ. Арад зоной сэсэ мэргэн ухаан бодол, урин дулаан сэдхэл, үндэр найхан эрмэлзэл харуулан арадай аман зохёолнууд бидэнэй дурлаадаг. Түбэлгэн ухаатай, зориг хүсэл түгэлдэр хүнүүд тухай бэшэһэн уран зохёолнууд бидэнэй талархал татана ха юм.

Хүн бүхэн түрэнэн эжытэй, түрэл хэлэтэй, түрэл арадай гэшэ. Эжын үлгын дуунай гүнзгөнөөн доро үндынэбди. Түрэлхи хэлэн үхибүүды хүмүүжүүлхэ, өөдөн үндылгэхэ, ажабайдал ойлгуулха, эрдэм бэлгитэй болгохо, түрэл арадайнгаа гүн гүнзэгы сэдхэлтэй танилсуулха ушарта гол үүргэ дүүргэдэг. Түрэл буряад хэлэн дээрэ бүтээгдэһэн дуунуудай, үльгэр домогуудай, оньһон хошоо үгэнүүдэй, онтохонуудай, таабаринуудай, шүлэгүүдэй уран гоёые, шэмэ шүүһые, хэлэнэй баяниие мэдэрэхэдэ, хүн бүхэн бага балшар наһанһаа буряад гэшэб гэһэн мэдэрэлтэй, буряад сэдхэлтэй, урда холын саһаа дамжан ерэнэн баян түүхэтэй, буряад арадаараа омогорхолтой үндыхэ гэжэ

найदानаб. Түрэл хэлээ мэдэхэ, сэгнэхэ, шуудалха хүн түрэл арадайнгаа сэдхэл ойлгожо, тоонто нютагтаа, уһа голдоо, Эхэ орондоо эльгэлэн дурлажа ябаха ха юм!

Буряад орондо, арюухан Байгалай эрьедэ ажаһуудаг олон арадуудай ажабайдал, соёл болбосорол, ёһо заншал, түүхэ һонирходог хүнүүдые энэ «Мүнгэн тобшо» сайтдамнай орожо һонирхохые уряалнаб. Буряад найхан Эхэ орондоо дуратайгаар үхибүүдээ, аша ээ-энэрээ хүмүүжүүлэе гэһэн уряа сайтымнай гаршагта табяатай байдаг.

«Найдал» жасын эмхидхэн Грантнуудай фестивалда 18 хүнэй проектүүд дэмжэгдэжэ, түд түдтаа 20000, 30000, 50000 түхэригэй грантнууд 18 хүндэ барюулагдахан. «Мүнгэн тобшо» сайт Интернет-проект гэжэ номинацида 1-дэхи һуури эзэлбэ. Мартын 21-дэ Буряад

драмын театрай тайзан дээрэ амаршалга, шагнал гардуулга болохо гэжэ байна.

Энэ Грантын фестивалда ерэжэ, илагшадай баярые ху-баалдахые «Буряад үнэнэй» уншагшадые уринаб.

Буряад арадтаа ямар туһа нэмэри оруулаа гэшэбиб, ямар туһа хүргэхэм гэшэб, үри бээ, хүбүүд, басагадаа, аша эээнэрээ эхэ хэлэндэ эльгэтэйгээр хүмүүжүүлхын түлөө ямар юумэ хэхэ ёһотой гэшэбиб гэжэ өөр өөртөө асуудал табиха, шэбшэжэ, зүрхэнэйнгөө шэмшэртэр ханаашалаял даа, буряад хэлэнэй түлөө, буряад арадай түлөө үнэн зүрхээ, сэбэр сэдхэлээ, хүсэл зоригоо зориулаа даа гэжэ та бүгэдэниие уряалнаб!

Намжилма БАЛЬЖИНИМАЕВА. Авторай зурагууд.

ТҮРГЭН БОДОЛТОЙ ҮХИБҮҮД ИЛАХАНЬ БОЛТОГОЙ!

Россиин Кубогта хүртэхын тула шатарар хүүгэдэй дунда нэгэ шата ерэхэ амаралтын үдэрнүүдтэ Республиканска Буряадайд үндэһэтэнэй 1-дэхи лицей-интернат хургуулийн дэргэдэ эхилхэнэ. Энэ нааданууд тухай манай корреспондентдэ тус лицей-интернат хургуулийн директор Баяр Баторович Жалсанов хөөрөжэ үгэбэ:

- Шатарай олонийтын хуралсалай тусхай программа манай хургуулида бээлүүлэгдэжэ эхилхээр, арба гаран жэл боложо байна. Үшөө Жалсан Батуевич Санжиевай директорээр хүдэлжэ байха үедэ шатарай классууд гээд абтадаг нэн. Жэшээлбэл, хүүгэдэй нэгдэхэ класста ерэхэдэнэ, тэдэнии хубаажа, 5-6-дахи класс болоторнь шатарай хэшээлнүүд үнгэргэгдэнэ. Заал наа тэдэ дэлхэйн абарга болохо, мурьсөөнүүдтэ илажа гараха, медаль абыхын түлөө бэшэ. Шатар наадажа шададаг, хураһан хүнүүдэй ухаанай гүйсэ хурдан болодог гээшэ. Ямаршые ондоо хуралсалай предмет иимэ хүүгэднай үзэхэдөө, бүри эршэмтэйгэр шудална ха юм.

Иигэжэ бидэ хургуулингаа дэргэдэ шатарай түб байгуулаабди. Норигошо, багша Василий Иванович Тугарин манай хурагшадтай арба гаран жэл

хүдэлжэ байна. Тиимэһээ шатарнай манай хургуулида ехээр хүгжэнхэй. Энээнһээ уламжалан, бидэ хүүлэй табан жэл соо хургуулингаа дэргэдэ республиканска түхэлэй шатарай мурьсөөнүүдые үнгэргэжэ, яһала дүй дүршэлтэй болообди. Харин хүүлэй хоёр жэлдэ манай эдэ мурьсөөнүүдтэ ганса Буряад Республикын шатаршад бэшэ, мүн Забайкалийн хизаарай, Эрхүү можын түлөөлэгшэд хабаадаха-яа ерэнэ. Мүн Монголой шатаршадтай ерэхэдэ, мурьсөөмнай уласхоорондын болошодог.

Иигэжэ хэдэн жэл соо ябуулһан ажалыемнай манай республикын шатарай федераци, физкультура болон спортын республиканска хороон, Эрдэм ухаанай хуралсалай министерство ехэ хайшаажа хараад, Россиин шатарай федерациин түсэбтэ орожо, Россиин Кубогтай шата болгохыемнай нёдондо жэлдэ маанадта дурадхаа. Бүхы хэрэгтэй саарһа дансанууд суглуулагдажа, энэ мурьсөө үнгэргэхэ эрхэдэ хүртөөбди.

Мартын 21 - нэе 30 болотор шатарай мурьсөөндэ дүтэрхы багсаамжаар 150 гаран ондоо регионудай эдир шатаршад хабаадаха хүсэлтэй байна. Үшөө тиихэдэ хүдөө аймагуудаймнай олон тоото үхибүүд ерэхээр хараалагдана.

- Танай лицей-интернатдай команда хэды хүнһөө бүридэхэб?

- Энэ мурьсөөндэ маанадые 100 үхибүү хабаадуулагты гээ наань, хамаагүй табихабди. Хэды тиигэбэшые, эрхимэй эрхимүүд энэ хабаада-на бэээ гэжэ хананабди.

- Бэлдэхэлэй ажал ямараар ябуулагдааб? Хүндэ байгаа гү?

- Хэдэн жэлнүүд соо иимэ хэмжээнүүдые эмхидхэлэй талаар үнгэргэхэ яһала дүй дүршэлтэйбди. Буряадаймнай хургуули хадаа урагшаа ханаатай, мэргэжэл ехэтэй хүдэлмэрилэгшэдөөрөө, аза талаан

ехэтэй үхибүүдээрээшые баян аабдаа. Мүн манай хургуулийн байра байдалшые мурьсөө үнгэргэхэдэ татай, холоһоо ерэнэн шатаршадые байлгахые барышые бии. Тиимэһээ бэлдэхэлэй талаар тиимэ ехэ ороо асуудалнууд гараагүй.

Харин ганса мунгэ алтанай талаар нэгэ хэды асуудал гараа. Юуб гэхэдэ, манай мурьсөөндэ хабаадаһан хүүгэдтэ нэгэ бага зэргэ гарай бэлэгүүдые барюулха ханаан байна. Холоһоо ерэнэн үхибүүдые баһа ганса шатар наадуулаад эльгээжэ бэшэ, мүн тэдэнии сэнгүүлээд, Буряадайнгаа нийслэл харуулжа, өөһэдынгөө ёһо заншал, соёлтой танилсуулаа һаа, тон гоё байгаа.

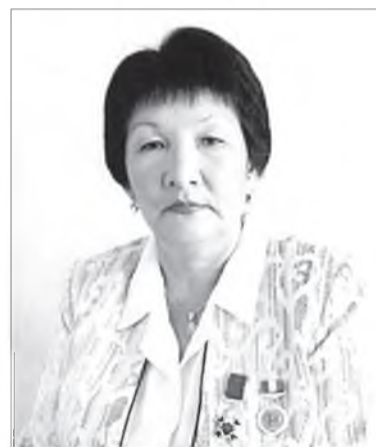
- Бүхы шатарта дуратайшуудад урилгын үгэнүүдые хэлыт.

- Манай мурьсөөн мартын 22-то эхилхэ. Эндэ дүрбэн наһанай бүлэгтэ хүүгэд мурьсэхэ байна. Манай лицей-интернат хургуулийн байхан соо энэ мурьсөөмнай болохо.

Эхилхэе байһан мурьсөөмнай эмхидхэлэй үндэр хэмжээндэ үнгэржэ, эгэл ухаатай, мэхэ гохотой, түргэн бодолтой үхибүүд илахань болтогой!

- һайн даа!

Борис БАЛДАНОВ
хөөрөлдэбэ.

Агын тойрогой Сагаан Уула нютагай бүлгэмэй эмхидхэнэн баяр ёһололой үдэшэдэ намда бэлэг болгон бариһан хоёр хонирхомоор номууд тухай бэшэхэ хүсэл бии болобо.

Энэ уран шүлэг, дуунуудай автор Сагаан-Уула нютагаһаа урган гараһан Дондогой Батоболодой Дугарма. Сагаан-Уула нютаг хадаа сүүгэлэй дасанһаа холо бэшэ оршодог. Энэ сэсэг набшаһаар бүрхөөгдэнэн Агын голой эрье дээрэ мундэлһэн нютаг даа. Дугармагай үг үндэһэн Бэлшэрэй. Тиимэһээ эндэ, Бэлшэртэ, түрэнэн хүн "бидэ Бэлшэр долоонгуудбди" гэлсэдэг байха.

Дондогой Батоболод Пурбо Балданжапов хоёр уулза-

хадаа, "Зай, хайн гү, Бэлшэр долоон" гэлсэдэг нэн. Дугармагай аба Батоболод уран үгэтэй, сэсэн, үльгэр, домог, шүлэг, дуу мэдэдэг, аргагүй бэрхэ, ажалша хүн байһан даа. Эдэ хоёр тон дүтын нүхэд нэн. Тиимэһээ мүнөө хубүүд, басагад бэе бээ мэдэлсэхэ болонхойнууд.

Энэ баярай уулзалгын үдэшэ Дугарма намда хоёр ном бэлэглэе нэн. Эдэ номууд тухай өөрынгөө ханамжа бэшэжэ, авторта баяр хүргэхэ ёһотойб.

1-дэхи ном «Хуби заяанайм одон»

Энэ ном «Агын үнэн» хэблэлэй байшангаар 2012 ондо гараһан байна.

Дугарма Батоболотова

1951 ондо гэр бүлын ехэ басаганинь боложо түрэнэн. Агын багшанарай училищид дүүргэнэ. Тиигээд лэ 1971 онһоо эхилээд, 2011 ондо пенсидэ гаратараа багшалаа. Н.Г.Чернышевскийн нэрэмжэтэ Шэтын багшанарай институтдай географин факультет дүүргэнэ. «Забайкалийн хизаарай эрдэм хуралсалай габьяата хүдэлмэрилэгшэ», үшөө «Россиин эрхим хүнүүд» гэжэ энциклопедидэ оруулагдаһан багша ябанал даа.

Номой дүрсэ түхэл, газаа, досоо таланууд хайнаар хэблэгдэнэн. Уншахада, аргагүй хонин лэ даа. Энэ ном зургаан бүлэгһөө бүридэнэн. Бүлэг бүхэнийнь өөрын тусхай гаршаг нэрэтэй.

ГАРШАГ

I. Түрэнэн дайда түби дээрэ гансахан. (4-28 стр.)

Энээн соо арбан табан шүлэгүүд оронхой.

II. Нангин хүлдэ – гэр бүлэ (29-53).

Эндэ 19 хонин материалнуд багтанхай.

III. Шүлэгни - шунални (54-62).

8 шүлэгүүд оронхой. Уншаад лэ, дахинаа уншахаар.

IV. Эршэтэй түргэн эрьелдэнэн ажабайдал (63-108)

Энэ бүлэг соо 42 шүлэгүүд согсологдоо.

V. Зорюулганууд, амаршалганууд (109-133)

Хамта 16 зохёолнууд.

VI. Дуунууд (134-143). Нугархай, гүн удхатай 9 дуунууд.

Эндэ үгтэнэн зургаа бүлэг уншахада, хонин, сэсэн үгэнүүдээр бэшэгдэнэн шүлэгүүд, дуунууд, амаршалганууд олон.

«Нютагай шарай», «Магтаал», «Абын захяа», «Эсэгдээ дохиноб», «Эхэ, эсэгийн

жаргал", «Болгоожо ябаял даа», «Аргашанда соло дууданаб», «Дуран тухай», «Багшадаа дохиноб», «Захяанууд – үхибүүдтэ» гээд хонин нэрэнүүд үгтэнхэй. Богонихонууд шүлэг, дуунууд. Сээжэлдэхэдэ, бэлэхэн. Тиимэһээ мүнөө үедэ хургуулинуудта хэрэгтэй ном гэжэ хананаб.

2-дохи номой нэрэ «**И не хочу судьбы другой**» – шүлэгүүдэй согсолбори. Оршуулгань Борис Макаровай. 2010 ондо Шэтэдэ хэблэгдэнэн. Ном хайханаар, уран гоёор шэмгэлгэдэнхэй. 17 шүлэгүүд оронхой. Буря-

ад хэлэн дээрэ хэблэгдэнэн «Хуби заяанайм одон» гэжэ номһоонь оршуулагданхай. Уншахада, уян, уншасатай ном болоо гэжэ тэмдэглэхээр. Ном уншаха дуратай зондо, хургуулийн, училищиин оюутадта хэрэгтэй.

Дугарма Батоболотовнада баяр хүргөөд, саашадаа энэ уран зохёолой ажаллаа үргэлжэлүүлжэ ябахыень үнэн сэдхэлһээ хүсэгшэ

Дулма ДАРИЖАПОВА,
педагогикын эрдэмэй кандидат, доцент,
эрдэм хуралсалай отличник.

Уншагшын ханамжа

ДУУНАЙМ ЭХИН БУРЬЯЛААД...

Имэ гаршаг гаргаһан хойноо дуунууд тухай бэшэхэ байшамни элирнэ ха юм. Монголшууд морин дээрэ хуумсаараа, дуугаа дуулажа эхилдэг юм гэлсэдэг.

Тэрээн шэнги буряад-монгол арал мүн лэ ямаршые дуу дуулаха, шагнаха, дуунуудые зохёохо дуратай гээшэ. Хараад үзэхэдэ, Захаминай аймагай улад зон угаа гоёор дууладаг, дуунуудые зохёоходоо бэрхэ, аялга хүгжэмынь олоходоо, шадмар байхадань яхабаши? А.Лосевой зохёһон «Харацай хууринай гимн» соо «Хара-

цайская земля – дом родимый наш с тобой» гэжэ бэшээтэй. Ц.Д.Очировагай зохёһон «Үндэр баабай» гэжэ дуун соо «Үлэгшэн нютагымнай сахигша үлзытэ манай Үндэр Баабай» гээд уянгална. Саашадань үргэлжэлүүлбэл, Ц.Найдановой «Михайловка», «Бургалтай», Д.Тогмитовагай «Уужам баян Хуртага», О.Вандановагай «Хайрлыш буян намдаа», Б.Соктовой «Бүргэ нютагай соло», Б.Будаевай «Ехэ Сахирни», Н.Шабаевай «Борто», «Сагаан Морин», «Мэлэ», А.Доноевой «Шара-Азарга» гэжэ мэтэ. Санага, Утаата, Далахай гээд дуунуудые тоолоболнай, ганса зах-

аминайхид тухай 15-20 дуун олодохол байна. Тиихэдэ бусад аймагуудые дурдаха болоо наа, заха хизааргүй гэхээр олон дуун хубарилдан гараха бишуу. Энээнһээ уламжалан, ород хэлэн дээрэ ород дуунуудые үдэр, хүни илгаагүй ханхинуулжа байдаг «Дорожное радио» гэдэг радио-дамжуулга тухай хэлэхэ ханнаатайб. «Хэн харгы замда гараад ябанаб, тэдэнэр бултадаа «Дорожное радио» шагнаха ёһотой» гэнэншүүгээр үдэр бүри идхажа, магтажал байхадань хонирхомоор лэ!

Тэрээн шэнгээр жэнхинэмэ буряад дуунуудые кассетэ дээрэ буулгажа бэ-

шээд, тэрэнээ олон мянган хэнгээр гаргаад, хямдаар худалдажа туршахада яаха юм? Яахадааб гэхэдэ, мүнөө республика соомнай хэды олон машинанууд бии гээшэб. Теэд ганса буряад дуунуудые бэшэ, мүн ород дуунуудые тэрэ кассетэдэ оруулжа хэрэгтэй гээд ханнааар байна. «Замай залуур дуун», «Харгын хани дуун» гэхэ мэтээр нэрлээд ябуулхаданнай яаха нэм. Тиимэ кассетэнүүдые бэлдэхэдэ, хайнаар бодомжолож, хайнаар тааруулжа суглуулжа шадмар бэрхэ хүн хэрэгтэй. Хэн бэ тэрэ хүниинь?

С.БАИРОВ.

НТВ
07.00 «НТВ УТРОМ»
09.40, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)

17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ» (16+)

ДТВ
06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 23.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

22.00 «КВН. ИГРАЮТ ВСЕ» (16+)
00.30, 01.30 «ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ» (18+)
01.00 «УДАЧНАЯ НОЧЬ» (16+)

Т/С «СЛЕДОВАТЕЛЬ ПРОТАСОВ» (16+)
17.00 «ОТКРЫТАЯ СТУДИЯ»
17.50 Х/Ф «ПРИЕЗЖАЯ»

5 КАНАЛ

Четверг, 27

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05, 05.25 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ»
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)

ТИВИКОМ
06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.00 М/С «ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДЕНИЙ» (6+)
07.30 М/С «КЛУБ ВИНКС - ШКОЛА ВОЛШЕБНИЦ»

02.35 Х/Ф «ДЕЛО ТЕМНОЕ» (16+)
03.30 Т/С «ДИКИЙ МИР»
04.00 Т/С «МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ» (16+)

ДТВ

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

ТНТ
07.00, 23.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА

СТС
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ
07.00 «НТВ УТРОМ»
09.35 «СПАСАТЕЛИ» (16+) (16+)
10.05 «МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ» (16+)

06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 23.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

5 КАНАЛ

Пятница, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.05 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

12.30, 15.30, 18.10, 20.40 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)

ТИВИКОМ
06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 22.00, 00.40 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

06.25 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ» (6+)
06.50 М/С «ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО» (6+)

00.35 Т/С «ПОД ПРИЦЕЛОМ» (16+)
02.35 Х/Ф «ДЕЛО ТЕМНОЕ» (16+)
03.35 Т/С «МОСКВА. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОКРУГ» (16+)

ДТВ

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
06.07, 06.35, 07.07, 07.35, 08.07, 08.35, 09.07, 09.35 ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО

ТНТ
07.00, 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
07.30 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА

СТС
07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

НТВ
07.00 «НТВ УТРОМ»
09.40, 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)

06.00 М/Ф
08.30, 15.10, 19.00, 22.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

5 КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00, 16.30, 19.30 «СЕЙЧАС»
07.10 «МОМЕНТ ИСТИНЫ» (16+)

Үнэгэрхэн зүүн жэлэй аршан зүүр

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Хүндэтэ уншагшад, хэрбээ хоморой фото-зурагуудтай хаа, тэдэнээ редакцидамнай эльгээжэ, бүгэдын хонорто дурадхыг гэжэ таанадтаа ханданабди. Айл бүхэнэй хадагалаанда имэ баялиг олдохол байха. Тэдэнээ ерээдүйнгөө үеынхидтэ дамжуулалял.

Манай хаяг: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвили, 23, каб.42; электрон хаяг: unen@mail.ru Тел.: 21-64-36, 60-46-89.

Ссэгэ хүбүүн хоёр дуунай аялга эшхэрэсэгээжэ байна.

Срэшүүл болон эхэнэрнүүд орой дээрээ улаан залаатай тойробшо малгай үмдэдэг байгаа.

Малгайн бүхы хубинууд, үнгэнэ өөр өөрын тэмдэгтэй, удхатай юм. Шобогор оройнь амгалан байдал, хүгжэлтэ тэмдэглэдэг. Улаан шүрэтэй мүнгэн дэнзэнь - бүхы юртэмсье гэрэлтүүлхэн наран. Залаа сэсэгынь наранай элшэнүүдые тэмдэглэнэ. Харин малгайн оройшоо намилзаһан залааниинь нугаршагүй зоригой, жаргалтай хуби заяанай хүлдэ тэмдэг болоно. Бүд тамһанайнь уялаа бата бэхи шанар тэмдэглэнэ. Буряадуудай эгээл дуратай хүхэ үнгэ хадаа хүхэ мүнхэ тэнгэрийн удхатай.

wikipedia.org

Схэнэрэй хубсаһан эрэшүүлэйхихнээ гоёолто, угалза болон оёдолоороо илгардаг. Эхэнэрэй дэгэл үнгэтэ сэмбээр тойруулан хүбөөлэгдэдэг, нюрганайнь дээхэнүүр тэбхэрхэн угалза хэгдэдэг. Мүн дэгалынь мүнгэн болон зэд тобшонуудаар болон хашархануудаар гоёогдодог.

Забайкалида имэ гоёлтонууд дайралдадаггүй; эхэнэрэй тэрлигүүд бэе бээдээ оёотой богонихон самса хормой хоёршоо бүридэдэг. Бурханда хүзэглэн тангариглаһан эхэнэрнүүд мур дээгүүрээ улаан сэмбэ ооһорнуудые зүүдэг. Басаганай тэрлигтэ уужа байдаггүй, мүн тэдэ шүрэ болон мүнгөөр шэмэглэгдэһэн боолто малгай үмдэдэггүй. Буряад эхэнэрнүүд толгойн гоёолтодо ехэ анхарал хандуулдаг: өөрын ута бүдүүн гээгэгүй хаа, мориной һүүл хэрэглэдэг. Хадамтай эхэнэрнүүд хоёр гээгэ гүржэ, тэдэнээ түмэр сахаригаар холбодог; гээгэнүүдэйнь үзүүрнүүд шүрэ болон мүнгөөр шэмэглэгдэһэн хилэн туулмагууд руу хэгдэдэг. Басагадта олон хашарһаар шэмэглэгдэһэн 10-20 гээгэ гүрөөтэй байдаг. Тэдэ хүзүүгээ шүрэнүүдээр, мүнгэн болон алтан хашархануудаар гоёодог, шэхэндээ мантан томо һийхэнүүдые, сарбуудаа мүнгэн гү, али зэд бугааг зүүдэг. Зүүдхэл гоёлтонуудынь эзэнийнгээ ажаһуудаг газарһаа, баян-үгьтэйһөөнь дулдыдан илгардаг.

«Иркутские Епархиаальные Ведомости» (1877-90 гг.).

Гэрэй дунда оройень хадхаһан дүрбэн бахана тодхогдонхой. Зарим нютагуудта тэг дундаа утанай гараха үрхэтэй хушалта дайралдадаг, орой дээрэнэ дэгнүүл дэбдигдэнхэй. Газар бүхэндэ ондо-ондоошог гэрнүүд дайралдадаг: хүндэлэниинь - 5 сажан, үндэрынь - 1 сажан; оёорынь - газар; гал түлхын тула гэрэй тэгэндэ досоо талаһаань шабараар шабарданхай тэбхэр модон хайрсаг түхээрэгдэдэг; ханын хажуугаархи үргэн модон адьярнууд дээрэ бүлын гэшүүд унтадаг, эд барааниинь, аяга амһартань табигдадаг; нэгэ ханын таг дээрэ онгонууд хадагалаатай. Баян буряадуудай гэр нилээд уужам байдаг.

Забайкалиин буряадууд зундаа һэеы гэр соогоо ажаһуудаг юм. Хэдэн дабхар һэеы модон торхо дээрэ торгогдодог, орой дээрэнэ һэеы хабхагтай үрхын забһар үлээгдэдэг. Дотоо талань эрхүү буряадуудайхида адли аад, онгонуудай орондо бурхануудые тахилгын шэрээ байдаг. һэеы гэрнүүд бэлэхэнээр задалагдажа, эзэдын тэрэнэ шэрээд, хайшаашье нүүхэ аргатай. Буряадууд сохон жэлэй хоёр дахин зөөдэг юм.

«Досуг и Дело» - «Народы России» (1880 г.).

Буряадууд бэһынгээ баруун талада тамхитай алшуур, хутага, хэтэ зүүдэг, гаһаһаа гуталай түрий соо хэдэг. Хэтэ хадаа булад гү, али түмэр хабтаһануудһаа бүтээгдэжэ, арһан туулмаг соо хадагалагдадаг, мүнгэн болон зэдээр гоёогдодог байна. Туулмаг соонь үшөө сахюур байха. Буряадуудай үльгэр домогой ёһоор, урда сагта хэтэ тон ехээр сэгнэгдэдэг байһан юм, тэрэнэй түлөө адуу үгэдэг байгаа.

Забайкалида Эрхүүгэй губерниин үргэн тала дайдаар буряадуудай хотон нютагууд таранхай. Эндэ-тэндэ дүрбэн, зургаан болон найманшье үглүүтэй боро хирын модон гэрнүүд орбойходоно. Сонхонууд гэжэ үгы, урда зүг руу хараһан нэгэл жаахан үүдэтэй.

ХҮГШЭН ЭЖЫМНИ АЛТАН ЁУРГААЛНУУД

БАСАГАН ХҮН ХАРИДАА ЖАРГАЛТАЙ

БАСАГАН хүнэй жама ёһо харида хадамда гаража, жаргалтай байдалаа түхээрхэ гэнэн үүргэтэй гэжэ хэр үгһаа буряадууд хэлэжэ, үе үеһөө сахижа байгаа бшуу. Айлай бэри боложо, наһанайнгаа нүхэрэй аба эжыдэ өөрынгөө түрэлхидтэл адляар хандажа, хүндэлжэ, зохидхон налгайгаар хандажа байха ёһотой хэн. Харин хадамууд гэшэ хари хүнэй басага үри хэжэ абаһан мэтээр энэрхы сэдхэлээр хандажа байхал зэргэтэй бшуу. Зүгөөр ажабайдалнай орёохон, элдэб юумэн болоол аабза.

Алишые арад соо элдэб абари зантай зон бии. Бэриезе шоо үзэжэ, газашалжашые байха ушарнууд түүхэдэ эли. Удаань хүгшэрөөд, өөһэдөөшье бэридээ үйлэдүүлжэ, газашалуулжашые байха зониие бишые хараһан байнаб.

ЗҮБ ХАРГЫ ЗААХА НУРГААЛНУУД

ҮНДЭР 98 шахуу наһа наһалһан минии хүгшэн эжы Дэлгэрэй Димид сүлөөтэйхэнөөр манда элдэб ушарнуудые хөөрэхэдэнь, өөһэдөөшье мэдэнгүй алтан нургаалнуудтайнь танилсаһанаа мэдэрдэг бэлэйбди. Арбан хоёр хүүгэдые үндылгэһэн хайрата хүгшөөдэймни ёһотойл хүмүүжүүлэгшын арга онолтой байгаа хаш. Нэмээхэнээр, холоһоо эхилжэ, хэн бэ даа ондоо хүн тухай хөөрөжэ эхилээд, тэрэнэй ушар ябадал шэнжэлэн, шүүмжэлэн, хэрэгтэй, зүб нургаалай харгы заажархидаг хэн.

Манай нэгэ танил эхэнэр аяар холын аймаг руу хадамда гараһан аад, хахадшые жэл болонгүй, гэртээ бусашоо хэн. Хүршэ һамгадай хэлэнээр, хадам эжытээ таараагүй ха. Айлай ганса басаган, наһанаа үзэжэ, харбайһанаа абажа, эрхээр үндыгөө бшуу. Гэртэ газаахи ажал хүүлэхгүй, бүхы амтатайгаа ори ганса басагандаа эдиюулжэ, хубсаһанай һайень үмдэхүүлжэ, үндэгэн шэнгээр тэжээлгэһэн байна ха юм. Тиимэһээ өөртөө үлүү дуратай, ажал хэхэ дуралгүй, хажуугаарнь басаган хүнэй бээ абажа ябахые нураагүй хүн яажашые энэ оршолон юртэмсэдэ ажамидарха гэшэб?

ЯАГААШЫЕ НААТНАЙ, ҮТЭЛХЭ НАҢАН ЕРЭХЭ БШУУ

ГЭХЭТЭЙ хамта мүнөөнэй залуушуул гэртэхинтээ суг ажаһуухаяа наһадаггүй, өөһэдөөл ажабайдалаа хоюулаа эхилхээ хүсэдэг болоһониинь һайшаалтай. Тээд хэдышые хадам аба, эжыһээ холодобошые, саг түргэн үнгэрөөд лэ, эжы абанартнай хүгшэржэ, бээ өөһэдөө абажа шадаһаа болиходонь, эгээл эндэ хадам аба, эжытээ харилсан нууха ёһо гурим тон хэрэгтэй.

Үтэлһэн эжы, абаяа наһатайшуулай байшан руу абаашаад хаяжархиха гэшэ ехэл нүгэлтэй үйлэ гэшэ. Харин өөһэдөө хүгшэрөөд, бэри, хүүгэдтээ

газаашалуулжа байхагүйн түлөө мүнөөнөө хүгшэрһэн хадамуудтаа һайнаар, энхэргыгээр хандаха шухала.

ХАДАМ АБА, ЭЖЫТЭЭ ҮГЭЭ НЭГЭДҮҮЛХЭ

УХААТАЙ бэри хадаа хадам аба, эжытээ үгэ нэгэдэжэ, аяг зандань орожо, багтаамжыа олохоёо бододог юм. Ямаршые хадам эхэ эсэгэ гэшэ бэриин нургаал зонхилолгодо ородоггүй.

- Ажалһаань бү залхуураарай, мяханһаань мяхан таһархагүй. Зобоноб гэжэ бү һана, зоболон гэшэ ондоо юумэ. Гансал үбшэн, үхэл гэшэ зоболон юм. Хадамда гараа хадаа түбхинэжэ нуугаарай. һалажа һандаржа, хүнэй наадан, угай дорой боложо бү ябаарай. Нүхэрөө хүндэлэ, бү сухалда, бү хараа. "Муу нохой малаа бородог, муу гэргэн үбгэнөө бородог юм," - гэжэ урдандаа нургадаг хэн.

Эхэ хүн өөрөө хадамай газарта хайшан гэжэ бээ абажа ябаһанаа гү, али танил айлайнгаа байдалһаа жэшээ болгон хөөрөжэ, хадамай газарта байлгатай дадхаажал байха ёһотой. Хэды ажалша бэрхэшые һаа, хоёр-гурбан хүүгэдтэй болотороо эдэ уһаа мэдэхэ эрхэгүй, хадам эжын гар харажал байгаа. Тиимэһээ гэртээ эрхэ зоргоороо байһан басаган хадамай газарта гэдэхэшые үлдэжэ магад хэн. Басаган хүниие нургахадаа, эжы гэшэ энээнине заабол хараадаа абадаг, яг нэгэ сагта хэмжүүрхэнээр эдижэ нураһан хүн хариин газарта ядалсахагүй болоно.

САХИХА, СЭЭРЛЭХЭ ЁНО ГУРИМ ОЛОН БАЙГАА

ЭХЭНЭР хүндэ заатагүй сахиха, сээрлэхэ ёһотой юумэниинь ехэ олон хэн. Басаган хүн бээ хүсэхэдөө, хүнэй хүбүүнэй нүхэр, хариин айлай бэри боложо, энэрхы зөөлэн сэдхэлтэй эжы болохо, эрэ нүхэрөө хүндэлжэ, эбтэй эетэй нууха. Зүб, һайн жэшээтэйгээр үхи хүүгэдээ хүмүүжүүлхэнээ эхилээд, ажабайдалдань хэрэгтэй болохо хамаг юумэндэ хананхатай, анхаралтай хэргэг ябахые нягталан заадаг хэн. Урда сагта бэри хүнэй эрхэ байдал ехэнхи ушарта хэсүүшэг байһан. Олон жэлдэ зарасашуу, гэртэ газаагүй, бүхы ажал хэжэ, үхибүүдээ үндылгэжэ, хадам эхэ, эсэгээ үргэжэ, һүүлэй һүүлдэл ёһотой эзэн эхэнэр болодог хэн. Ямараршые хандаа һаань, тэсээд лэ, бүлэ соогоо бэе бээдээ энхэргэн, хүлээсэтэй байха. Харилсаанай үедэ яажа бээ абажа ябахаб гэнэн хэшээл үхибүүд багаһаа бүлэ соогоо ойлгожо абадаг байгаа.

АРАДАЙ ПЕДАГОГИКО ИИГЭЖЭ ЗААБАРИЛДАГ БЭЛЭЙ:

"ЭХЭ ЭСЭГЭЭ хүндэлэ. Эдээ бэлдээд, эсэгэдээ түрүүн аягала, тиигээд бултанда хүртөө. һайн бүлын үхибүүд шэбэнэжэ хэлэхэдэ ойлгодог, шэмхэ эдээндэ сададаг. Ахань ахашаг, дүүнь дүүшэг байха ёһотой».

Буряадуудай этнопедагогико анханһаа хүн гэшэ гансал өөрынгөө ухаан бодолдо, хүсэ шадалда, шадабари мэргэжэлдэ найдаха ёһотой гэжэ заадаг. Тиимэһээ үхибүүдынь багаһаа бээ даадаг, ямаршые юумэ хэжэ байгаа һаа, туһаламжа эрихэгүй, ойлгожо гү, али шадажа ядаһанаа нураад, заалгаад, өөрөөл хэхэ ёһотой байһан.

Цырегма САМПИЛОВА.

Дайнай үеын дуунууд

ҮГЭНҮҮДЫНЬ ЭЛИ, ДУУЛАХА ХҮГЖЭМЫНЬ МЭДЭГДЭНЭГҮЙ

Буряад зон ехэ дууша гэшэ тоологдодог. Дуу дуулажа шадахагүй хүн буряад арадта үсөөн байдаг.

Үргэн, заха хизааргүй талдаа арюухан агаар сээжээр дүүрэн хорон абаад, анхилан һөөргөн арилхада, гоё һайхан хүгжэм лэ болоод гарахаар мэтэ. Ажабайдалдаа, хаанашые ябахандаа, буряад зон хараһан юумээ дуун болгон дуулажа ябадаг байһан. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ хүдөө ажахыдаа тарьяа хадажа, хуряажа, хони малаа адуулжа ябахандаа, хараһан үзэлһэнөө, сэдхэнэн хүсэл бодолоо ирагуу һайхан дуунай аялгаар гаргажа, дуулажа ябадаг байһан. Дайнай үеын буряад дуунууд ехэ үсөөн. Тэрэ үеын зон үсөөншые болонхой ха юм даа.

Агын тойрогой хараа муу-тайшуулай эмхиин мэргэжэлтэн Чимитова Вера Цыденовна наһатайшуултай ажалай хэрэгээр харилсажа, эрэмдэгүүдэй байдал һайжаруулха, хэрэгыень бүтээхэ зуураа, байдлаарнь һонирхожо, тэдэнэй бэлиг шадабари хүгжөөхые оролдодог.

Үе-үе болоод лэ Агын тойрогой хараа муу-тайшуулай бүлгэмэйхидые урижа, һонин уулзалгануудые эмхидхэдэг һайхан заншалтай. Эдэ зон соо бэлигтэй зон ехэ олон. Жэшэнь, Могойтын аймагай Үрөөнэй нутаг тоонтотой Дэлгырова Балжима эгэшын бэшэжэ үгэнэн дууень дууша зондо дуулуулха гэхэдэмни, мэдэхэгүй байшоо. Тиимэһээ, хүндэтэ уншагшад, энээхэн дуу мэдэхэ һаа, аялга хүгжэмыень заажа үгыт даа. Юуб гэхэдэ, дайнай үеын дуунуудые суглуулдаг, һонирходог залуушуул бии ха юм.

Энээхэн дуунай үгэнүүд, анхараты.

Арын дабаанай ташаланда
Ардагаа табихада гоёл хэн даа.
Аба эжынгээ буянда Амидыхан бусадаг һаа, гоёл хэн даа.
Эрьеын боориин ташаланда

Эмнигээш табихада гоёл хэн даа.
Эжы абынгаа буянда Энхэхэнш бусадаг һаа, гоёл хэн даа.

Гылыкова Жама эгэшын эльгээһэн дуунууд соо хүн зон мэдэхэгүй дуун олддо.

Гоёхон сэсэгүүд
Һалбаржа,
Голдоо дэлгэрхэн дүтлөөл ха.
Гитлер дайсанаа даражархёод,
Гэртээш бусахамни дүтлөөл ха.
Набшаһан сэсэгүүд
Һалбаржа,
Наранһааш дэлгэрхэн дүтлөөл ха.
Немец дайсанаа даражархёод,
Нютагааш бусахам дүтлөөл ха.

Энээхэн дуу мэдэхэ хүнэй манда хандабалнь, ехэтэ баярлахабди.

Агын тойрогой Дулдаргын аймагай Алхана нютагай Намсарайн һамажаб эгэшын

бэшэһэн "Загдаша" гэнэн дуунай үгэнүүдые танай анхаралда табинаб.

Загдуул модотой Загдашаһаамнай
Залгаал манан таһарнагүй.
Захяад ошоһон захил захяашни
Заяандаа минии сээжэн соо.
Хүжэл модотой Загдашаһаамнай
Хээээдээшые мананиинь таһарнагүй.

Хэлээд ошоһон захил заяашни
Хээээдээш минии сээжэн соо.

Эдэ болон бусад олон дуунуудые Ага нютагаар буулгажа бэшэһэн байнаб. Харин энэ дээрэ үгтэһэн дуунуудай аялга мэдэхэ хүн байгаагүй. Тиимэһээ үндэр наһатай абгайнар эдэ дуунай үгэнүүдые сээжээр хэлээд үгөө.

Цырегма САМПИЛОВА.

Багшын булан

УРАН ДҮШЭ УУЛАМ, УРИН ЫЭБШЭЭЭШ ДУУЛАН...

**Эжы, абынгаа дайдаа
Эзэн болон хууһайб даа.
Энхэ заяандаа найдан,
Этигэл тухай дуулаһайб даа...**

Хэшээлэй янза: Тобшололгын.
Хэшээлэй түхэл: Стандартна бэшэ.

Хэшээлэй хэрэгсэлнүүд: Компьютерна кабинет, М.Самбуевай зохёохы ажалаар компьютерна сайтын презентаци.

Хэшээлэй зорилго:

1. **Һургалгын:** М.Самбуевай ажал ябуулгаар тобшолол хэхэ, һурагшадай эрдэм мэдэсэ шалгахы;

2. **Хүгжөөлгын:** һурагшадай уран уншалгын, поэтичeskэ зохёолнууды шүүлбэри хэхэ, һанал бодолоо дүүрэнээр, холбоотойгоор дамжуулха, литературна темэдэ элидхэл бэлдэхэ дадал шадабаринууды хүгжөөхэ.

3. **Хүмүүжүүлгын:** Поэдэй уран бүтээлнүүды анхаралдаа абан, түрэл хэлэнэйнгээ уран аргууды, гоё һайхание сэгнэхэ, буряад арадайнгаа үндэһэн хэлэ, түүхэ сахиха мэдэрэл түрүүлхэ.

Хэшээлэй ябаса:

1. 1. Эмхидхэлэй үе.

2. Багшын оролто үгэ: Хэшээлэй сэдэб: «Уран Дүшэ уулам, урин һэбшээш дуулан...»

Хэшээлэймнай эпиграф:

Эжы, абынгаа дайдаа

Эзэн болон хууһайб даа.

Энхэ заяандаа найдан,

Этигэл тухай дуулаһайб даа...

Буряадай элитэ поэт, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, радио-тележурналист, Буряадай комсомолой шангай лауреат Мэлс Жамьянович Самбуевай зохёохы ажал ябуулгаар тобшолол хээд, поэдэй уран шүлэгүүды сээжээр уншаад, «Ленинград тухай цикл» шүлэгүүдэй удхаар хөөрэлдөө үнгэргэхэбди. Энэ хэшээлээ Эсэгэ ороноо хамгаалгын

Агууехэ Илалтын 65 жэлэй ойдо зорюулнабди.

2. Элидхэлнүүд:

1. «Дууша сэдхэл». Поэдэй шүлэгүүды һурагшад уншана:

1. «Аба эжынгээ тоонто һайхан дайдаа...»

2. «Эжы абын дайдаа...»

3 «Алдартай нэрэтэй ябахадам...»

4. «Бага наһан».

5. «Эхин дуун».

6. «Наһанайм ганса».

Тобшолол: Поэт эжы, абынгаа, тоонто нютагайнгаа урда тон харюусалгатай байһан, бага наһандаа, эхин дуундаа баяр хүргэжэ ябадагынь эли тодоор харанабди.

Элидхэл: «Мэлс Самбуевай уран зохёол алишые талаараа 4 тэгшэ, гүн удхатай, уран баян хэлэтэй...»

Тобшолол: Уран шүлэгшэ хурьһэтэ алтан дэлхэй дээрэ хүнэй бэе бэлэжэ түрөө хадаа хүнэй түлөө оролдо гэнэн гүн философско удхатай зохёолнууды бүтээнэ.

1. «Ажа наһатай гүнзэги удха тухай

бодолготоод...»

3. «Зунай зүлгэ ногоондо...»

4. «Сагай урасхал...», «Жэгтэй түргөөр үдэрнүүд ошоно... Жэлнүүдэй хойноһоо жэлнүүд мэгдэнэ... (һурагшад уншана).

Илангаяа Мэлс Самбуевай «Ара-Хангай» гэнэн суглуулбари дээрэ тогтохо хүсэл түрэнэ. (һурагша тобшохоноор хөөрөжэ үгэхэ). Поэт «Ара-Хангай» гэнэн ном соогоо 8 мүртэй шүлэгүүды арадай аман зохёолһоо эхи абан, ажабайдал, инаг дуран тухай гүнзэги удхатай зохёолнууды найруулаа.

«Найман мүртэй шүлэгүүдһээ» (һурагша уншана): «Ажалша хүн ажаллайнгаа ашые мэдэг, ашата ехэ баяр, жаргалдаа найдаг! ..

Багша: Ажал хэһэн хүн хээээшые алдар нэрэтэй, арад зондоо хүндэтэй... Арадай хэлэһэн үгэ соо алтанай дуһал бии даа. «Ажал хэһэн - амгатай тоһон, Ажалгүй һууһан - аягада хоһон...»

Тобшолол: Мэлс Самбуевай зохёохы ажалай намтар хараад байхыда, оройдоол 41 наһан соогоо хүнэй гайхама ехэ бэлиг шадабарита зохёолнуудаа бэлэглэжэ үрдээ гээшэб. һурагшадай элидхэлнүүд сооһоо поэдэй зохёохы зам тухай эли тодоор мэдэжэ абаабди, дабтаһанай хэрэггүй гэжэ һананаб.

Мэлс Самбуев - дууша сэдхэлтэй хэн... «Поэдэй үгэнүүд дээрэ республикынай композиторнууд ирагуу һайхан дуунууды олоор бэшэнхэй. Тэрэ бүгэдэн сагые дабаһан гэржэ болон, буряад арадаараа дэмжэгдэн дуулагдажа байдаг», - гэжэ Булат Жанчипов тэмдэглээ хэн.

Мэлс Самбуевай бэлигтэй нэгэ шэнжэ - дуунууд болоно ха юм. Бэлигтэй хүгжэмшэн Чингис Павловтай хамта зохёолһон хэдэн дуунуудынь үргэн олон зон дуулажа байдаг, «Адуушанай дуун», «Нютаг тухай дуун», «Нютагаа бусалга», «Эжын түрэхэн

нютагта» г.м. дуунуудынь арадайнгаа сээжэдэ һонороор хадуугданхай», - гэжэ хэлэ бэшэгтэй эрдэмтэй кандидат Виктор Жапов «Уран Дүшэ уулам...» гэнэн статья соогоо бэшэнэ.

Тобшолол: Харанхы харанхы гэхэгүй, хадые үндэр гэхэгүй зориг түгэс Захааминда 1940 ондо түрэхэн эрхим дууша - шүлэгшэ хүбүүдэй нэгэн Мэлс Самбуев болоно. 1973 онһоо

СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, 1974 ондо Буряадай комсомолой шангай түрүүшын лауреат болоһон, Москва ба Свердловск хотонуудта үнгэргэгдэһэн Буряадай литература ба искусствын үдэрнүүдтэ хабаадалсаһан. Богонихон наһанайнгаа хугасаа соо 8 номуудаа гартаа барижа үрдээ хэн, харин «Ара-Хангай», «Алтан мүшэнэй гэрэл», «Баясхалан хүргэнэб» гэнэн 3 номынь наһа бараһанайнь һүүлээр гараһан байна.

2.1. «Ленинград тухай шүлэгүүд» гэнэн цикл тухай тобшоһон мэдээсэлнүүд... (һурагша хөөрэнэ), М. Самбуевай үетэн, 1930-40-өөд онуудта түрэхэн зон уран шүлэгүүдынь уншажа, үзэл бодолоо, байра байдалаа зохёогоо ха юм.

1. Женя хэхэг уншана.

2. Баяр уншана.

2. «Петергоф» (һурагша уншана). 1709 ондо Петр хаан энэ Петергоф гэнэн ордон байгуулаа. Петергоф - парк болон фонтануудтай, уһан гоё хүүюурнүүдтэй. 1944 онһоо хойшо Петродворец гэнэн нэрэтэй болоо.

3. «Ладога», «Ажамидаралай харгы» (һурагша уншана).

4. «Пискаревой булаша» (һурагша уншана).

Пискаревой булаша дэлхэй дээрэхи хүн зоной мүнхэ дурасхаал, дэлхэй дээрэ дайн дажаргүй, амар мэндэ һуугты гэнэн захяа үгэнэ...

**С.БУДАИН,
буряад хэлэн болон
литературын багша.**

МОЛОР ЫАЙХАН МОНГОЛОЙ ТАЛЫН ДУУН

ВВС агентствын веб-сайт дээрэ Монгол ороной хүдөө нютагай ажамадарал харууһан фото-зурагууд табигдаа. Монголой малшад туһаламжа эриһэн ямаршые хүндэ үүдээ нээн, баяртайгаар угтадаг гэхэ мэтын олон һайхан тайлбари үгтэнэ. Ажалша малша юрын монголшуудай байра байдал, урин налгай эжынэрэй энхэрэл, хүүгэн жаргалтай хаһын баяр эдэ зурагууд дээрэ элихэн даа.

МУХАР НҮЗЭГ - БУРУУ ГҮ?

VIII-дугаар гэ-
гээн Лувсан
Түвдэн Жигмэд Жамц-
тай Монгол орондо
хэһэн хөөрэлдөөнхөө
нэгэ хэһэг дурадха-
хамнай.

- 1990 онһоо хойшо дуратайһы лэ лама боложо, дасан болон дугануудта һууна. Зариманиһы нэгэ аша олзо олохо зорилгоор лама боложо байна. Мүн бурханай шажание хуушанай үзэгдэлшье гэхэ зон бии. Энэ талаар та ямар бодолтой ябанат?

- Өөрынгөө ганса ами хараад, эд мүнгэнэй түлөө олонийтын толгой эрьюулжэ, хуурамша лама болоно гэдэг маша буруу үзэгдэл. Энэ буруу үзэгдэлые зогсоохо арга хэмжээ абахадаа, бэе бэетэйгээ, "ши, би жэнхэни лама бэшэ, мүн" гэжэ тэмсэхын орондо Бурхан шажанай һургаал номнолдо шамдан һуралсаад, сэдхэлээ заһан, олонийтэдэ тухалхын тулада бэе сэдхэлээ зориулбал, хүнүүд һайн муе танижа илган, хуурамша ламанар алга болоно.

Далай богд Бурханай шажание бурханай номнол һургаал бэшэ, мүн эрдэм ухаан гэжэ баталаад, баруунай ехэ эрдэмтэд шүтэжэ байна. Тэдэнэр мухар һүзэгһөө боложо, Бурханай шажанда шүтэнэгүй ёһотой.

- Бурханай шажанда "мухар һүзэг" гэжэ байдаг гү? Энэ ойлголтые "мухар һүзэг" гэхэнь зүб гү, "мүнхэг һүзэг" гэхэнь дээрэ гү?

- Бурханай шажанда мухар һүзэг байдаг гэжэ үзэдэг. Мухар һүзэгтэ буруу юумэн баһа байхагүй. Минии бодолоор, мухар һүзэг гэшэ жэнхэни һүзэг бишэрэл түрэхын үндэһэниһы боложо үгэдэг.

Мухар һүзэг хүнэй оюун ухаанай хэмжээнһээ шалтагалжа түрэхэһөө бэшэ, шажанай асуудал бэшэ юм. Коммунизмын үедэ бүхы шажание мухар һүзэг гэжэ доро үзэжэ байһан.

Сарюна ЭРДЫНЕЕВА.

Интернедһээ абтаба.

Бандида Хамба-ламын тушаал хэргэмэй 250 жэлэй ойдо

ЭТИГЭЛЭЙ ХАМБЫН МҮНХЭ НУРГААЛ

XII Рабжуунай һүүлшын сахаригай түгэсэжэ байха үедэ 1741 ондо эзэн хатан Елизавета Петровна шажан мүргэлэй хандалга бэшэг (манифест) абажа, тэрэнэй үндэһөөр Россиин правительство Буддын шажанай номнол гашай, Буряад ороной газар нутагуудта ламанарай ажал ябуулгые хуулигаар һайшаан зүбшөөгөөд, дашаа тангариг үгэхэ, али бүхы албанһаа, үгэлыгэ татабарихаа сүлөөлэгдэхэ байна. Тиигэжэ эзэн хатанай оруулһан хубилалтануудай ашаар ламанар болон хубарагуудай нэрэ хүндэ эрид дээшэлжэ, дасан дуганууд олоор баригдан байгаа.

1764 ондо Россиин гүрэндэ Бандида Хамба-ламын тушаал хэргэм тогтоогдон бии болгогдоо хэн. Иимэ тушаал хэргэмэй тогтоогдоһоор 250 жэлэй ой байгша ондо – 2014 ондо гүйсэхэ юм. Сонгоол изагууртай абаганад омогой Дамба-Даржаа Заяагийн (Заяа-хамба) Россида буряад арадай Буддын шажантанай түрүүшын Бандида Хамба-лама гэхэн хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртөө хэн. Эртэ урдын энэдхэг хэлээр (санскрит, самгарди) пандит (бандида) гэжэ үгэ эрдэмтэ, ехэ һургуулигай хүн гэхэн удхатай.

Гүрэн түрынгөө элдэб шажан мүргэлнүүдые баримталан дагагшадта шажанай шэнэ хуули данса зохёохын тула Россиин эзэн хатан II дугаар Екатерина элдэб шажанай түлөөлэгшэд-депутатуудые 1767 ондо Москва ерэхыень уряа хэн ха. Гүнзэгы эрдэм номтой, эмхидхэхы бэлиг шадбаритай Заяа-хамба уригдагшадай дунда байһан юм.

Дамба-Даржа Заяагийн Бандида Хамба-лама байха үедэ дасан, дуганууд модоор, шулуугаар олоор баригдажа, дасанай дэргэдэ һургуулинууд байгуулагдажа, залуу ламанар Буддын шажанай түбүүдтэ эльгээгдэдэг байгаа. Хүндэтэй Хамба-ламада, дасан, дугануудта һүзэгтэйшүүл ехэ үргэл мүргэл хэдэг, дасанай ажахынууд нилээд хүгжөөгдэдэг, олон үхэр мал үгэлыгэ абалида үргэгдэдэг байһан гэшэ.

1777 ондо Заяа-хамба тагаалал болоо хэн. Тэрээнһээ хойшо арба гаран хамба-ламанар нэлгэбэ.

Забайкали можын губернатор В.И.Косов Зүүн Сибириин Буддын шажантанай толгойлогшо – шэнэ XII дугаар Бандида Хамба-лама Даша-Доржо Итигэловтэ Үнэмшэлгын бэшэг 1911 оной июнийн 24-дэ баярай оршон байдалда барюулагдаһыень гэршэлһэн

хоморой шухаг, һонирхолтой гэрэл зураг (зураг харагты). "Забайкалиин энциклопеди. Агын Буряадай тойрог" гэжэ 2009 ондо хэблэгдэжэ гараһан ном соо барлагдан байна. Гадна хоморой шухаг юумэниһы юуб гэжэдэ, буряад арадай шажанай ба ниитын элитэ ехэ ажал ябуулагша, 1895-1911 онуудта Зүүн Сибириин Буддын шажантанай мэдээжэ олон лама санаартан энэ фото-зураг дээрэ барлагданхай.

Энэ хоморой шухаг гэрэл зураг толилходоо, XII дугаар Хамба-лама Даша-Доржо Итигэловэй намтарые тобшохоноор дурдаха дуран хүрэнэ.

XII Бандида Хамба-лама Даша-Доржо Итигэлов XII Рабжуунай 1852 оной хара уһан Хулгана жэлдэ Ивалгын аймагай мүнөөнэй Оронго һууринда дүтэхэнэ оршодог Үлзын-Добо гэжэ нутагта түрэн юм. Бага наһандаа хүбүүхэн үншэржэ, Ошорой-Булагта байрладаг баян айлай хони мал адуулжа, хоолойгоо тэжээһэн байгаа. Ехэ номтой лама болохоб гэжэ хүбүүн баянай һамганда хэлэдэг хэн ха. Тиихэдэнь үхэрэй шабаһандаа хүлөө дулаасуулжа ябаһан хүбүүе тэрэ наада барин, энэдэг һааб даа. Теэд Итигэлов урагшаа шармайһан, бусадта мэдэлээ үгэдэггүй зантай хүбүүн байгаа. 15-тайдаа тэрэ 300 модо гаталжа, Анаагай дасанда хүрэн юм. Энэ дасанда тэрэ 23 жэлэй туршада һураһан байгаа. Тэрэ гэбшэ, габжын дамжаа гаталба. Хожом хойшодоо эндэ олоһон эрдэм мэдэсээ, һургуули һудараа Сүүгэлэй, Агын, Тамчин дасангуудта улам дээшлүүлһэн байгаа. Удаан саг соо эхэ нутагтаа, Янгаажанай дасанда һууһан юм. 1904 ондо Д-Д.Итигэлов энэ дасанайнгаа шэрээтээр һунгагдаба. Буряад арадай үндэһэтэнэй хүдэлөөнэй эдэбхитэй ажал ябуулагдаһадай нэгэниһы болоо хэн. Тэрэ Бүгэдэ буряадай сьезднүүдтэ, хуралдаануудта үргэнөөр хабаадажа, арад зонойнгоо ажабайдалай шухала дансануудые баталан абалгада ехэ үүргэ дүүргэдэг байгаа.

1911 оной хабар Даша-Доржо Итигэлов XII дугаар Бандида Хамба-ламанар һунгагдаба. Зүүн Сибириин ламын шажантание толгойлходоо, Росси гүрэндэ алба хэжэ, арад зоной аша туһада айхабтар ехэ ажал ябуулаа хэн. 1913 оной февраль нарада Бандида Хамба-лама Романовтанай хан түрын 300 жэлэй ойдо зориулагдаһан баяр ёһололдо хабаадажа, буряад арадай зүгһөө амаршалгын үгэ хэлэхэдэнь, II Николай хаан орденээр шагнаа хэн. Тиихэдэ тэрэ Санкт-Петербургың Буддын шажантанай "Гүнзэчойнэй" дасан-

да түрүүшын баяр ёһололой хурал хураа хэн. Гэгээрүүлгын ехэ ажал ябуулхаһаа гадна, үргэл мүргэл үргэнөөр хэдэг байгаа.

Дэлхэйн нэгэдэхи дайнай үедэ тэрэнэй үүсхэлээр фронтдо туһаламжа үзүүлэлгын жасада 150000 түхэриг суллуулагдажа, эльгээгдэ хэн. Фронт шадархи нутагуудта лазарет байгуулжа, эмшэ-ламанарые тишэ эльгээжэ, шархатагшадые эмшэлдэг, аргалдаг байгаа. Дайнда хабаадагшадта туһалһан, аргалһан, наһа барагшадтай бүлэнүүдтэ, шархатагшадта туһа хүргэхэ талаар ехэ ажал ябуулһанайн түлөө 1916 ондо Итигэловые Россиин Гэгээн Аннын II шатын орденээр шагнаа хэн. 1917 оной намар тэрэ үбшэнэй шалтагаанаар Бандида Хамба-ламын тушаалһаа буужа, Янгаажанай дасанда бусажа ерээ бэлэй. 1927 оной июнийн 15-да тэрэ бурханда мордохые бэлдэжэ, бэе эһээд байхадань, шабинарын орожо ерээ хэн ха. Намда зориулагдаһан "һуга намша" уншахыетнай гуйнаб гэбэ. Энэ тарни өөрөө уншажа захалхадань, тэдэнэй дэмжэн уншалсахадань лэ, тэрэ бисалгал боло болоһоор, нирваанда орожо, тагаалал болоо хэн ха. Гэрээд үгынь ёһоор, 1955 ондо ХҮИ Бандида Хамба-лама Лубсан-Нима Дармаев түрүүтэй бүлэг ламанар засаг зургаанайхидһаа нуюжа, XII Бандида Хамба-лама Даша-Доржо Итигэловэй бэетэй хуурсаг Хүхэ-Зүрхэн гэжэ газарта хүдөөлүүлэгдэн хүүрһээ гаргажа харахадаа, үнөөхил зандаа байһандань этигээхэдэ, шухала ёһолол хээд, хуша модоор бүтээгдэн бумхан соо дахинаа табихан юм. 1973 ондо хэдэн ламанартай хамта XIX Бандида Хамба-лама Жамбал-Доржо Гомбоев Хамба-лама Даша-Доржо Итигэловэй бэеы мүн лэ хаража үзэхэдөө, ямаршөөгүй байһандань этигээ хэн. Этигэлэй хамбын бэеын хаана хадага-лагдажа байһыень оройдоол нэгэ хүн – Гильбэрэ нутагта ажаһуудаг 80 наһатай Амгалан Дабаевич Дабаев 2002 оной сентябриин 7-до Хамба-лама Дамба Аюшеевтэ заажа үгэн байгаа. Ламанар мүнхэ бэетэй хуурсаг тэндэһээ гаргажа, Ивалгын дасан асараа хэн. Хамба-лама Итигэловэй бусажа ерэнээр, манай Буддын шажанай оршондо хэды ехэ гайхамшагта хубилалтанууд болоо гэшэб?! Энэ ушар урагшаа һуга харайн дабшахаданай туһалһан байна. Буддын шажанай һургаалай мүнхэ байһые Этигэлэй хамбын мүнхэ бэе һүлдэлнэ гэшэ.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ,
журналист,
Россиин Федерациин соёлой
габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

Гандан дасанай ЗУРХАЙ

Мартын 24, гарагай 2, монгол литын 23, хүхэ морин, модондо хуудалтай, 7 улаан мэнгэтэй. Энэ үдэр элдэб эмхи зургаануудта саарһа дансатай ажал ябуулхада, эм бүтээхэдэ, үрэнэ тарихада, гэр болон бусад барилга эрхилхэдэ найн. Холын харгыда гаралтагүй, үнэ абабал, элбэг байдал ушарха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда "нама", «Жамсаран» сахюусануудай хурал үглөөнэй 9 сагһаа, үдэрэй 14 сагта "Табан харюулга" уншагдаха.

Мартын 25, гарагай 3, монгол литын 24, хүхэгшэн хонин, хиидэ хуудалтай, 6 сагаан мэнгэтэй. Энэ үдэр холын харгыда гарахада, анда нүхэд болоходо, тангариг үгэхэдэ болон үргэн дэлгэрэнгы хэрэгүүдые бүтээхэдэ найн. Үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда "нама", «Жамсаран» сахюусануудай хурал үглөөнэй 9 сагһаа, үдэрэй 14 сагта "Табан харюулга" уншагдаха.

Мартын 26, гарагай 4, монгол литын 25, улаан бишэн, галда хуудалтай, 5 шара мэнгэтэй. Энэ үдэр найхан сэдхэлэй хэрэгүүдые эрхилхэдэ, эд бараа үйлэдбэрилхэдэ, одо мүшэдые

шэнжэлхэдэ, хүршэтээ нүхэд болоходо, худалдаа наймаа хэхэдэ найн. Хүшэр хэрэгүүдые бүтээхэдэ, харгыда гарахада ба үбнэ абахада сээртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда "нама", «Жамсаран» сахюусануудай хурал үглөөнэй 9 сагһаа, үдэрэй 14 сагта "Табан харюулга" уншагдаха.

Мартын 27, гарагай 5, монгол литын 26, улаагшан тахья, шоройдо хуудалтай, 4 ногоон мэнгэтэй. Энэ үдэр холын харгыда гарахада, буянта хэрэг эрхилхэдэ, үзгэлдэ һураха, ном уншаха, нургаал номнол абахада, багшаяа шагнахада, эм бүтээхэдэ найн. Үнэ абабал, жаргалтай болохот.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда "нама", «Жамсаран» сахюусануудай хурал үглөөнэй 9 сагһаа, үдэрэй 14 сагта "Табан харюулга" уншагдаха.

Мартын 28, гарагай 6, монгол литын 27, шара нохой, түмэртэ хуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй. Энэ үдэр номгон хэрэгүүдые эрхилхэдэ, эм бүтээхэдэ, мал үсхэбэрлэхэ ба худалдахада найн. Үнэ абабал, амгалан тэнюун, буян хэшэгтэй байдал дайралдаха.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа «нама», «Жамсаран» сахюусанууд хурагдаха, үдэрэй 14 сагта "Табан харюулга" хурал уншагдаха.

Мартын 29, гарагай 7, монгол литын 29, шарагшан гай, огторгойдо хуудалтай, 2 хара мэнгэтэй. Энэ үдэр "хүшэр" хэрэгүүдые бүтээхэдэ, дайсанаа номгоруулха, эд бараа ба мал худалдажа абахада, гэрэй ажал хэхэдэ, холын харгыда гарахада найн. Үнэ абалтагүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда «Гомбо, Гонгор, нама, Жамсаран» сахюусануудай хурал үглөөнэй 9 сагһаа, үдэрэй 14 сагта "Табан харюулга" уншагдаха.

Мартын 30, гарагай 1, монгол литын 30, сагаан хулгана, үһанда хуудалтай, 1 сагаан мэнгэтэй. Энэ үдэр шэнэ тушаалда томилогдоходо, мори ургалха, нургахада, эм бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада найн. Үнэ абахада, сээртэй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда "Бурхан Баабай" хурал үглөөнэй 9 сагта, үдэрэй 14 сагта "Мандал Шива" уншагдаха.

Энэ зурхай "Гандан" дасанай гэбгы лама - Зоригто лама (6-дахи таһаг) бэлдэбэ. Хандаха утаһан- 8-983-533 56 05, 8-924-556 51 37

"Гандан" дасанай хаяг: 670045, Улаан-Үдэ хото, проспект Автомобилистов, 1 «К» (Стрелка).

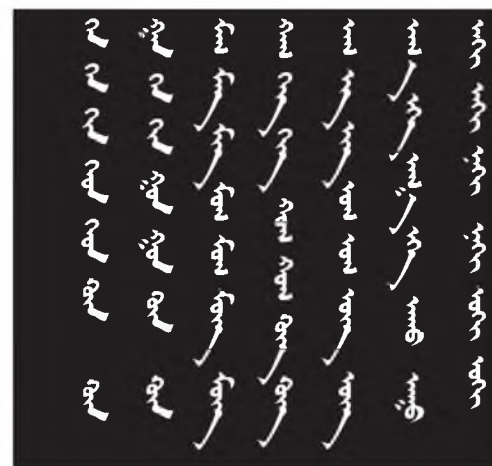

ЭХЭ МОНГОЛ ХЭЛЭМНАЙ

ЭРЭ, ЭМЭ Х, Г ҮЗЭГҮҮД (БЭШЭМЭЛ)

	эрэ Х	эмэ Х	эрэ Г	эмэ Г	ха	га	хэ, гэ	хи, ги	хо, ху	го, гу	хө, хү, гө, гү
ЭХИНДЭ	ᠡ	ᠢ	ᠢᠨ	ᠢᠭ	ᠬᠠ	ᠭᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠭᠣ	ᠬᠥ
ДУНДА	ᠡ	ᠢ	ᠢᠨ	ᠢᠭ	ᠬᠠ	ᠭᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠭᠣ	ᠬᠥ
АДАГТА	ᠡ	ᠢ	ᠢᠨ	ᠢᠭ	ᠬᠠ	ᠭᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠭᠣ	ᠬᠥ

ҮЕ ХОЛБОХО ЖЭШЭЭ

Хан, хэн, хин, хон, хун, гэн, гин, гон, гун, гун, гон, маг, мэг, миг, мого, муг, муг, хог, хог, хуг, хуг, хог, аг, эг, иг, ог, уг, уг, ог, аха, эхэ, ага, эгэ, аху, агу, ахи, аги, нахи, наги, ухи, уги.

ЭРЭ, ЭМЭ Х, Г ҮЗЭГҮҮД (ДАРАМАЛ)

	эрэ Х	эмэ Х	эрэ Г	эмэ Г	ха	га	хэ, гэ	хи, ги	хо, ху	го, гу	хө, хү, гө, гү
ЭХИНДЭ	ᠡ	ᠢ	ᠢᠨ	ᠢᠭ	ᠬᠠ	ᠭᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠭᠣ	ᠬᠥ
ДУНДА	ᠡ	ᠢ	ᠢᠨ	ᠢᠭ	ᠬᠠ	ᠭᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠭᠣ	ᠬᠥ
АДАГТА	ᠡ	ᠢ	ᠢᠨ	ᠢᠭ	ᠬᠠ	ᠭᠠ	ᠬᠡ	ᠬᠢ	ᠬᠣ	ᠭᠣ	ᠬᠥ

Дадалга (упражнени): хана, уни, хухэ, гохо, хог, хомун (хуушан монголоор хун гэдэг), миша, мэхэ, хамига (хуушан монголоор хаана гэдэг), улам, олом, олиг, гал, унаху (хуушан монголоор юмэнһээ унаха гэдэг), унуху (хуушан монголоор юмэ унаха гэдэг) үгэнүүдые монгол бэшгээр бэшэгтэ.

Лопсон ЧОЙНЗИН багша (И.В. Сотников) хэшээл үнгэргэбэ.

<p>Буряад Үнэн</p> <p>1921 оной декабрийн 31-һээ гарана</p> <p>Бүгэдэ аралдай сонин</p> <p>Үчредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ</p> <p>Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ:</p> <p>21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 -отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p>	<p>Адрес РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАОУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burunen.ru e-mail: unen@mail.ru</p>
	<p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 19.03. 2014 в 17.00 - по графику; 19.03.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1293. Тираж - 4000 экз.</p> <p>Цена свободная.</p>		
<p>Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя. * Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>			

"Байгал" журналай ээлжээтэ дугаар

ЖЭГТЭЙ УШАРАЛНУУД ЗЭЛЭ ТАТАХАНЬ

(Эхинийн 1-дэхи хууданда).

Уран зохёолой болон нийтэ улас турын «Байгал» сэтгүүлэй байгша оной түрүүшын дугаар хэблэлнээ гараба. Тус дугаар 9 хэһэгнээ бүридөө.

«УРАН УГЫН ДАЛИ ЖЭГҮҮР» гэнэн түрүүшын хэһэгтэ мэдээж уран зохёолшо **Михаил Батоннай** «Сансара» гэнэн шэнэ романай «Үнгэтэ юртэмсэ» гэнэн хуби үгтэбэ. Буряад арадай оюун ухаанай хүгжэлтые, буддын шажанай һалбаран дэлгэрһэниие харуулха гэнэн зорилго табигдаһан байгаа. Шажан мүргэлэй элитэ ажал ябуулагшад Б.Дандарон, Сандан лама мэтын зон тухай баримтата харааһаа зохёолой маяг хэрэглэн найруулһан энэ номын ульгам урасхал хэлэтэй, удха түгэлдэр зохёол мүн гээд уншагшад ойлгохо бээ.

Буряад ороной Кабанскын аймагһаа гарбалтай, түрэнһөөр 75 наһанайнгаа оие һая тэмдэглэһэн поэт, публицист **Андрей Румянцевай** шүлэгүүдые поэдүүд Георгий Дашабылов, Надежда Гармаева, Галина Базаржапова «Хани нүхэсэлэй үлгы» гэнэн ном соһоо оршуулһан юм. Эдэ шүлэгүүд энэ дугаартамнай толилогдобо. Андрей Григорьевич хүүлэй үедэ Эрхүү, Москва хотонуудта ажаһуубашье, тоонто Буряадтайгаа, Байгал далайтайгаа харилсаагаа жааханшьё таһалдуулаагүй. «На дорогах жизни» гэнэн буряад уран зо-

хёолшод тухай дурсалгануудаа хүүлэй үедэ бэшһэниинь тон һайшаалтай гээшэл даа.

«Буряад үнэн» соо хэдэн жэлэй саана түрүүшынгээ толилогонуудые дурадхаһан Ага нютагһаа гарбалтай **Баира Бальбуровагай** шүлэгүүд «Шэнэ нэрэ» гэнэн нийтэ гаршаг доро үгтэбэ. Баира Эрхүүгэй гүрэнэй университет дүүргэһэнэй удаа Усть-Ордын тойрогой радиодо болон «Эхирит-Булагатский вестник» гэнэн хэблэлдэ хүдэлөө, мүнөө «Буряад үнэн» сониний сэтгүүлшэн мүн. «Зүнтэй үзэгдэл» гэнэн шүлэглэмэл зохёолын илангая һонирхолтой, юртэмсын жэгтэй үзэгдэлтэй зүүдэндээ ушарһанаа дэлгээн бэшһэнэ. Юрэ бусын амигүй далай хараһанаа хөөрэхэ зуураа иимэ үзэгдэл хаанаһаа эхитэйб гэжэ тайлбарилхые һэдэнэ. Бодолтой, тошололтой, хургаалтай зохёолнуудые һубарюулхдаа, түрэлхиин баян хэлэтэй, шэнжэлхы ухаатай гээд Баира Бальбурова тушаа хэлэмээр байна. Олон һайхан образудые оложо, олзотой ябышдаа зохёохы ажалдаа гэжэ Баирада хүсэбди.

Уран зохёолшо **Галина Базаржаповагай** «Онтохонууд яагаад мүнделөө һэм?», «Бусын хургаал», «Нагсуухай», «Зуһалангай эзэн – Федора», «Гуламтын үльгэр» гэнэн богонихон уянгата расказууд түрүүшын дугаар соо һуурияа олобо.

«САГАЙ СУУРЯАН» гэнэн удаадахи хэһэгэ Буряадай мэдээжэ журналист, уран бэшэшэ **Чингис Доржиевич**

Гомбоинда зорюулбабди. «Агинская правда», «Забайкальский рабочий», «Правда Бурятии» газетэнүүдтэ корреспондентээр, «Байгал» журналда поэзиин таһагые даагшаар ажаллаһан аха нүхэрэингөө дурасхаалые хүндэлжэ, 1961 ондо хэблүүлһэн «Талын түүдэгүүд» гэнэн ориганса поэзиин номһоо шүлэгүүдые толилбобди. Бато Зориктуев аха нүхэртөө шүлэгөө, мэдээжэ журналист-публицист Бато-Мүнхэ Жигжитов Чингис Гомбоинай дурасхаалда дурсалгануудаа зорюулаа.

«БҮХЭДЭЛХЭЙН ХАРИЛСААН: БУРЯАД-МОНГОЛШУУДАЙ ХУБИ ЗАЯАН» гэнэн хэһэг соо Ринчинэй Чойномой «Буряад» найраглал уншагшын гуйлтаар эхэ хэлэн дээрэнэ үгтөө. Галина Базаржапова-Дашеевагай Хитадай Арадай дуушан **Айлтагуйн Нумаатай** «Үндэһэтэнэй мэдэрэл үнэтэй даа» гэнэн хөөрэлдөөн, Үбэр Монголой эрхэтэн Чоо Дугаржавай «Монгол эрэ хүн» гэнэн найраглал толилогдобо. Үбэр-Монголой аймаг бүхэндэ уран зохёолой журналнууд хэблэгдэнэ, монгол хэлэ хүгжөөлгэ гүрэнэй талаһаа гүйсэд дэмжэгдэжэ байдаг гэжэ Нумаа багшын хөөрэхэдэ, сэдхэлдэ хэды аятайб даа.

Эрхүүгэй айлшан **Розалия Матвеевна Шанарова** «Үнгын голой дуунууд» гэнэн таабаринууд, оньһон хошоо үгэнүүдые асаржа, баруун буряадуудай аман үгын дээжээр бидэниие баясуулба, **«АРАДАЙ АМАН ЗОХЁОЛ»** гэнэн булангыемнай шэмэглэбэ.

- Минии хүгшэн эжы Мария Малановна Хурганова, эжымни эгэшэ Ксения Матвеевна Шаракшинова, эжым өөрөө Василиса Матвеевна Хамаганова аргагүй дууша зон байгаа юм. Би баһа дуулаха дуратайб, - гэжэ Розалия Матвеевна хөөрөө бэлэй.

Эрхүүгэй нютаг хэлэнэй онсо үгүүлбэри аялгые тэрэ зандаһаа үлөөхые оролдообди, гэбэшьё буряад хэлэнэй харааһаа алдуу эндүүень заһаагүйд аргагүй байгаа, ямарар үгүүлнэб – тэрэ янзаараал бэшһэн байгаа бшуу. Энэ талаһаа абаад харабал, ямаршьё дүрим сахингүй, эрхүү диалект дээрэ бэшһэгдэһэн зүйл заһаха гэшэнь амаргүйхэн хэрэг гээд онсолое.

«ШАЖАН МҮРГЭЛЬНӨ ҮНДЭХЭТЭЙ ЁНО ГУРИМУУД» гэнэн нийтэ гаршаг доро **Цырен-Ханда Дарибазарова** «Наһа барагшын хойтын буян үйлэдэхэ гуримһаа» гэнэн олонийтэдэ тухатай нилээн барюубшатай статья толилуулба. Энэниие бэлдэхын тула автор олон янзын литература шудалаа, лама, хурбагуудай, үбгэд хүгшэдэй, буянша зоной заабари суглуулаа, согсолоо. Онсолбол, Чже Цзонхапын «Ламрим Ченмо» (1-дэхи хуби), А.М.Позднеевэй «Очерки быта буддийских монастырей и буддийского духовенства в Монголии», О.Дашбалбарай «Та мэдээд авбал» болон бусад авторнуудай номуудтай танилсаһан, гол, тухатай

Угай бүүса

Мон гол

зүйлнүүдые шэлэжэ, шүүжэ шадаһан байна. Тиин энэ материалаа манай гуйлтаар «Байгал» журналар дамжуулан, буряад уншагшадтаа хүргэхэ гэжэ шийдһэндэнь Цырен-Ханда Ринчиновнада баярые хүргэхэ зэргэтэйбди. Юрөөлэй хүсэн арьбажахань болтогой!

«ЗУРХАЙ» гэнэн нийтэ гаршагтамнай Монголой зурхай судлалай доктор **Энгельсина Михайловна Гармаевна** «Хүхэ модон морин жэл ямар шэнжэтэй байхаб?», «Хии морин тухай» гэнэн статьянуудые дурадхаа. «Буряад үнэн» сониний үнинэй штатнабэшэ корреспондент Энгельсина Гармаева поэт, дуунай аялга зохёошо, зурхайн талаар эрдэмэй дээдэ шатын мэргэжэлтэн гээд суутай болонхой. Тоонто Шанаа нютагһаа шадал тэнхээгээ абаад, түрэл Буряадаа түхэрээлүүлэн дууладаг зохёохы ажалтан Буряадай оперо болон баледэй театрта зохёоһон дуунуудаа золтойгоор зэдэлүүлһээр, энэ ажал ябуулгаяа мүнөөшьё эдэбхитэйгээр үргэлжэлүүлһээр юм.

«ИСКУССТВО» гэнэн хэһэг соо Россиин габьяата уран зурааша **Чингис Бадмаевич Шенхоровой** бэлигэй онсо шэнжэ тухай искусствовед Т.Е. Алексеева хөөрэнэ. Ушарын гэбэл, дээдын бурхадһаа үршөөл хайратай, үндэр болбосоролтой уран зурааша мүнөө мэргэжэл шадабариингаа орьёлдо, зохёохы охин соогоо зоригтой, урагшатай ажаллана бшуу. Энэ удаа Чингис Шенхоровой «Чингисхаан», «Шаргай ноён», «Буринхаан», «Хэрэнэй Тэпхэр», «Алтан Мун-

дарга», «Буха ноён», «Бахар хара ноён», «Гуннууд» гэнэн скульптурна бүтээлнүүд журналыемнай шэмэглээ бшуу. Хүн зоной сэдхэлдэ һүзэг бишэрэл түрүүлдэг эдэ шүтөөнүүд-образуудые бүтээхын тула гансашье уян нарин дархан урлал бэшэ, харин зоригжолто хүсэн, доторой ехэ удха шанар хэрэгтэй ха юм.

Олонийтэ зонийнгоо онсо һонирхол татахын тула **«ЖЭГТЭЙ УШАРАЛНУУД»** гэнэн нийтэ гаршаг нээһэннай ойлгосотой бээ. Энэ гаршагтамнай **Балмын Дари (ара нэрэ)** «Эжымнай «нюуса тобшо», «Энэмнай НЛО бэшэ гү?» гэнэн тобшоһон аад, гайхамааршьё, хужарламааршьё материалнуудые дурадхаба. Харин **«ХҮХЮУ БУРЯАД»** гэнэн шэнэ нийтэ гаршагыемнай арадай баряашан, поэт **Амгалан Будаев** дэмжэжэ, энээдэ, наада дэлгээбэ ха.

Хүндэтэ уншагшад! «Байгал» журналда захил хүүлээ һаа, уран зохёолой бүтээлнүүдээр хужарлахаһаа гадна ажабайдалда аргагүй тухатай зүбшэл, заабаритай материалнуудые, онсо гайхамаар ушаралнууд тухай хөөрөөнүүдые уншажа, һанаа сэдхэлээ ханаахат. «Байгал» журналайнгаа удхын баяжуулаал даа, хамтын хүсөөр.

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА,
«Байгал» журналай редактор.

Зурагууд дээрэ: Ч.Б. Шенхоровой бүтээл, зурагууд.